—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ЛіМ
ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ
ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
7
ЖНІЎНЯ
1992 г.
№ 32 (3650)
ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.
КОШТ — 50 кап. (Па падпісцы — 10 кап.)

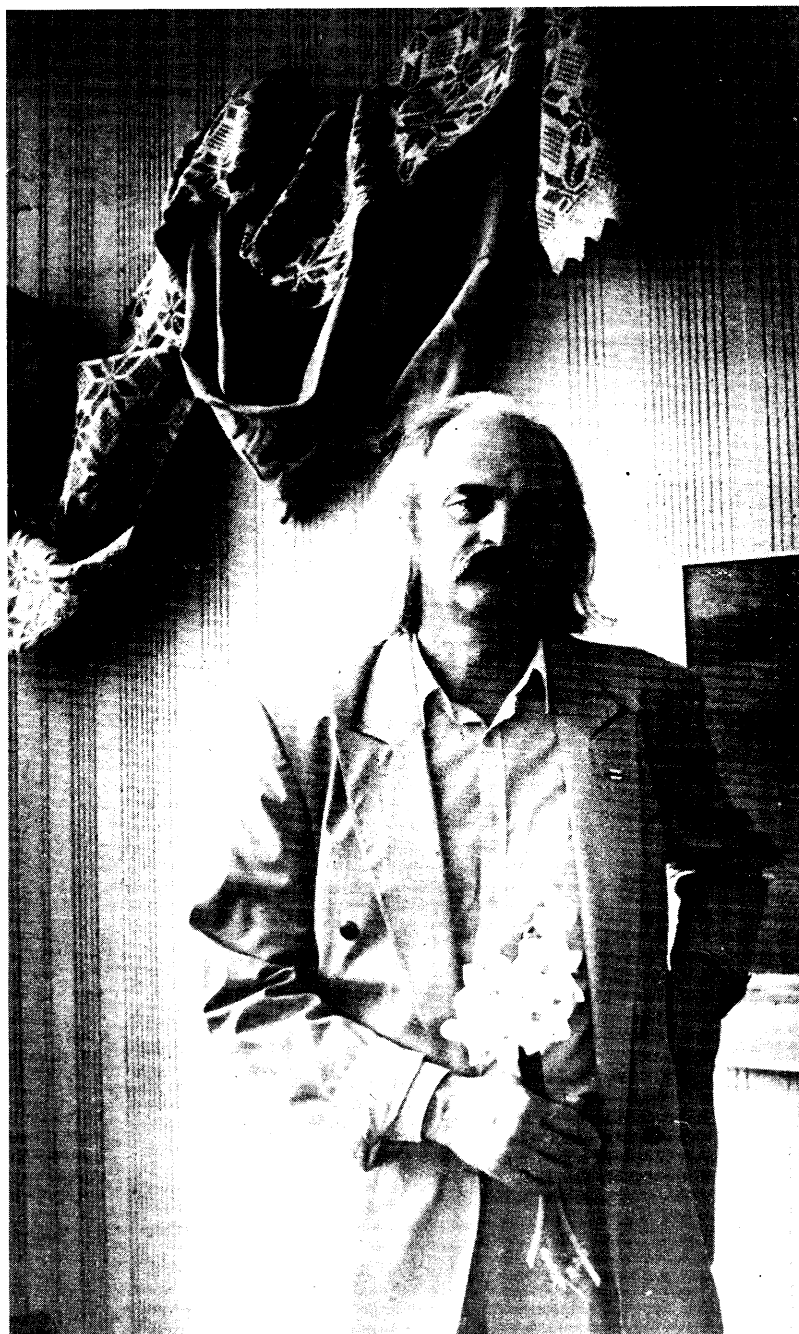
«ЛіМ»—93

Вось і надышоў час падпіскі, час праверкі: «ЛіМа» — на патрэбнасць чытачам, чытачоў — на вернасць «ЛіМу». Спадзяёмся, што вытрымаем гэтае выпрабаванне: мы — не страціўшы сваіх сяброў і аднадумцаў, чытачы — падтрымаўшы ў няпросты час сваю газету.

Не здзіўляйцеся новаму кошту падпіскі: на год — 78 рублёў, на паўгоддзе — 39 рублёў, на тры месяцы — 13 рублёў. У параўнанні з леташнім ён павялічыўся ў 15 разоў. Мы, як і іншыя выданні, вымушаны былі пайсці на гэта з-за жорсткіх умоваў, пастаўленых нам поштай і «Саюздрукам».

Нагадваем наш індэкс — 63856.

Выпісвайце «ЛіМ»!

Для многіх людзей мастацтва крушэнне «сацыялістычнага рэалізму» як адзіна «правільнай» і адзіна магчымай формы мыслення было калі не жыццёвай драмай, дык вельмі непрыемным сюрпрызам. Яно і не дзіўна. Усё свядомае жыццё звяраў чалавек час па гадзінніку Спаскай вежы, а думкі — па партыйных дырэктывах; не меў канфліктаў з уладай і праблем з ганарарам; меў самапавагу і самаўпэўненасць: з пагардай паглядаў на тых, хто «жыць не ўмее» — усялякіх «нефармалаў», «авангардыстаў», «нацыяналістаў»...

Аляксею МАРАЧКІНУ шкадаваць няма аб чым, бо канфармістам і кан'юнктуршчыкам ніколі не быў. Яго творчасць не падзяляецца на «даперабудовачную» і «пасляперабудовачную». Ён ніколі не браў да галавы «ценные указания», ад каго б яны не ішлі. Рабіў тое, што адпавядала ягонаму душэўнаму ладу, сумленню, ягонаму разуменню прыгажосці.

Гэты здымак зроблены некалькі месяцаў таму назад у Доме літаратара падчас прэм'еры дакументальнага фільма пра творчасць Аляксея Марачкіна.

Фота У. ПАНАДЫ.

Кола Дзён

На першых палосах газет — па-ранейшаму гарачыя навіны. Гарачыя ў прамым сэнсе слова: увесь час паступаюць паведамленні аб барацьбе пажарных са стыхіяй, якая ідзе з пераменным поспехам.

Што ж датычыць палітычнага надвор'я, дык тэмпература грамадскай актыўнасці ў рэспубліцы ўсё яшчэ нізкая. Але ж палітычнае процістаянне не спыняецца. А асобныя яго праявы паказваюць на магчымасць навальніц.

Так папулярная інфармацыйная тэлепраграма «НІКа» пад выглядам рэарганізацыі на Белтэлерадыё фактычна пазбаўляецца самастойнасці і магчымасці выказваць адрозны ад афіцыйнага погляд на падзеі. Можна прыгадаць і тое, што некалі папулярная газета «Знамя юности» завяршыла сваю барацьбу за самастойнасць пераходам пад крыло Саўміна. Так што, можна лічыць, манапалізацыя сродкаў масавай інфармацыі рэспублікі паспяхова завяршаецца. Наперадзе пахаладанне?

30 ЛІПЕНЯ

У Вярхоўны Савет Беларусі паступіла прапанова ад Мінабароны рэспублікі аб прывядзенні асабовага складу Узброеных Сіл Беларусі да прысягі на вернасць беларускаму народу ў снежні гэтага года. Акрамя таго, у парламент прадстаўлены дакументы, звязаныя з падрыхтоўкай уласных кадраў для беларускага войска, пераводу беларускіх вайскоўцаў, якія служаць за межамі рэспублікі, у склад Узброеных Сіл Беларусі, а таксама прапановы аб паэтапным пераходзе войска на карыстанне беларускай мовай.

31 ЛІПЕНЯ

У Кіеве падпісана пагадненне аб супрацоўніцтве паміж Камітэтам дзяржбяспекі Беларусі і Службы бяспекі Украіны.

Ашчадны банк рэспублікі павялічыў працэнтныя стаўкі на грашовыя ўклады насельніцтва. Стаўка на тэрміновы ўклад ад 1 да 3 год складае цяпер 20 працэнтаў, ад 2 да 5 год—30 працэнтаў. І на тым, як кажуць, дзякуй. Але ж і рост цэнаў не спыняецца. Ужо на наступны дзень, напрыклад, значна павысіліся цэны на некаторыя гатункі хлеба...

1 ЖНІЎНЯ

У Мінску прайшла першая канферэнцыя беларускіх членаў Транснацыянальнай радыкальнай партыі. У яе рабоце прыняў удзел госць з Італіі — член кіраўніцтва ТРП А. Тамбуры. У гэты ж дзень упершыню сабраліся на свой з'езд беларускія анархісты. Апошнія, як вядома, партый не прызнаюць.

2 ЖНІЎНЯ

У сувязі з днём паветрана-дэсантных войскаў, якія па традыцыі адзначаецца ўсімі савецкімі дэсантнікамі, падраздзяленні міліцыі правялі ў стане павышанай гатоўнасці. На шчасце, абышлося без сур'ёзных інцыдэнтаў.

3 ЖНІЎНЯ

Мінюст Беларусі зарэгістраваў новую грамадскую арганізацыю — Беларускае геаграфічнае таварыства. Таварыства будзе займацца навуковымі задачамі, звязанымі з развіццём геаграфіі, экалогіі, аховы прыроды і рацыянальнага выкарыстання прыродных рэсурсаў.

Толькі за адзін дзень на палях рэспублікі згарэлі 10 камбайнаў і трактароў.

4 ЖНІЎНЯ

Завяршыўся візіт у сталіцу Беларусі дэлегацыі германскага «Дойчэ Банка». Нямецкія фінансісты вялі з беларускім урадам перамовы аб магчымасці стварэння на Беларусі банка рэканструкцыі. Дэлегацыя банкіраў сустрэлася з першым намеснікам Старшыні СМ Беларусі М. Мясніковічам.

Старшыня КДБ Беларусі Э. Шыркоўскі падчас сваёй прэс-канферэнцыі заявіў, у прыватнасці, што матэрыялы пра Лі Харві Освальда, забойцу прэзідэнта ЗША Джона Кенэдзі, якія захоўваюцца ў камітэце, могуць быць рассакрэчаны толькі са згоды беларускага парламента. Як вядома, Освальд некаторы час жыў і працаваў у Мінску, дзе за ім пільна сачылі.

5 ЖНІЎНЯ

У рэспубліцы аб'яўлены надзвычайны стан у сувязі з пажарамі, страты ад якіх ужо склалі мільярды рублёў. Створана аператыўная група на чале са старшынёй камітэта па надзвычайных сітуацыях СМ Беларусі І. Кенікам.

У АДПАЧЫНАК, НА БРЫФІНГ

Як ні дзіўна, але пакуль што ў ніводнай са ста краін, з якімі наша рэспубліка мае дыпламатычныя стасункі, няма ніводнага пастаянна акрэдытаванага карэспандэнта з Беларусі. Мабыць, дзеля таго, каб кампенсаваць неяк дэфіцыт інфармацыі з замежжа, у Міністэрстве замежных спраў вырашылі наладзіць у Мінску серыю брыфінгаў з дыпламатамі. Першымі з карабля на баль трапілі пастаянны прадстаўнік Рэспублікі Беларусь у ААН Генадзь Бураўкін і часовы паверан ў справах Рэспублікі Беларусь у ЗША Сяргей Мартынаў, якія прыехалі дамоў у адпачынак. Пачынаць яго кожнаму з іх давялося з сустрэчы з журналістамі...

Апошні год, па словах Г. Бураўкіна, па напружанасці работы прадстаўніцтва Рэспублікі Беларусь у ААН варты некалькіх гадоў. Сярод галоўных праблем, якімі займалася і займаецца прадстаўніцтва, яго кіраўнік назваў эканоміку, экалогію і правы чалавека.

Беларусь, нагадаў ён, перайшла са статуса донара ў міжнароднай эканоміцы ў статус краіны-атрымальніка (рэцыпіента). Але размова ідзе не пра фінансавую дапамогу ААН, а пра тэхнічную распрацоўку канкрэтных праектаў развіцця. Гэтым займаецца Камітэт праграм развіцця ААН. Неўзабаве чакаецца адкрыццё афіцыйнага прадстаўніцтва камітэта ў сталіцы Беларусі.

Шмат давялося папрацаваць беларускаму прадстаўніцтву дзеля арганізацыі міжнароднай дапамогі рэспубліцы ў сувязі з Чарнобылем. На жаль, падкрэсліў Г. Бураўкін, апошнім часам тэма Чарнобыля ўсё больш саступае на другі план у ААН. Але гэта натуральны ход рэчаў. І таму, на думку дыпламата, наспеў час уключыць і разглядаць чарнобыльскую праблему ў глабальным экалагічным кантэксце.

Г. Бураўкін даволі падрабязна спыніўся на дачыненнях з беларускай эміграцыяй у ЗША, якая шмат зрабіла і робіць у справе гуманітарнай дапамогі суайчыннікам.

С. Мартынаў, якому выпаў гонар адкрыць у Вашынгтоне першае пасольства незалежнай Беларусі, гаварыў аб узаемадачыненнях нашай рэспублікі з ЗША. Паводле яго слоў, сёння на афіцыйным узроўні тут ужо практычна не сустрэнеш чалавека, які, пачуўшы назву Рэспубліка Беларусь, збянтэжана запытае: а дзе гэта? Праўда, шырокай і рознабаковай інфармацыі пра Беларусь у Штатах яўна не хапае.

Афіцыйныя ж адносіны з амерыканцамі наогул складваюцца, па словах дыпламата, няблага. У прыватнасці, Беларусі ўдалося схіліць ЗША да садзеяння ў вывадзе ядзернай зброі з тэрыторыі рэспублікі, аднаўлення земляў, пашкоджаных у выніку захавання гэтай зброі, перакваліфікацыі персаналу ліквідуемых аб'ектаў і г. д.

У галіне гандлю рэальна стаіць пытанне аб прадастаўленні Беларусі рэжыму найбольшага спрыяння ўжо ў бліжэйшы час. Вядуцца перамовы аб пастаўках збожжа з Амерыкі.

Пасольства, у якім сёння працуюць усяго два дыпламаты, займае да гэтага часу некалькі пакояў у так званым камерцыйным будынку. Ад расійскага (былога савецкага) пасольства ў Вашынгтоне нам, натуральна, не перапала нічога. Так што дзеля эканоміі сродкаў паверанаму Беларусі давялося самому нават мэблю завозіць у свой офіс.

Аднак амерыканскі бок ужо прапанаваў пасольству Беларусі рэспектабельны асабняк у старадаўнім стылі, дзе можна будзе размясціцца з усімі зручнасцямі. Гэта не будзе каштаваць там беларускаму ўраду ні цэнта, паколькі будынак у Вашынгтоне прадастаўлены ў абмен на будынак для амерыканскага пасольства ў Мінску.

Дарэчы, па словах беларускага дыпламата, яго адпачынак дае магчымасць упершыню сустрэцца са сваім калегам — часовым паверанным у справах ЗША на Беларусі Д. Сорцам у ягоным офісе.

В. Т.

Хроніка Адраджэння

Нарэшце з'явіліся ў продажы беларускамоўныя значкі — выявы гербаў старажытных паселішчаў Віцебшчыны: абласнога цэнтра, Полацка, Оршы, Лепеля, Браслава, Пастаў, Дрысы, Ушачаў, Копысі і Гарадка.

●

У Беларусі выйшла чарговая паштовая марка. На гэты раз на паштовым знаку мы бачым выяву старажытнага герба Полацка, над верхам якога намаляваны нацыянальны бел-чырвона-белы сцяг. Намінал маркі складае 2-00.

●

У Оршы збудаваны першы ў рэспубліцы помнік Уладзіміру Караткевічу.

●

Прынята прапанова выканкома Глыбоцкага райсавета аб стварэнні ў горадзе музея гісторыі й этнаграфіі.

●

Інстытут перакладу Бібліі (Стакгольм) зрабіў пераклад ілюстраванай «Дзіцячай Бібліі» на беларускую мову. Выдрукавана кніга ў Славеніі.

●

У Віцебскім абласным навукова-метадычным цэнтры народнай творчасці і культасветработы адкрыта выстава «Кругазварот», прымеркаваная да 110-ых угодкаў з дня нараджэння песняроў беларускіх Янкі Купалы і Якуба Коласа. Экспазіцыя, складзеная з работ народных умельцаў, прадстаўляе гадавы абег, цыкл жыцця беларуса ў асноўных абрадавых святах і штодзённай працы.

Юрась СЦЯПАНАЎ.
г. Віцебск.

ДУМКА ЧЫТАЧА

Дзяржава слабее. Як выжыць беларушчыне?

Чытанне рэспубліканскіх газет апошнім часам выклікае ў мяне жаданне падзяліцца думкамі наконт магчымага развіцця падзей на Беларусі.

Мне здаецца, што беларускай грамадскасці не варта закрываць вочы на магчымыя нечаканыя вынікі, да якіх можа прывесці роспуск у выніку рэферэндуму цяперашняга складу Вярхоўнага Савета і новыя выбары.

Перш за ўсё тое, што на палітычнай арэне ў Беларусі з'явіліся некалькі партый дэмакратычнай, антыкамуністычнай накіраванасці, члены і кіраўніцтва якіх адкрыта або ў завуаліраванай форме выказваюцца супраць беларусізацыі і за наданне рускай мове на Беларусі статуса дзяржаўнай. У выпадку разгортвання новай выбарчай кампаніі магчыма, што гэтае патрабаванне будзе заяўлена адкрыта і, з улікам цяперашняй моўнай сітуацыі ў рэспубліцы, можа стаць асноўным пунктам, «козырнай картай» іх перадвыбарчых праграм. І калі ў цяперашнім складзе Вярхоўнага Савета няма арганізаванай, адкрытай апазіцыі беларусізацыі, то ў новым яго складзе яна цалкам магчымая.

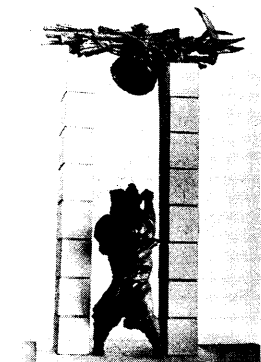
Але гэта, вядома, не аргумент супраць правядзення рэферэндуму. Наадварот, мне здаецца, у рэферэндуме ёсць адзіны паратунак для беларускай дзяржавы і нацыі. Гістарычна так склалася, што ў адрозненне ад краін Балтыі на Беларусі не было тых дваццаці гадоў незалежнага існавання, якія б дазволілі адкласціся ў памяці народа ўсведамленню сваёй нацыянальнай еднасці, агульнай для ўсіх рэгіёнаў нацыянальнай мовы, сваіх традыцый асобнага палітычнага жыцця і дзяржаўнага ладу. Дагэтуль у свядомасці большасці беларускага народа дамінуе чыста эканамічная арыентацыя, скіраванасць на дабрабыт. Адставанне Беларусі на шляху эканамічных рэформ у выніку дзейнасці цяперашняга Вярхоўнага Савета і ўрада і, адпаведна, запозненае з'яўленне станоўчых вынікаў гэтых рэформ у параўнанні з суседзямі, — можа прывесці да дэзінтэграцыі Беларусі як

У РАМКАХ СТЭРЭАТЫПАЎ

Праектныя прапановы рэспубліканскіх конкурсаў на помнікі Францішку Багушэвічу для Кушлян і Кастусю Каліноўскаму для Гародні экспанаваліся ў менскім Палацы мастацтваў. У абодвух выпадках, як мне падаецца, нельга вылучыць праекты, якія варты рэалізацыі. Гэта можа быць толькі першая стадыя распрацоўкі.

Стэрэатыпы колішняй «манументальнай прапаганды» найбольш яскрава выявіліся ў праектах помніка Каліноўскаму. Мяркуйце самі — вы бачыце іх на здымках. Відаць, шлях пераадолення выяўленчасці стэрэатыпаў будзе на Беларусі даволі доўгім. Паскорыць гэты працэс зможа толькі новая генерацыя творцаў.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

БЕЛАРУСКІ ГІМН

Адпавядае высокім ідэалам

Набліжаецца да завяршэння конкурс на тэкст і музыку новага Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь. Большасць з нас ужо маюць досыць поўнае ўяўленне аб усіх варыянтах, якія выйшлі ў фінал. Усе сем мелодый неаднаразова прагучалі па радыё. Падыходзіць час зрабіць канчатковы выбар, які, на нашу думку, з'яўляецца вельмі адказным момантам у нашай гісторыі. Надзвычай важна, якая музыка будзе суправаджаць станаўленне новай беларускай дзяржавы. Ці будзе яна весці нас у будучыню, ці, наадварот, ва ўчарашні дзень. Менавіта такія думкі ўзнікаюць, калі слухаеш некаторыя варыянты. Яны створаны па лепшых узорах былых савецкіх гімнаў. Напрыклад, пачуўшы ўступ да гімна «3-ці варыянт», міжволі чакаеш, што далей грымне «Союз нерушимый республик свободных...» Той жа рытм, той жа тэмп. Адным словам, барабанны пошчак, суцэльны аптымізм, заклік да «светлай будучыні». А тым часам, тэкст быццам бы патрыятычны, скрозь успамінаецца Пагоня, бел-чырвона-белы сцяг. Але ўсё выглядае штучна, як быццам бы напісанае на патрэбу дня, а не ад глыбіні разумення нацыянальных праблем.

Не выклікаюць задавальнення і «О, фартуна», «А хто там ідзе», бо таксама мелодыі іх не маюць сваёй адметнасці, а тэксты перанасычаны, грувасткія, іх цяжка будзе запомніць.

Безумоўна, значна цікавей слухаюцца беларускія гімны, якія ўвайшлі ў гісторыю — «Пагоня», «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», «Магутны Божа». Яны заслугоўваюць усялякай пашаны, бо ўжо даказалі сваю жыццёвую сілу і незалежна ад таго, ці стане каторы з іх дзяржаўным, яны будуць і надалей гучаць сярод беларусаў. Два першыя былі створаны ў пэўныя гістарычныя перыяды, калі патрэбны быў заклік да змагання за волю народа. Таму для іх характэрны імклівы тэмп і змагарны сэнс тэксту, які часам нават здаецца ваяўнічым. Для свайго часу яны былі адпаведнымі, таму і набылі такую папулярнасць сярод тых, хто змагаўся за беларускасць.

«Магутны Божа» М. Равенскага на словы Н. Арсенневай прысвечаны вечнай тэме, гэта гімн — малітва, зварот да сусветнага розуму. Мноства людзей бачыць у ім Бога, але і для атэіста таксама павінен быць зразумелы зварот да агульначалавечых каштоўнасцяў, да здаровага сэнсу. Не багацця, не іншых даброт просяць беларусы словамі гэтага гімна, а толькі самага неабходнага — мець магчымасць працаваць на сваёй зямлі і спажываць плён ад працы рук сваіх. Для другіх народаў гэта звычайная і зразумелая справа, а для нас ужо цэлыя стагоддзі— недасягальная мара. У гэтай мудрай сутнасці ўся веліч нашага народа. Таму, на нашу думку, не маршавыя, натхняючыя на подзвігі мелодыі мы павінны абраць для нацыянальнага гімна, а менавіта гэтую велічную і адначасова простую і вечную, як хлеб, як зямля, мелодыю — «Магутны Божа». Тым больш, што і ад чарнобыльскай бяды нас уратуе хіба што малітва. Для многіх з нас, выхаваных на ваяўнічым атэізме, ужо сама прысутнасць слова Бог у гімне выглядае непрымальнай. Але ж успомнім, што гімн Злучаных Штатаў Амерыкі, напрыклад, мае назву «Божа, багаславі Амерыку».

Трэба адзначыць, таксама, што гімн «Магутны Божа» мае невялікі тэкст з трох слупкоў, які лёгка запамінаецца і выразны па гучанні.

Хацелася б выказаць нашы меркаванні і наконт выканання гэтага твора. На радыё ў конкурснай праграме гімн быў выкананы «а ля капэла» хорам, з перавагаю жаночых галасоў. Абраная манера выканання здзіўляе. Інструментальнае гучанне твора, як нам здаецца, павінна быць абавязковым для дзяржаўнага гімна, у гэтым ёсць практычная патрэба. Спевы хору без інструментальнага суправаджэння звузілі ўяўленне пра яго музычную адметнасць, нават унікальнасць. Равенскі стварыў магутную па гучанні мелодыю, але яна ў такім выкананні не праявілася. Не данесены да слухача і надзвычай глыбокі сэнс тэксту гімна, бо словы амаль не праслухоўваюцца, а зліваюцца ў адзіны, часам нават манатонны спеў.

Нядаўна мы праслухалі запіс гімна ў выкананні Данчыка. Мелодыя набыла іншы сэнс, яна стала гучаць, як малітва асобнага чалавека, кожнае слова выразнае, выдатнае інструментальнае суправаджэнне.

Падумалася, а ці не лепш было б, сапраўды, выконваць мелодыю сольна, на фоне хору — малітва кожнага чалавека і малітва народа, так як яно ёсць у жыцці, абавязкова з музычным суправаджэннем. Варта прыгледзецца да сучаснай гімнавай культуры ў свеце. Хлопчык выдатна праспяваў гімн Швецыі на ўрачыстым адкрыцці нядаўняга чэмпіяната па футболу. Там жа сольна быў выкананы гімн Францыі. А мы чамусьці можам спяваць толькі хорам. Сёння дзяржаўныя гімны ў свеце набываюць іншы сэнс. Гэта ўжо не толькі патрыятычныя матывы, заклікі да змагання, ухваленне, але найперш, выражэнне духоўнай існасці таго ці іншага народа, яго адметнасці, культурнага ўзроўню дзяржавы.

Нам уяўляецца, што гімн «Магутны Божа» якраз і адпавядае гэтым высокім ідэалам, адлюстроўвае нацыянальны характар народа, яго імкненні і надзеі, а таксама унікальны па мастацкіх вартасцях і не мае аналагаў па ідэі і змесце ў параўнанні з гімнамі іншых дзяржаў.

Ён можа стаць духоўным апірышчам нацыі ў час цяжкіх выпрабаванняў.

По даручэнні супрацоўнікаў Архіва-музея літаратуры і мастацтва Рэспублікі Беларусь — Ганна СУРМАЧ.

дзяржавы. Першыя праявы гэтага з'явіліся ў заходніх абласцях Беларусі; у выпадку паспяховасці рэформ у Расіі можна чакаць праяў сепаратызму і на ўсходзе.

Другая небяспека зыходзіць ад «наменклатурнай» прыватызацыі, якая можа прывесці да таго, што клас новых капіталістаў будзе папаўняцца ў асноўным з дзвюх крыніц — з былой наменклатуры ды з «ценявой эканомікі». І першым і другім уласцівае імкненне да манапалізму і ўстанаўлення мафіёзных сувязяў. Гэта можа прывесці да надзвычай жорсткай эксплуатацыі работнікаў і да сур'ёзнага зніжэння іх дабрабыту. Адсутнасць традыцый дэмакратычных форм барацьбы за свае правы і негвалтоўнага вырашэння сацыяльных канфліктаў, некалькі дзесяцігоддзяў бальшавіцкае прапаганды праз усе сродкі інфармацыі (з дапамогай мастацтва) на працягу амаль усяго свядомага жыцця чалавека, у святле якой найбольш прывабна выглядаюць крайнія, гвалтоўныя сродкі барацьбы, — усё гэта разам можа прывесці да ўзмацнення пазіцый неабальшавіцкіх груповак, і нават да захопу імі ўлады, і, такім чынам, да паўтарэння нашага пакутніцкага шляху. Прычым, я думаю, вяртанне камунізму наўрад ці магчымае ў ранейшай, добра нам знаёмай форме. Перш за ўсё з-за таго, што пацярпела крах яго навуковая аснова, і зараз цяжка ўявіць сабе навукоўца, які зноў асмеліцца ўскласці на пралетарыят ролю гегемона. Але нарабіць хаосу і гвалту яны могуць.

Сітуацыя, на маю думку, ускладняецца тым, што беларусізацыя ў наш час стала дзяржаўнай палітыкай чыста механічна, у выніку палітычных працэсаў, а менавіта — краху саюзнай, імперскай па сваёй сутнасці, камуністычнай партыі. Спрэчкі ж вакол нацыянальнага пытання, пытання неабходнасці адраджэння мовы, якія пачаліся яшчэ на этапе існавання культурна-гістарычных суполак, дагэтуль яшчэ не скончаныя. Аргументацыя з боку прыхільнікаў беларусізацыі носіць пераважна маральна-этычны характар — «сорамна не ведаць роднае мовы» ці «сорамна не ведаць мовы народа, на зямлі якога жывеш».

Цяпер, пасля вырашэння галоўнай палітычнай праблемы — разбурэння камуністычнай манаполіі на ўладу, на першы план у Беларусі выходзіць нацыянальнае адраджэнне. І спрачацца давядзецца ўжо не з камуністамі, а з сучаснымі дэмакратамі-ліберcаламі, якія з пазіцый класічнага лібералізму будуць патрабаваць захавання «статус-кво», за юрыдычнае замацаванне існуючай моўнай сітуацыі на Беларусі. Таму патрэбна распрацоўка сур'ёзнай навуковай аргументацыі адраджэння беларускай мовы.

Надышоў час вярнуцца да, так бы мовіць, нефармальных форм прапаганды беларускай мовы, гісторыі і культуры, выкарыстоўваючы для гэтага новыя магчымасці. Грамадская актыўнасць прыхільнікаў беларушчыны апошнім часам знізілася з-за таго, што функцыі па адраджэнні мовы і культуры быццам бы ўзяла на сябе дзяржава. Але апублікаваныя ў «ЛіМе» выступленні дэлегатаў апошняй канферэнцыі ТБМ выклікаюць вельмі сумныя разважанні. Калі раней мне здавалася, што ў нашых спецыфічных умовах адзіным гарантам далейшага існавання і развіцця беларускай мовы, правадніком беларусізацыі можа быць толькі дзяржава, а адзінай крыніцай фінансавання — дзяржаўны бюджэт, то, на маю думку, зараз трэба прызнаць, што нашыя спадзяванні на дзяржаву ў гэтым застаюцца марнымі. Дзяржава зараз слабая з прычыны эканамічнага крызісу, больш за тое, у далейшым дзяржава будзе працягваць «слабець», бо яна дэмакратызуецца, а дэмакратычная дзяржава мусіць як мага меней умешвацца ў жыццё грамадства; нарэшце, магчыма змяненне акцэнтаў у нацыянальнай палітыцы ў выніку новых выбараў.

Дзеля стымулявання вытворчасці гэты ці новы ўрад будзе вымушаны паменшыць падаткі, што на першым этапе прывядзе да змяншэння паступленняў у бюджэт, а гэта значыць, што ўраду прыйдзецца эканоміць на сацыяльных выплатах, перш за ўсё на фінансаванні адукацыі і культуры. Гэта ў сваю чаргу прывядзе да змяншэння ўплыву дзяржавы ў сферы адукацыі і культуры і адпаведнага пашырэння ўплыву ў гэтай сферы прыватнай ініцыятывы. Вынікі гэтага пры нашай моўнай сітуацыі няцяжка ўявіць. У гэтых умовах беларушчына выжыве толькі тады, калі знойдзе альбо створыць альтэрнатыўныя недзяржаўныя крыніцы фінансавання.

Віктар СЦЯПАНАЎ,
старшы навуковы супрацоўнік Музея драўлянай скульптуры.
г. Орша.

ВЯРТАЮЧЫСЯ ДА НАДРУКАВАНАГА

ПАТРАБУЮ ПРАБАЧЭННЯ

ЛІСТ У РЭДАКЦЫЮ

У газеце «Літаратура і мастацтва» № 22 (3641) ад 5.06.92 надрукаваны артыкул Міхася Замскага «КПБ—ПКБ? (пасляслоўе да аднаго судовага працэсу)», у якім аўтар выказвае сваю думку наконт судовага працэсу, што адбыўся 14.05.92 у Вярхоўным судзе Рэспублікі Беларусь, па скарзе Палітвыканкама партыі камуністаў Беларусі на адмову Міністэрства юстыцыі рэспублікі ў рэгістрацыі партыі.

Па зместу артыкула ў цэлым хачу заўважыць, што аўтар зыходзіў толькі з эмоцый і антыкамуністычных поглядаў, а не з пункту гледжання дзеючага заканадаўства. Юрыдычную ацэнку па гэтай грамадзянскай справе даў Вярхоўны суд Рэспублікі Беларусь — вышэйшая судовая інстанцыя дзяржавы.

Я, у адрозненне ад аўтара артыкула, азнаёміўся з матэрыяламі грамадзянскай справы, на працягу ўсяго працэсу знаходзіўся ў зале судовага пасяджэння і маю права сцвярджаць, што ні адзін юрыст, не пакрывіўшы душою, не скажа, што ў Міністэрства юстыцыі былі законныя (падкрэсліваю, іменна законныя) падставы для адмовы ў рэгістрацыі партыі камуністаў Беларусі.

Аднак пішу я Вам не дзеля таго, каб паспрачацца з аўтарам.

У артыкуле Міхась Замскі піша, што я, пракурор Давідоўскі І. У., у час судовага пасяджэння не скрываў сваіх сімпатый да партыі камуністаў Беларусі. Гэта выказванне лічу для сябе абразлівым, бо я на працягу амаль 23 гадоў працы ў органах пракуратуры даваў і даю заключэнні па справах, зыходзячы з патрабаванняў закона і ніколі не дазваляю сабе адносіцца з сімпатыямі ці антыпатыямі да бакоў у працэсе. Па грамадзянскай справе, аб якой ідзе гаворка, я даў заключэнне ў адпаведнасці з дзеючым на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь заканадаўствам і таксама даў бы заключэнне аб адмове ў задавальненні скаргі Палітвыканкама ПКБ, калі б да гэтага былі законныя, а не заснаваныя на асабістым меркаванні афіцыйных асоб Міністэрства юстыцыі, падставы.

Хачу падкрэсліць, што аўтар артыкула дазволіў сабе праз газету зняважыць чалавека, з якім нават не палічыў патрэбным сустрэцца асабіста.

З улікам выкладзенага я патрабую, каб газета «ЛіМ» змясціла прабачэнне сп. Міхася Замскага. У адваротным выпадку я буду вымушаны звярнуцца да яго і газеты з іскам аб абароне гонару і годнасці ў народны суд.

І. У. ДАВІДОЎСКІ,
старшы пракурор аддзела па нагляду за разглядам грамадзянскіх спраў у судах Пракуратуры Рэспублікі Беларусь, старшы саветнік юстыцыі.

ЧАМУ КРЫЎДЗІЦЦА ПРАКУРОР

ЛІСТ З РЭДАКЦЫІ

Гэта становіцца бадай ужо модай: як што — пагражаць сродкам масавай інфармацыі іскам у суд за зняваргу гонару і годнасці асобы. Асабліва абвостраную чуллівасць да крытыкі дэманструе апошнім часам былая партыйна-дзяржаўная наменклатура, якая яшчэ нядаўна без вагання жорстка распраўлялася з носьбітамі любога іншадумства.

Чытач мае магчымасць азнаёміцца сёння на старонках «ЛіМа» з лістом яшчэ аднаго «пакрыўджанага» газетай чалавека — гэтым разам старшага пракурора па нагляду за разглядам грамадзянскіх спраў у судах Пракуратуры Беларусі І. Давідоўскага. (У дужках заўважу, што выклікае некаторае здзіўленне наступны факт — «абурыўся» спадар пракурор *«ЛіМам» больш як праз* месяц пасля выхаду нумара з нагаданым артыкулам).

Дык якая такая абраза па адрасе паважанага юрыста прагучала ў лімаўскім артыкуле, што той наважыўся прыстрашыць рэдакцыю судом? Нагадаем адзіны абзац матэрыяла, дзе ўвогуле было названа прозвішча Давідоўскага. «Не хаваў сваіх сімпатый да ПКБ і пракурор аддзела Пракуратуры рэспублікі І. Давідоўскі, які з пахвалой адазваўся аб імкненні партыі камуністаў стаць партыяй парламенцкага тыпу, аб яе дэкларацыях на карысць дэмакратычных свабод, шматпартыйнасці і да т. п. Ён начыста абверг сцвярджэнні Мінюста аб тым, што ў сваіх дакументах ПКБ выказвае прэтэнзіі на маёмасць КПБ. «Тое, што там напісана, не мае юрыдычнай сілы, з такім жа поспехам я мог бы сёння прэтэндаваць на маёмасць Ракфелера», — пажартаваў ён. Такія жартачкі...»

І ўсё. Ніякіх абразлівых эпітэтаў, палітычных ярлыкоў. Чаго, дарэчы, не пазбегнуў у сваім лісце спадар Давідоўскі, сказаўшы пра аўтара артыкула, што той «зыходзіў толькі з эмоцый і **антыкамуністычных поглядаў...»** (падкрэслена мной. **— М. З.**). Яшчэ год-паўтара назад такое абвінавачванне з пракурорскіх *вуснаў было,* кажучы па-руску, чревато... Сёння яно сведчыць толькі пра палітычныя схільнасці і сімпатыі самога пракурора. Так што не будзем крыўдзіцца, аднясём гэты выпад спадара Давідоўскага да яго шматгадовай звычкі (а ён піша, што працуе ў органах пракуратуры амаль 23 гады) мысліць партыйнымі катэгорыямі — праваахоўныя органы заўсёды былі вернымі падручнымі КПСС.

Разумеючы, што сказ «Не хаваў сваіх сімпатый да ПКБ» у лімаўскім артыкуле не цягне на *абвінавачванне* ў нанясенні ўрону яго гонару і годнасці, спадар пракурор спрабуе ўвязаць гэтую фразу быццам бы з намерам газеты ўзяць пад сумненне яго прафесійныя якасці юрыста — у той час, маўляў, як ён на працягу ўсёй сваёй пракурорскай дзейнасці «даваў і дае заключэнні па справах, зыходзячы з патрабаванняў закона».

Мы бачылі пракурора Давідоўскага «в деле» толькі адзін раз і гатовы паверыць, што раней у яго ніколі не было «праколаў». З чым мы яго шчыра віншуем. Праўда, нам падалося, што не вельмі сціпла самому гаварыць пра сябе, як пра вельмі прынцыповага абаронцу закона, адначасова адмаўляючы ў гэтым сваім калегам з Мінюста рэспублікі, якіх спадар Давідоўскі характарызуе як людзей, ці то малакваліфікаваных, ці то як праследуючых нейкія свае асабістыя мэты — «...маю права сцвярджаць, што ні адзін юрыст, не пакрывіўшы душой не скажа, што ў Міністэрства юстыцыі былі законныя (падкрэсліваю, іменна законныя) падставы для адмовы ў рэгістрацыі партыі камуністаў Беларусі». І далей. «...Я даў заключэнне ў адпаведнасці з дзеючым на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь заканадаўствам і таксама даў бы заключэнне аб адмове ў задавальненні скаргі Палітвыканкома ПКБ, калі б да гэтага былі законныя, **а не заснаваныя на асабістым меркаванні афіцыйных асоб Міністэрства юстыцыі, падставы»** (падкрэслена мной. **— М. З.**). Дальбог, можна было б Мінюсту за такую зняваргу, а гэта сапраўды знявага, падаць на Давідоўскага іск у суд.

І яшчэ. Аўтар ліста ў рэдакцыю, вядома, не мог не адзначыць, што скарга партыі камуністаў Беларусі на Мінюст рэспублікі была задаволена Вярхоўным судом Беларусі. Мы з усёй павагай ставімся да судовай, як яе называюць, трэцяй улады. Тым не менш, перакананы, што любое рашэнне таго ж Вярхоўнага суда, гэтаксама, як і законы і пастановы, прынятыя заканадаўчай і выканаўчай уладамі, не выключаюць іх крытычнага асэнсоўвання грамадскай думкай, сродкамі масавай інфармацыі. Гэта нормы дэмакратычнага жыцця, якіх трымаюцца ва ўсім цывілізаваным свеце.

Спадар Давідоўскі падкрэсліў, што напісаны ліст «не дзеля таго, каб паспрачацца з аўтарам артыкула». Я таксама не ўступаю з ім у дыскусію аб тым, з'яўляецца партыя камуністаў Беларусі новай партыяй, ці гэта, як пісалася ў артыкуле, крамка, якая пад новай шыльдай гандлюе старым таварам. Спадар Давідоўскі, відаць, як вельмі многія сёння, сочыць за працай Канстытуцыйнага суда Расіі, які разглядае «справу аб КПСС». Незалежна ад таго, якое рашэнне прыме суд, ужо сёння, слухаючы спрэчкі бакоў, знаёмячыся з абнародаванымі там дакументамі з сакрэтных партархіваў, не можаш не прыйсці да думкі, што больш як семдзесят гадоў краінай самадзержна *кіравала злачынная* арганізацыя. Стварыўшы крывавы таталітарны рэжым, яна (і гэта асабліва ёй нельга дараваць) падманам, фактычна прымусам уцягнула ў свае рады, сваю арбіту мільёны людзей, зрабіўшы іх, хай і не свядомымі, саўдзельнікамі многіх злачынстваў.

Так што, давайце пакаемся, спадар Давідоўскі!

Міхась ЗАМСКІ,
рэдактар аддзела публіцыстыкі «ЛіМа».

УВАГА!

СТВАРАЙМА СВОЙ БІЗНЕС

альбо Прадпрымальнікі вольнай Беларусі, яднайцеся!

Зараз цяжка, цяжка ўсім і цяжка ўсюды, часта не хапае самага неабходнага, няма ніякіх гарантый, што не стане яшчэ горш. Стары лад жыцця разбураны, а новы пакуль не пабудаваны. Цяжка сказаць, што чакае кожнага з нас праз месяц ці год, але можна быць упэўненымі, што ніхто і нішто не выцягне нас з багны, не зробіць наша жыццё заможным і шчаслівым, калі гэтага не зробім мы самі. Аднак каб быць заможнымі, недастаткова працаваць толькі рукамі, трэба ў першую чаргу працаваць галавою. Бо той, хто працуе без галавы, — часцей за ўсё працуе на чужога дзядзьку, а той, хто працуе з галавою, — працуе на сябе, на сваю сям'ю і свой народ. Давайце будзем не толькі працавітымі, але яшчэ і прадпрымальнымі, давайце перастанем баяцца быць багатымі і заможнымі, перастанем зайздросціць заможным суседзям і зоймемся ўладкаваннем свайго жыцця. Кожны дадатковы рубель у кішэні любога з нас — гэта яшчэ адзін маленькі крок да дабрабыту нашай Радзімы. Бо зразумела, што калі будуць заможнымі беларусы, то будзе заможнаю і наша родная Беларусь.

Паважаныя спадары, нягледзячы на маласпрыяльныя ўмовы для прадпрымальніцкай дзейнасці на Беларусі, неабходна ўжо зараз пачаць стварэнне менавіта сваіх нацыянальных па духу прадпрымальніцкіх структураў. У процілеглым выпадку нават пры змене ўлады Беларусь не зможа стаць сапраўды незалежнаю дэмакратычнаю дзяржаваю. У дэмакратычнай дзяржаве з развітымі рыначнымі структурамі эканоміка стаіць над палітыкай і «музыку» заказваюць тыя, у каго ёсць грошы. Калі на Беларусі не будзе свайго класа беларускіх прадпрымальнікаў, для якіх Беларусь будзе адзіным родным месцам на зямлі, то іх месца зоймуць камерсанты і бізнесмены іншых дзяржаў, якія ў першую чаргу будуць дбаць аб інтарэсах сваіх народаў.

Нават калі пасля новых выбараў да ўлады прыйдзе сапраўды народны беларускі ўрад, які захоча мэтанакіравана стымуляваць тыя ці іншыя сферы бізнесу, неабходныя для эканомікі Беларусі, то ён зможа гэта эфектыўна рабіць толькі ў тым выпадку, калі будзе мець дастаткова моцны падмурак са сваіх прадпрымальнікаў. У процілеглым выпадку іншаземцы будуць самі ўздзейнічаць на ўрад Беларусі і прымусяць яго альбо прыняць іх палітыку, альбо пайсці ў адстаўку.

Як вядома, працаваць і змагацца заўсёды лягчэй разам, таму

АКЦЫЯНЕРНАЕ ТАВАРЫСТВА «КРОСНЫ»

стварае банк інфармацыі аб нацыянальных кадрах і працоўных рэсурсах для іх актыўнага прыцягнення ў сферу прадпрымальніцтва. Гэта работа праводзіцца ў адпаведнасці з пунктам статута таварыства. «Мэтай стварэння таварыства... з'яўляецца стварэнне і ўмацаванне рыначных структураў, спрыянне дзейнасці беларускіх вытворчых, камерцыйных і сельскагаспадарчых прадпрыемстваў, спрыянне развіццю беларускай культуры, мовы, беларускіх рэлігійных канфесіяў, стварэнне нацыянальнай школы бізнесу, усталяванне эфектыўных гаспадарчых і культурных сувязяў з прадпрымальнікамі і беларускай дыяспарай за межамі рэспублікі...»

Акцыянернае таварыства «КРОСНЫ» запрашае да супрацоўніцтва не толькі прадпрымальнікаў, якія ўжо маюць свой бізнес, але і тых грамадзян, што толькі збіраюцца гэтым заняцца ці проста хочуць падзарабіць грошай у вольны час.

Калі Вы жадаеце супрацоўнічаць з нашым таварыствам, запоўніце наступную анкету і дашліце на адрас:
220064,
Рэспубліка Беларусь,
г. Менск,
вул. Ландара, д. 6, кв. 65,
Юрасю Пальчэўскаму.

P. S. Для вядзення справаводства і дзелавой перапіскі на беларускай мове мы можам прапанаваць Вам беларускамоўны рэдактар «БелРэд», які мае набор беларускіх шрыфтоў, беларускі драйвер экрана і ўсе паведамленні выдае выключна на беларускай мове. Калі Вам неабходна распрацаваць іншыя беларускія праграмы для Вашага камп'ютэра ці беларусізаваць ужо існуючыя — мы рады Вам дапамагчы. Правядзенне ў жыццё ідэй беларускага адраджэння — наша з Вамі агульная справа.

Па даведкі звяртайцеся да Юрася Пальчэўскага па тэлефонах у Менску: 20-09-70 ці 39-88-43.

АНКЕТА

1. Прозвішча, імя, імя па бацьку

____

2 Год нараджэння ______________

3. Адукацыя ______________

4. Спецыяльнасць ______________

5. Дзе і кім працуеце ______________

6. Тэлефоны: хатні ______________ **і працоўны** ______________

7. Адрас ______________

8. Кім можаце працаваць і якія работы выконваць (пазначце: на поўную стаўку, па сумяшчальніцтве)

____

____

9. Якімі мовамі валодаеце (беларускай, рускай і інш.) і як добра

____

10. Якія сродкі вытворчасці маеце (машына, прычэп да машыны, такарны, свідравальны і інш. варштаты, вязальная, швейная і інш. машыны і г. д.)

____

____

11. У набыцці якіх матэрыялаў, дэталяў і г. д. можаце аказаць садзеянне ______________

____

12. Якія канкрэтныя ідэі па прадпрымальніцтве можаце прапанаваць

____

____

____

Калі Вас цікавяць паведамленні аб беларускім прадпрымальніцтве ці Вы жадаеце выказаць наконт гэтага нейкія свае думкі, то дасылайце Вашы допісы на вышэйпазначаны адрас альбо ў рэдакцыю тыднёвіка «Літаратура і мастацтва».

КРЫТЫЧНАЯ СІТУАЦЫЯ — РАДЫКАЛЬНЫЯ МЕРЫ

Яўген ШЫРАЕЎ,
прафесар, доктар тэхнічных навук.

У БЕЛАРУСАЎ ёсць усе шанцы адрадзіць родную мову. Літаратурная мова жыве сярод перадавой інтэлігенцыі, а гутарковая — сярод сялян, галоўным чынам, заходніх абласцей рэспублікі. Увогуле, вызначальным фактарам у гэтым пытанні з'яўляецца тое, што Беларусь мае статус незалежнай краіны, у якой дзяржаўнай з'яўляецца мова карэннага насельніцтва.

З апошніх публікацый па пытаннях нацыянальнасці і мовы маю ўвагу прыцягнуў артыкул С. Польскага «Брэйк-даўн» па-беларуску?» («ЛіМ» за 24.01. 1992 г.). Усе галоўныя высновы ў артыкуле пабудаваны на статыстычных дадзеных апошніх перапісаў насельніцтва, якія ў Беларусі характарызаваліся «ціхай», але пры гэтым даволі актыўнай русіфікацыяй беларусаў. Хоць крытычны стан беларускай мовы больш чым відавочны, тым не менш можна сцвярджаць, што далёка не кожны беларус, які кепска валодае беларускай мовай, пры апытанні быў схільны адносіць яе не да роднай. Гэта, на маю думку, С. Польскі не ўлічвае. Увогуле, нягледзячы на мноства статыстычных дадзеных, артыкул атрымаўся недастаткова аб'ектыўным, аднабаковым.

Але ж ёсць у ім карысныя дадзеныя па шэрагу аспектаў праблемы і асабліва пра вынікі Чарнобыля. Толькі ці такога зместу патрэбен артыкул для беларускага чытача? Аўтар абмежаваўся канстатацыяй сумных фактаў, а было б нашмат карысней, калі б С. Польскі больш глыбока прааналізаваў прычыны, якія прывялі да такога бядотнага становішча з культурай і мовай і даў нейкія рэкамендацыі ці паказаў магчымыя шляхі хутчэйшага выйсця з яго. А прычыны, найперш, не ў нацыянальным характары ці нейкіх асаблівасцях генетычнага тыпу беларуса, а ў грамадска-гістарычных і сацыяльна-эканамічных умовах фарміравання і развіцця нацыі. ! вось, замест таго, каб раскрыць хоць бы ў агульных рысах гэтыя прычыны, аўтар на працягу ўсяго артыкула гаворыць аб трагедыі беларускай мовы і нацыянальнай самасвядомасці, пры гэтым робіць празрыстыя намёкі на нацыянальны беларускі характар, на асаблівасці псіхалогіі народа. Гэта, натуральна, не можа не выклікаць у недасведчанага чытача, які асабліва блізка перажывае за лёс свайго народа, пачуцця расчаравання, безвыходнасці, падаўленасці. Гэта, у сваю чаргу, ніяк не можа стымуляваць адраджэнскія настроі ў грамадстве. З некаторымі поглядамі аўтара зусім немагчыма пагадзіцца, але гэтае пытанне вымагае спецыяльнага разгляду.

Не на карысць аўтара артыкула «Брэйк-даўн» па-беларуску?» і яго рэзкая крытычная заўвага ў адрас аўтараў артыкула «Аб'ектыўна пра мяжу» («ЛіМ» ад 9.08.1991 г.) Нагадаю чытачам «ЛіМа», што значная частка зместу артыкула «Аб'ектыўна пра мяжу» прысвечана аналізу нацыянальнага складу Віленшчыны і крытыцы памылковых высноў, зробленых у артыкуле «Мяжа» («ЛіМ» за 5.04.1991) С. Мацюніным (аспірантам С. Польскага). Пытанне, закранутае ў артыкуле «Мяжа», выключна адказнае, датычыць інтарэсаў нацыі ў цэлым і міжнародных адносін. І гэта пры ўсім тым, што артыкул «Мяжа» носіць антыбеларускую накіраванасць. Дапушчаныя ў артыкуле «Мяжа» памылкі С. Польскі не палічыў за патрэбнае прааналізаваць (хоць маральны абавязак кіраўніка аспіранта абавязвае), а замест гэтага з зайздроснай лёгкасцю выкрыў аўтараў артыкула «Аб'ектыўна пра мяжу» не больш не менш як у расісцкіх поглядах на нацыянальнае пытанне. Прыводжу цытату з артыкула «Аб'ектыўна пра мяжу», якая «вымусіла» С. Польскага да такой асуджальнай высновы: «Мы думаем, што Радзіму і нацыянальнасць, як і бацькоў, чалавек не выбірае па сваім гусце. — яны яму дадзены ад нараджэння». Дык вось, на падставе гэтай цытаты С. Польскі прыходзіць да высновы —«Гэта, даруйце, расізм».

Калі прытрымлівацца поглядаў С. Польскага, то былы СССР быў цалкам расісцкай дзяржавай. Але гэта, відаць, не вельмі пераканаўчы прыклад, паколькі СССР быў таталітарнай дзяржавай. Давайце паглядзім, як абстаяць справы ў краінах сталай дэмакратыі. Напрыклад, у Германіі, Ізраілі, Францыі, Англіі. У Германіі, як вядома, права на свабоднае атрыманне грамадзянства (без якіх-небудзь умоў), а таксама на сацыяльнае забеспячэнне з асаблівымі льготамі даецца толькі немцам па паходжанні, г. зн. па сваяцкіх сувязях, а не па «самасвядомасці». Такое ж стаўленне да эмігрантаў і ў Ізраілі. Для эмігрантаў, якія падазраюцца ў іх неаднесенасці па крыві да яўрэяў, робіцца спецыяльнае абследаванне. Асабліва звяртаецца ўвага на эмігрантаў з усходу, падобных на арабаў. Відавочна, што араб, які запісаўся па сваёй «самасвядомасці» яўрэем, у гэтым выпадку ніяк не зможа ім стаць, а значыць, не атрымае ні грамадзянства, ні льготных умоў на пасяленне, ні адпаведнага сацыяльнага забеспячэння. У Францыі і Англіі назіраецца прыкладна такое ж стаўленне да эмігрантаў, якія прыбываюць з былых калоній. Ва ўсякім выпадку эмігранты французскага і англійскага паходжання не адчуваюць тых цяжкасцей пры атрыманні грамадзянства, якія даводзяцца на долю іншых нацыянальнасцей, як бы яны ні запэўнівалі, што па сваёй «самасвядомасці» з'яўляюцца такімі.

Уся справа ў тым, што калі вырашаюцца пытанні, звязаныя з эміграцыяй, як у вышэйназваных краінах, або з вызначэннем этнічнай тэрыторыі для ўстанаўлення палітычных межаў або палітыка-прававога статуса, як, напрыклад, з Віленскім краем, неабходныя дадзеныя пра нацыянальнасці, прычым не па «самасвядомасці», а па сапраўдным этнасе (які выяўляецца, у выпадку з вызначэннем мяжы, спецыяльнымі здымкамі) або па сваяцкіх сувязях, што для такіх выпадкаў гэта натуральна і апраўдана. Мы добра ведаем, што ні Германія, ні Ізраіль, ні Францыя, ні Англія не з'яўляюцца расісцкімі дзяржавамі, пры ўсім тым, што ў іх існуе такое стаўленне да эміграцыі, а вось па мерках С. Польскага яны трапляюць у катэгорыю расісцкіх.

Зусім інačай у гэтых і іншых дэмакратычных краінах разглядаецца нацыянальнае пытанне для тых, хто юрыдычна з'яўляецца іх грамадзянамі. Пытання аб нацыянальнасці для іх не існуе. Напрыклад, у пашпарце, які выдаецца на замежную паездку, пішацца толькі грамадзянства. Так цяпер будзе і ў Рэспубліцы Беларусь. Вядома, гэта правільна. Толькі такім чынам можна паслабіць нацыянальнае пытанне. У роўнай ступені гэта датычыць і Віленшчыны. Пасля таго, калі статус яго канчаткова вызначыцца ў выніку згоды абодвух бакоў (Беларусі і Летувы), пытанне пра нацыянальнасць адпадае само па сабе, хоць гэта не выключае існаванне этнічных груп, як культурных супольнасцей. Трэба адзначыць, што ў свеце ёсць нямала краін, дзе пры адным грамадзянстве існуе ўнутраны падзел на нацыянальнасці па паходжанні і мове, напрыклад, у Бельгіі насельніцтва падзяляецца на фламандцаў і валонаў, хоць усе яны па грамадзянстве лічацца бельгійцамі.

Артыкул С. Польскага лішні раз нагадаў, у якім крытычным стане знаходзіцца беларуская мова і на якім узроўні нацыянальная самасвядомасць. Адказваючы на пытанні, пастаўленыя ў пачатку гэтага артыкула, неабходна прызнаць немагчымасць існавання духоўна паўнакроўнай беларускай нацыі без роднай мовы. Толькі праз родную мову можна зразумець глыбінную сутнасць характару беларускай нацыі, яе найбагаты фальклор, асабліва ярка праяўлены ў народных прымаўках і пагаворках, якія здзіўляюць сваёй сялянскай мудрасцю і нейкай асаблівай філасофскай глыбінёй думкі, часам простай, а часам складанай у сваім разуменні жыцця. Няхай даруюць мне рускія сябры мае магчымыя памылкі, але нічога падобнага я не сустракаў у рускім фальклоры. Упершыню мне пашчасціла адчуць гэта не праз кнігу, а непасрэдна ў жыцці, у жывой сувязі і не дзе-небудзь, а ў ЗША, у асяроддзі беларускай эміграцыі. Не магу стрымацца, каб не сказаць пра аднаго цікавага чалавека, у «беларускім» мінулым настаўніка. Завуць яго Сяргей Мажэйка. Гэты чалавек валодае дзівоснай памяццю, можа, таму ў яго такая моцная настальгія па радзіме. Бясконцая надзея ўбачыць яе хоць бы ў канцы свайго жыцця падтрымлівае ў ім аптымізм. Часам я баюся, што калі ён убачыць сваю разбураную малую Радзіму (сваё мястэчка), то хутка зачахне. Ён захоўвае ў сабе найбагаты склад слоўнага фальклору, славеснай мудрасці. Многія прымаўкі і пагаворкі я пачуў упершыню.

Прызнаюся, калі б мне не давялося адчуць уздзеянне гэтай народнай мудрасці ў свабоднай сувязі, я б не змог прасякнуцца і зразумець яго асаблівую прывабнасць, непадробную жывасць, сілу практычнага жыццёвага розуму і потым прыйсці да цвёрдага намеру прыкласці ўсе сілы для адраджэння роднай мовы.

Мы сабе ясна не ўяўляем, што мы губляем разам з мовай. Якая ж мы нацыя без гэтага багацця? Не кажучы ўжо пра нашу беларускую класіку і творы апошняга часу, якія ўвайшлі ў сусветную літаратуру.

Якія шляхі радыкальных пераўтварэнняў у справе адраджэння культуры і мовы, іншымі словамі, у справе беларусізацыі краіны? Па маім глыбокім перакананні, неабходна аб'явіць і без прамаруджання прыступіць да распрацоўкі праграмы асаблівага (надзвычайнага) перыяду інтэнсіўнай беларусізацыі краіны, напрыклад, на тры або пяць гадоў.

Што павінен уяўляць сабой гэты «асаблівы» перыяд?

У гэты перыяд усе дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі, уключаючы ўсе каналы тэлебачання і радыё, усе дзяржаўныя навучальныя ўстановы (у першую чаргу школы, педагагічныя вучылішчы і ВНУ) за выключэннем, можа, некаторых тэхнічных ВНУ, а таксама ўсе дзяржаўныя ўстановы ўсіх узроўняў, уключаючы ўрадавыя, пераходзяць на беларускую мову. Вельмі важна апэратыўна і эфектыўна правесці (неабход-

(Працяг на стар. 12).

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Як паведамлялася ўжо, на атрыманне Дзяржаўнай прэміі Беларусі вылучаны паэтычныя зборнікі А. Звонака «Светлацені», С. Законнікава «Заклінанне» і М. Мятліцкага «Палескі смутак». Яшчэ ў мінулым годзе (27 верасня) штотыднёвік змясціў нататкі У. Гніламёдава пра часопісныя і газетныя публікацыі Алеся Звонака, якія і склалі новую кнігу. Там гаварылася: «Вершы А. Звонака вызначаюцца канкрэтнасцю і прадметнасцю паэтычнай вобразнасці, выразнасцю псіхалагічнага малюнка. У гэтым каштоўнасць усяго лепшага, што ім зроблена».

Пра зборнік Сяргея Законнікава, у тым ліку пра паэму «Чорная быль», пісала В. Русілка (гл. нумар за 14 лютага г.г.), адзначыўшы, што яго паэзія «арганічна публіцыстычная, яна нібы своеасаблівая лірычная кардыяграма часу з яго ўзлётамі і падзеннямі».

Сёння на нашых старонках Д. Бугаёў рэцэнзуе трэцюю з вылучаных на высокую прэмію—кнігу Міколы Мятліцкага «Палескі смутак».

БЯДОЙ ЗАПАЛЕНАЕ СЛОВА

Чарнобыльская катастрофа і яе згубныя для многіх пакаленняў вынікі, якія ставяць пад пагрозу само існаванне беларусаў як нацыі, для нас увогуле тэма найвялікшай трагедыйнасці. Яна ўжо нарадзіла значныя творы ў самых розных жанрах. Тут можна згадаць вершы А. Грачанікава, Р. Барадуліна і Г. Бураўкіна, паэмы С. Законнікава «Чорная быль» і Я. Сіпакова «Одзіум» (паэма ў прозе), апавяданне «Ільвы» І. Пташнікава, аповесць «Выратуй і памілуй нас, чорны бусел» В. Казько, раманы «Злая зорка» І. Шамякіна і «Лабірынты страху» А. Асіпенкі, шэраг дакументальна - публіцыстычных твораў, у тым ліку адметную сваёй баявітасцю і вострай крытычнасцю кнігу «Апакаліпсіс па графіку» А. Адамовіча, які шмат намаганняў паклаў на тое, каб горкая праўда пра Чарнобыль стала здабыткам грамадскасці.

Сёння ўжо раздаюцца галасы, што і Чарнобыль можа стаць тэмай дзяжурнай і зацяганай. У прынцыпе такое, вядома, магчыма. Але М. Мятліцкі звяртаецца да чарнобыльскай трагедыі не таму, што спяшаецца адгукнуцца на ходкую тэму. Наша агульнабеларуская бяда для яго яшчэ і бяда вельмі асабістая, трагедыя ўласная. Бо яна непасрэдна закранула лёс яго блізкіх сваякоў, пазбавіла самога паэта малой радзімы. Я маю на ўвазе тое, што Чарнобыль пахаваў яго родную вёску Бабчын у Хойніцкім раёне, засыпаную радыенуклідамі так густа, што прыйшлося высяляць усіх яе жыхароў. А там жа жылі сястра і цётка паэта, там засталіся магілы ягоных маці і бацькі, успаміны дзяцінства і юнацтва, словам, тыя карані, якія звычайна напаўняюць жывымі сокамі мастацкую творчасць. Такое не можа не выклікаць сапраўдны боль і вялікія пакуты, з якіх пры наяўнасці таленту і нараджаецца прачулае слова паэзіі.

Для М. Мятліцкага ў яго чарнобыльскіх вершах гэта перш за ўсё «бядой запаленае слова», слова вынашанае, усхваляванае і трывожнае. У «Палескім смутку», яно складае аснову кнігі, вызначае яе пераважную танальнасць і галоўны пафас, адкрыта заяўлены ўжо ў вершах, якія пачынаюць чарнобыльскі раздзел:

Кут мой забыты, безабаронна
Зорыш пагаслых крыніц
вачыма.

Некаму ты—
Ачужэлая зона,
Сэрцу майму ты да скону—
Радзіма.

Сэрца пачула грознае ліха.
Ззяе крывёю студнае ранне.
Спяць у магілах прадзеды ціха.
Горыч атруты...
Холад выгнання...
(«Кут мой забыты»)

Далей гэтая запеўка агульнага характару канкрэтызуецца праз вершы, у аснову якіх пакладзены канкрэтныя рэаліі, зноў жа непасрэдна звязаныя з малой радзімай паэта. Так паяўляюцца «яблыня на селішчы забытым» (аднайменны верш), «бярозы ў мёртвай зоне», якія абпалены ядзерным пажарам і таму дачасна скідаюць на дол сваю лістоту (верш «Стаяць бярозы ў мёртвай зоне»), адзінокая таполя з матчынай вёскі («Таполя») і самі «чарнобыльскія» вёскі з іх трагічнай доляй (вершы «Бабчын», «Баршчоўка», «Вялікая Пель» і інш.).

Такі ж канкрэтны характар маюць вершы «Дыпціх чакання», «Астатні начлег», «Землякам», «29 жніўня 1986 года». Вынесеная ў загаловак апошняга верша дата—дзень прыезду ў Бабчын пісьменнікаў-землякоў (І. Шамякін, Б. Сачанка, М. Мятліцкі), які супаў з высяленнем вёскі. Натуральна, што такое супадзенне абвастрыла пачуцці аўтара. І гэта знайшло сваё адлюстраванне ў творы, у якім звяртае на сябе ўвагу не толькі перажытасць пачуцця і шчымлівасць болю, але і значнасць некаторых абагульненняў:

Захліпнецца ў пакуце
Белым светам душа.
Свет у хіжай атруце,
Пі—нібы з гладыша!
. . . .
Як спакойна, разважна
Мне сказалі тады:
Гэты свет неабсяжны,
А падзецца—куды!

Значнасць абагульняльнай аўтарскай думкі відавочная і ў вершы «Каўтаючы выгнанніка слязу». Тут ідзе размова пра горкую долю векавой хвоі з чарнобыльскай зоны і яблыні з пакінутых садоў. Твор заканчваецца ёмістай страфой:

Бядой запаленае слова
І толькі сонца,
граючы ў праменні,
Пасее ў кронах атамны спалох.
Яны удзвюх паўсталі на
рэнтгене
Усіх часоў, усіх зямных эпох...

Ставіцца ў паэзіі М. Мятліцкага і пытанне пра адказнасць за жахлівы чарнобыльскі рэнтген, які з асаблівай яркасцю высвеціў гаспадарчае бязладдзе ў краіне, а таксама ўсю крывадушнасць дзяржаўнага таталітарызму ў былым СССР і народжаную ім маральную дэградацыю нашага грамадства.

Бабчынцы з верлібра «Малюнкі на чорным асфальце» думаюць, што лёс пакараў іх за «смяротэльны грэх» — непавагу да звычаяў і веры продкаў. Бо на месцы іхняй царквы, спаленай нейкім нецярплівым прыхільнікам «шчаслівай будучыні» любой цаной, «у зайну хавалі забітых немцаў», а потым, зруйнаваўшы «астатняй чалавечаю помстай» іх магілы, паставілі клуб, у які перабралася вясковае начальства.

Святатацтва безумоўнае. І яно ў нас праяўлялася ўсюды, набывала глабальныя маштабы, катастрафічна нявечачы людскія душы. Так дайшлі і да Чарнобыля, які, думаецца, таксама няшмат чаму нас навучыў. Пра гэта ўжо верш «Паводле аднае сустрэчы». Тут паўстае перад намі адказны чыноўнік высокага рангу, з тых, што бралі на сябе місію вырашаць лёс народа, але клапаціліся не пра яго, а толькі пра свае высокія пасады. У нас яшчэ на памяці бессаромная хлусня такіх дзеячаў, іх спробы, не думаючы пра трагедыю людзей, схаваць сапраўдныя маштабы чарнобыльскай катастрофы.

Ты быў скупым. І не было
спагады,
Мальба не далятала да вушэй,
Бо ведаў ты адзін закон
улады:
Абы цішэй... Абы было цішэй.

Далёка страх ад вокнаў тваёй
хаты,
І ты занёс на боль чыноўны
бот.
Ды ведаю, што прыйдзе час
адплаты
І для такіх — калючы ўстане
дрот,—

піша М. Мятліцкі, звяртаючыся да таго высокага чыноўніка. Калючы дрот лагернай зоны, выкліканы ў свядомасці аўтара па асацыяцыі з зонай чарнобыльскай, нашым нядаўнім валадарам, адказным у канчатковым выніку і за Чарнобыль, здаецца, асабліва не пагражае. Але гісторыя ўжо вынесла ім свой, будзем спадзявацца, канчатковы прысуд, які замацоўвае і словы паэта.

Шмат месца ў чарнобыльскіх вершах М. Мятліцкага займаюць матывы тугі, адзіноты, беззваротнасці страт. Для лірычнага героя паэта яны зусім зразумелыя і выказваюцца ў большасці выпадкаў з добрай пранікнёнасцю. Вось некалькі прыкладаў:

І сонца тут —
як вока адзіноты —
Цікуе з-за пахмурных
вяршалін,
Пытаючы бязмоўна, хіжа:
Хто ты,
На бальшаку асмужаным,
адзін!
(«Штоноч бяссонне кліча»)

І вось — здзічэлая зямля,
Палын у пары з лебядою
Трапечуць крылы матыля
Над палыноваю бядою.
. . . .
Іду. Бязлюдная зямля
І сонца дыск, як бохан
здобны.
І сам душой на матыля
Безабаронна так падобны.

(«Матыль»)

Гэтыя тужлівыя, горасныя матывы ўзмацняюцца напамінкам пра магілы бацькоў, пахаваных у чарнобыльскай зоне. Трэба сказаць, што паэт часта звяртаецца да лёсу бацькі і асабліва маці, прачула піша пра дзядоў і іншых сваякоў, увогуле пра сваю арганічную з'яднанасць з мінулымі пакаленнямі, якая складае адну з найбольш істотных прыкмет ягонага адчування роднага краю.

Зразумела, і ў гэтым тэматычным коле выразна гучаць трагедыйныя ноты. Але разам з тым успамін аб продках з'яўляецца апорай для гіста-

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

Беларусь: боль і трывога

Новую кнігу паэзіі Ніла Гілевіча «Жыта, сосны і валуны» (яе выпусціла выдавецтва «Мастацкая літаратура») склалі творы, напісаныя аўтарам у 1986—1989 гадах. Час, як вядома, быў трывожны і супярэчлівы. Толькі што над родным краем пранеслася чарнобыльская навала, пакрыўшы нябачным прысакам тысячы і тысячы кіламетраў... Распачатае нацыянальнае Адраджэнне сустракаецца ў штыкі закаранелымі партакратамі і нацыянальнымі нігілістамі... Актыўны наступ вёўся на дэмакратыю, аганіравалі тыя, хто баяўся страціць такую моцную яшчэ нядаўна ўладу...

Пра ўсё гэта — вершы Н. Гілевіча. Аднак паэзія — не проста адлюстраванне часу, няхай і супярэчлівага, складанага, а адлюстраванне, прапушчанае праз успрыманне творцы, праз яго стаўленне да тых ці іншых падзей, ацэнку іх. Публіцыстычнасць жа паэзіі Н. Гілевіча — у ягоным заўсёдным імкненні да адкрытасці, дакладнага выяўлення сваёй грамадзянскай і чалавечай пазіцыі, праўдзівасці. І новыя вершы — па сутнасці працяг ранейшай гаворкі пра бацькоўскую зямлю, толькі ўжо ў паслячарнобыльскую эпоху. Зборнік і адкрывае верш «У лета 1986-е». Не проста верш, а як бы набліжэнне да формы летапісу: «і занатуе летапісец рупны, і ў нейкай кнізе ў нейкі век наступны нашчадак прачытае дападны...»

Такога ў гісторыі чалавецтва яшчэ не было. Які зыход будзе? А што калі — самы трагічны?

Не хочацца верыць. Але паэзія, калі яна па-сапраўднаму публіцыстычная, а не проста лозунгавая, не можа не абыходзіцца і без падобнай папераджальнасці, без той набатнасці, якая неад'емная ад сумленнасці. Сумленна гаварыць, а не маўчаць. Сумленна прамаўляць праўду, а не прыкідвацца, што ўсё добра. Н. Гілевіч не маўчыць. Н. Гілевіч прамаўляе. Вуснамі летапісца:

«Праз сорак з гакам год пасля
вайны
З яе крывёй, пажарамі,
разрухай,
З яе бяздомнай бежанскаю
скрухай,—
У піянерскіх лагерах пад
Мінскам,
Пад Гродняй, Віцебскам і
Верхнядзвінскам,
І на Літве, і аж за Волгай
дзесьці —
Жылі з Палесся прыпяцкага
дзеці —
І паўставаў у мове незнарок
Пявучы іх палескі гаварок»...

Свядомая стылізацыя пад летапіс. Летапісы ж заўсёды будаваліся на фактах і толькі на фактах. Яны — дакумент, а дакументу без лаканічнасці нельга.

Супраць пустаслоўя, знешняй прыгажосці Н. Гілевіч адкрыта выступае ў вершы «Хлеб і вершы», звяртаючыся да сабрата па пяру, ахвочага да моўнай выкрунтасасці, вычурнасці радка. З болем звяртаецца, бо ведае — не да фармальных пошукаў, не да слоўнай эквілібрыстыкі, калі навісла пагроза над самім жыццём: «Пачакай, не грымі, не трашчы, не хвашчы языком, як чорт ведае!.... Бачыш: край заліваюць дажджы. Гэта ў жнівеньскі прыпар — трагедыя... А ты кажаш, што можаш, гатоў — заявіцца да сейбітаў з вершамі?» Дамінанта ў заключных радках:

А з якімі! Пра шайбу і мяч!
Вёсцы — сэрца баліць.
І яна табе
Ціха скажа праз зубы:
«Прабач,
Нам трашчоткі-бразготкі
Ненадабе...»

Калі сэрцу нясцерпна баліць, так, што свет белы не мілы, нараджаюцца такія радкі, як у вершы «Мэта», скіраваны супраць сённяшніх «ворагаў Белорушчыны»:

Ачэрнім, спаскудзім,
сплюгавім, сплюём,
падточым, падрыем, падрэжам,
расколем, разбурым, зруйнуем,
сатром,
растопчам, здратуем,
здрапежым —
каб згінула, знікла, звялося,
сышло,
зачахла, адмерла, прапала,
і не адрадзілася, не ажыло,
і не паднялося, не ўстала!

Голас Н. Гілевіча скіраваны

рычнай памяці аўтара, адной з важных асноў яго жыццёвай філасофіі, яго светаадчування. «Мне свет зямны нашмат шырэй відзён у продкаў чалавечай праўце»,— сцвярджаецца ў добрым вершы «Дзяды».

Палескі жывічны бор, яшчэ не атручаны радыяцыяй, успрымаецца як сімвал неўміручасці жыцця і самой вечнасці. Нездарма ж баравы шум тут набывае такую важкасць, што здаецца, «нібы рыпіць сама зямная вось».

Увогуле, нахіл да філасафічнасці ў многіх творах М. Мятліцкага відавочны. Як быццам толькі пра змену пораў года, у прыватнасці пра асенняе заміранне прыроды піша паэт у вершы «На ўзлессі восенню зіхоткай». Але і тут ёсць выразны філасофскі аспект, падкрэслены канцоўкай твора:

На ўзлессі восенню замглёнай
Паміж камлёў бяроз і хвой
Снуецца сумна і стамлёна
Жыцця сувой.

Філасофскі роздум пра будучыню, яе, калі можна так сказаць, пэўную гіпатэтычнасць, ва ўсякім разе — далёка не безумоўную гарантаванасць пры сённяшнім шаленстве разбуральных сіл, а значыць, і крохкасць спадзяванняў на лепшае нарадзіў верлібр «Будучыня», якая аўтару ўяўляецца ў вобразе «азяблай на скразняках, жахнутай папялішчамі» дзяўчынкі, што грукаецца ў людскія сэрцы. «Але мала хто чуе стук яе кулачкоў»,— робіць несуцяшальную выснову паэт.

Вядома, ёсць у паэзіі М. Мятліцкага, у тым ліку ў творах апошніх гадоў, і свае недахопы. Часам яго падводзіць імкненне пісаць прыгожа і размашыста.

У некаторых выпадках М. Мятліцкі дазваляе сабе ўжываць недакладна выбранае слова, якое, бывае, уносіць пэўную дысгармонію ў эмацыянальную атмасферу твора. Так, у іранічных замалёўках «Спачуванні» ёсць радкі:

Я спачуваю браканьеру,
Хто бачыў з юшкаю вячэру,
Ды быў ухоплены за чуб.
Урок рацэ з усмешкай меру
Прад тым, што мкне з
атрутных труб.

Відаць, усмешка адрасавалася няўдачліваму браканьеру, але скіравалася яна на атручаную раку, гледзячы на якую хутчэй не засмяешся, а заплачаш.

Пра адзін з вершаў хацелася б сказаць асобна. Маю на ўвазе «Афганскую баладу». Верш, мяркуючы па яго змесце, пісаўся яшчэ тады, калі нашы хлопцы невядома дзеля чаго клалі свае галовы ў далёкай краіне. Відавочна, гэтая хранала гічная акалічнасць і паклала свой адбітак на стылістыку твора. Але ж перадрукоўваўся ён, прытым двойчы — і ў «Палескім смутку», і ў «Блаславенні» — ужо ў 1991 годзе, калі і самы малы налёт нашай былой афіцыёзнасці ў поглядзе на Афганістан успрымаўся як нясцерпны фальш.

Ці не адзінае, што ў «Афганскай баладзе» сапраўды жывое, дык гэта боль маці, якая даведваецца пра гібель сына. Але і пра яе трагедыю напісана ў вершы не вельмі ўражліва.

Мацней гучыць падобна трагічна-балючы матыў у вершы «Бабчынскія могілкі», дзе ў ліку іншых нябожчыкаў з Бабчына згадваецца і «афганец». Праўда, фальшывы штрых ёсць і там — у згадцы пра «павечную славу» хлопца. Тыя, каго прывозілі ў цынкавых трунах з Афганістана, заплацілі за недаравальны авантурызм нашага тагачаснага кіраўніцтва самым дарагім, што ў іх было, — жыццём. Але славы яны не здабылі, ні «павечнай», ні нават часовай. Праўда гэта, зразумела, горкая, невыносна балючая. Але нікуды ад яе не дзенешся.

Адзначу таксама паўторы адных і тых жа ці блізкіх паэтычных вобразаў у розных творах: «Дажджы — наскрозь — цярусяць кіслатою», «Цярусяцца кіслотныя дажджы», «Дажджы кіслотныя збіваюць пялёсткі» і да т. п.

Вядома, гэта ўжо агрэхі зусім дробныя. Увогуле ж у мяне склалася ўражанне пра «Палескі смутак» як пра добрую, важкую кнігу, якая невыпадкова ў наш тлумны, шчодры на самыя розныя нечаканасці, але вельмі неспрыяльны для захаплення паэзіяй час ужо прыцягнула пэўную ўвагу грамадскасці.

Дзмітрый БУГАЁЎ.

супраць лжэдэмакратаў («Наконт дэмакратыі і дэмакратаў»), паэт абураецца дзікунствам у самых розных яго праяўленнях («Дзікун»), не прымае тых, для каго і родная мова ўжо архаіка («Пра архаіку»), трывожыцца, калі заўважае, што, як і раней у сталінскія часы, знаходзяцца ахвочыя дзяліць людзей на «нашых» і «вашых» («Ужо закрычалі»)...

А за ўсім гэтым — душа, чуйная да дабра, ласкі, спагады. За ўсім гэтым — жаданне апяваць хараство роднага краю. Жаданне адказваць на чуласць — чуласцю, на давер — даверам. Але гэта магчыма толькі ў тым выпадку, калі паменее на зямлі зла, звады. Калі людскія душы пазбавяцца пакоры, самотлівасці. Таму і пішуцца Н. Гілевічам творы пафасныя і гнеўна-выкрывальныя. Таму і пераходзіць ён да гумару, сатыры («Дык усё-такі мучае?», «Жабы», «Віват, анекдотчыкі»...).

Ну, а вершы лірычна-пранікнёныя, прасветленыя? Яны таксама з'яўляюцца. Можа, толькі радзей, чым таго хацелася б. Не да лірыкі, калі ў родным доме тлумна і няўпэўнена. Затое, калі прыходзіць яна, прыносіць сапраўднае ачышчэнне. І аўтару, і ўдзячным чытачам. Як, напрыклад, у вершы «На бацькаўшчыне»:

Дзень добры, старонка
мая дарагая —
Зялёны, азёрны,
прасторны, прыветлівы край!
Зноў з роднага ўзгорка
Цябе азіраю,
А сэрца так б'ецца —
хоць птушкай у неба пускай!

Пасля гэтага зноў прыходзіць у памяць адзін з яго лепшых вершаў — «Трывайма, браты!»:

Нас могуць
Чорным брудам паліваць,
Культываваць бяспамяцтва,
Бяспраўе,
Але мы мусім
Цвёрда помніць-знаць:
У нас ёсць Полацк,
Тураў
І Заслаўе...

Паэзія таксама ёсць. Тая жыццёва-трывалая, якая ўзрастае з суровых будняў і напоўнена імі. А значыць — болем і трывогай за родную Беларусь. І ўпэўненасцю!

З. В.

Віншуем!

АДАМУ МАЛЬДЗІСУ—60

Сёння вядомаму даследчыку беларускай літаратуры, дырэктару Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Францішка Скарыны, прэзідэнту Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў Адаму Мальдзісу спаўняецца 60 гадоў. З днём нараджэння вас, Адам Язэпавіч, далейшых поспехаў на ніве нацыянальнага Адраджэння!

ЗОРКА САМААХВЯРНАСЦІ

Яна свяціла Адаму Мальдзісу яшчэ ў юнацтве, калі, дзесяцікласніку Астравецкай школы, яму вельмі хацелася пайсці далей «на астраномію». Нават напісаў пісьмо самому Ота Юльевічу Шміту з нейкімі касмаганічнымі выкладкамі. Але астудзіў гэты пыл бацька: «Што ты мне ўсё заладзіў: зоркі ды зоркі? Ты лепей глядзі, што робіцца на зямлі. Пачытай, колькі цікавага ў газетах пішуць. Цягне друкаванае слова — дык і ідзі на тую журналістыку. Можа, хоць свету паглядзіш».

Бацька не памыліўся. Сын яго сапраўды многа пабачыў, калі выязджаў працаваць у архівы Вільні і Пецярбурга, Лондана і Кракава... Але найперш, на самым пачатку шляху, убачыў ён тую прыцягальную зорку, якая свеціць усім, хто выпраўляецца ў цяжкі шлях, перавіты цернем.

...Астравеччына... Незабыўная радзіма Адама Язэпавіча, пра якую ён з такой прачулай шчымлівасцю напісаў у адной са сваіх кніг з намерам «хоць часткова сплаціць свой доўг перад родным кутком зямлі». У аповесці «Восень пасярод вясны» таксама яна, Астравеччына, бо ў аснову падзей, па прызнанні пісьменніка, пакладзены не толькі архіўныя матэрыялы, але і пачутыя ў дзяцінстве паданні.

У маім жыцці таксама была Астравеччына. Успамінаю найперш свежую раніцу маладога лета 1969 года на станцыі Гудагай, адкуль, пасля заканчэння БДУ, па размеркаванні мне трэба было неяк дастацца ў сярэднюю школу вёскі Варняны.

І калі я цяпер чытаю і перачытваю кнігі А. Мальдзіса, то найперш успамінаю тое ўзрушэнне, што адчувала ў маленькім рэйсавым аўтобусе, слухаючы дарожныя размовы пасажыраў на мове, што здалася асабліва прыгожай пасля ганебна абруселай, амаль цалкам асіміляванай беларускай сталіцы.

Несумненна, гэта яна, мова, як адвечная магія душы народа, моцна лучыць мінулае з цяперашнім і будучым. І ад гэтага неадлучна яшчэ адна важная справа нашага Адраджэння — разняволенне генетычнай памяці, вяртанне беларусу яго нацыянальнай сутнасці, раз'едзенай соллю суровых стагоддзяў.

«На рубяжы XIX і XX стагоддзяў, калі ў беларусаў ужо былі Кастусь Каліноўскі і Францішак Багушэвіч... вядомая польская пісьменніца Марыя Радзевіч стварыла вось такі вобраз беларуса-палешука: «Называецца Грыц, але прозвішча яго легіён, і сустрэць яго можна ў кожнай шэрай вёсцы па вялікай прасторы краю... Грыц не ведае, якая вялізная ў яго радзіма і якая шматлікая ў яго радня, як не ведаюць пра гэта дажджавы чарвяк, палявая мыш, крот, карась...»

Так, дажджавы чарвяк сапраўды не ведае пра сваё існаванне, у яго няма індывідуальнага імя. Ён не пераймае ніякай гістарычнай спадчыны, не памнажае яе і не перадае наступным пакаленням. Ён вегетуе... Але хіба можна параўноўваць з ім, сляпым чарвяком, беларуса?...» (Цытата ўзята мною з кнігі А. Мальдзіса «Беларусь у люстэрку мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя», 1982). Пытанне, зададзенае ў канцы гэтай цытаты, падобнае на балючы стогн. І на гэтае пытанне Адам Язэпавіч дае адказ, сугучны з нашымі агульнымі думкамі: «Забіты?» «Негістарычны?» Але хто ж тады разворваў ляды і ўзводзіў гарады? Чыімі рукамі пабудаваны полацкая Сафія і замак у Нясвіжы, вытканы слуцкія паясы і карэліцкія габелены, выразаны гравюры для магілёўскіх старадрукаў, нанесены малюнкі на ўрэцкае і налібоцкае шкло? І адкуль з'явіліся Францыск Скарына і Сімяон Полацкі, Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч і Францішак Багушэвіч?»

А калі дапоўніць гэты спіс такімі прозвішчамі ўраджэнцаў Беларусі, як Адам Міцкевіч, Уладзіслаў Сыракомля, Станіслаў Манюшка... Стагоддзямі жывілі беларусы суседнія нацыі і суседнія культуры. А колькі слаўных лёсаў, высакародных падзей, колькі таямніц нашай айчыннай славы завалена на касмічным могільніку плітамі бяспамяцтва... І як пакутліва чакае вяртання на радзіму тое, што было прысвоена польскімі магнатамі і ідэолагамі рускага самадзяржаўя! Цяпер той, вымураваны няўдзячным лёсам, гістарычны Сезам адчыняецца, праўда, з неверагоднай цяжкасцю і неахвотаю. І аддае забраныя скарбы, патрабуючы ўзамен гады самаахвярнай працы, святло вачэй і маладую бляск валасоў, тугое сардэчнае біццё сярод бяссонных начэй, узрушанасць акрыленых душ і апантанасць лепшых сыноў радзімы — Рыцараў народнай гісторыі.

«У жыцці так цяжка аддзяліць галоўнае ад неабавязковага. Ды і што лічыць асноўным? Пошукі невядомых твораў, забытых матэрыялаў? Але ж усё гэта, як сказаў адзін мне блізкі чалавек, зусім непатрэбна асноўнай масе чытачоў, якая чакае толькі раманаў і аповесцей, усё гэта ніяк не ўплывае нават на літаратурны працэс... Адказваючы тады, я парыраваў, што тыя знаходкі ўзмацняюць «сілавое поле» нашай літаратуры, высвятляюць яе вытокі... Урэшце, трэба ўзнаўляць гістарычную справядлівасць: у літаратурным працэсе нішто не павінна быць забыта» («Літаратуразнаўчыя вандраванні», 1987).

Мінаў час, і час паказаў, што клопаты А. Мальдзіса па ўзнаўленні гістарычнай справядлівасці з самага пачатку неслі на сабе адбітак дзяржаўнай значнасці і важкасці, цяпер яны завяршыліся стварэннем Скарынаўскага цэнтра, наладжваннем міжнародных сімпозіумаў і многім іншым у агульнай плыні ўмацавання беларускай дзяржаўнасці!

Магчыма, для некага архіўныя клопаты і знаходкі сапраўды справа сумная і сухаватая. Упэўнена, аднак, у зусім адваротным. Бо дыяменты старажытных сховішчаў, адшуканыя Адамам Мальдзісам, ззяюць з гадамі ўсё ярчэй, клічуць і натхняюць многіх паэтаў і празаікаў на стварэнне мастацкіх твораў, дапамагаюць малаверам зразумець раней недасяжнае, наталяюць іх жывой вадою сапраўднага існавання паміж рознымі народамі, даюць слых і зрок...

Адзін з падраздзельчыкаў сваіх архіўных дзённікаў Адам Язэпавіч пачаў так: «4 снежня або «ўваскрэсенне з мёртвых Ф. Савіча». Услед за гэтым прозвішчам можна было б называць і называць тых, хто, намаганнямі даследчыка, пачаў на нашым «сілавым полі» сваю новую сяўбу — сяўбу зернем памяці! Гэта прадстаўнікі цэлых эпох, аўтары раптуляраў, прамоў, пасланняў, мемарыялаў, памятных кніжак, дыярыушаў, гутарак, што цудам уцалелі, цудам — вярнуліся, дзякуючы беларускаму абранніку нашага літаратурнага Космасу, які насяляюць стольнікі і саноўнікі, пісары і архіепіскапы, ваяводы і літоўскія шляхціцы, кашталяны і экзарцысты... Уяўляю, як перад унутраным зрокам даследчыка праходзілі вобразы грэшнікаў у саламяных каронах, бічавальшчыкаў у белых балахонах з каптурамі, суровых квестараў, параненых воінаў і злавесных магнатаў...

Перагортваюцца старонкі кніг і нараджаецца велічны сацыяльны партрэт эпох.

Тэатр выяўных ценяў настолькі жывы, што, здаецца, мы нават чуем біццё сэрцаў з гістарычных глыбіняў, і біццё настолькі выразнае, быццам адбываецца ўсё далёкае сёння і ўжо ніколі не заглухне. Гісторыя павінна была з намі загаварыць, і мы павінны былі яе — пачуць! І — убачыць. Убачыць асветленае промнямі высокай зоркі самаахвярнасці і ўзнясення, зоркі, імя якой — Беларусь.

Валянціна КОЎТУН.

Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК

Сем вершаў для А.

●

Ты праплывай заўсёды нада мной
І ў ружу завівай маё дыханне,
Здзіўляй мяне парнаскаю цаной,
Стамляй парнаскім хваляваннем.

І з таямніц, незразумелых мне,
Адкрый мне тую таямніцу,
Што ў гэтым хваляванні і цане
Класічным мармурам іскрыцца.

О, не, не раскрывай яе да дна,
А растлумач мне толькі тое —
Калі мая каханая адна,
Што робіцца з яе душою!

Здагадка забірае мой спакой,
Бо ў той здагадцы навіна благая:
Каханая парой такой
З маёй паэзіі знікае.

Ты ў мармур апранаеш малады
Яе зыход. І я бездапаможны!
У вусны мармуровыя тады
Яе цалуе кожны падарожны...

Скажы, што ўсё не так, што ўсё не так,
Што я здушыў сябе маною.
Накрэслі мне супакаення знак
І заставайся нада мною.

15 сакавіка 1992

●

У стомленасці ёсць тваё імя.
Стамляючыся, ноч тваю сустрэну...
Ты кветкі сніш, якія сню і я —
Лілею каралеўную й вербену.

Мяне ў Парыж ты правяла, у дым,
Якім я дыхаў і якім я плакаў.
Гітара тэлефонная аб тым
Званіла, што няма журбы ніякай.

Цяпер я веру: сапраўды няма...
Сівы скрыпач у Люксембургскім садзе
Іграе пра вясёлае імя
Са стомленасцю любай у паглядзе...

Я заблудзіўся ў радасці чужой,
Я заблукаў на дарагой чужыне,
Упэўнены: з апошняю струной
Парыжскі дым у сэрцы не астыне.

Фантанныя я надламаў слупы,
Каб не ўцякла скрыпічная саната,
Каб монпарнаскі небадом сляпы
Убачыў яснасць неба і сената.

Адпачывай, нядзельны мой сенат,
Курантамі нагадвай, што заўсёды
Каханых прыме Люксембургскі сад
І да скрыпічнай прывядзе лагоды.

У той лагодзе я знайшоў яе —
Хвіліну галубінага спакою.
Мая душа не плача, а пяе,
Бо стомлена не лёсам, а табою.

3 лютага 1992

●

Адкрыюся эндакрынолагу:
Яна ў маё нырнула цела
І ў горле залатоюголкаю
Спынілася і завінела.

Я дыхаю арганнай шчырасцю —
Яе дыханнем каталіцкім,
Ды на аптэчную нішчымніцу
Усё ж я змушаны маліцца.

Дзе лекі тыя, што вясёлкаю
Гаюча ў жылах разальюцца,
Мяне пакінуць з гэтай голкаю
І не дадуць мне задыхнуцца!

Дзе тое простае і вечнае,
Што, узышоўшы бальзамінам,
Жанчыну любую вылечвае,
Як пацалункам, успамінам!—

Што прадчуваннем слова новага
Мяне і ў старасці азорыць...
Не чую я эндакрынолага
А ён нічога й не гаворыць.

Ён апранае футру штучную,
Ідзе з Траецкага прадмесця
Сюды, — дзеззяе ў ноч аптэчную
Кафэ «Сем пятніц» на праспекце.

4 студзеня 1992

●

Мы дажылі да першае зімы,
Да першай радасці марознай, —
Пакуль яшчэ крывёй сагрэты мы
Артэрыяльнай і вянознай.

Да старасці, як да князёўства нам,
Далёкі шлях — дай, божа, ногі;
На золата і срэбра нашым снам
Яшчэ хапае добрай змогі.

Усё ў нас ёсць. Каханы гэты год
Свяціў нам свечкай венецыйнай.

ЛІЁНСКІ ТЫДЗЕНЬ

Сяргей ЗАКОННІКАЎ

Такая ў іх служба...

За мяжою хочацца як найболей убачыць, пачуць, запомніць. Нават нейкія пабочныя назіранні, інфармацыя могуць калісьці прыдацца. Такая настроенасць на засваенне новага, невядомага заўсёды дапамагае вытрымліваць імклівы тэмп праграмы і, нават, дапружаць яе. Калі я даведаўся, што наша добраахвотная, няўрымслівая апякунка Катрын можа арганізаваць наведанне ліёнскай паліцыі, то падумаў: «Выдатна. Там трэба пабыць». Знайшоўся і час, бо ў Арлет у гэты дзень зранку былі пільныя клопаты ў Цэнтры сацыяльнай дапамогі.

Едзем да будынка паліцыі. Дарогаю я згадваю, што бачыў, як працуюць французскія служба бяспекі і паліцыя, у 1982 годзе на міжнародным кірмашы. У дні наведвання нашага павільёна мясцовым кіраўніцтвам і высокімі гасцямі з Парыжа тут працавала спецыяльная група службы бяспекі. Цікава было назіраць, як ахоўвалі сваіх падапечных зграбныя, сярэдняга росту прыгажуні, апранутыя ў цёмна-сінія з ледзь бачнаю белаю палоскаю гарнітуры, белыя блузачкі. І ўсё астатняе было белае: на галаве — капялюшык з сіняю стужкаю, на руках — доўгія, да локцяў пальчаткі, на нагах — панчошкі і чаравічкі. Кожная — як на падбор, ды так і не скажаш, бо сапраўды іх выбіраюць і затым сур'ёзна вучаць гэтай няпростай прафесіі.

Ішлі яны звычайна так: адна трошкі наперадзе «аб'екта» ці «аб'ектаў», дзве — па баках, а чацвёртая замыкала групу. Лёгкі крок, асляпляльная ўсмешка і спакойны, але такі пільны позірк. Правая рука — ля расшпіленай белай сумачкі, дзе ляжаць не толькі памада і люстэрка, а ёсць і нешта больш сур'ёзнае. Можна, канешне ж, папракнуць мяне за такое захапленне, бо рызыкаваць жыццём — не жаночая справа, але не магу пакрывіць душою — глядзець на іх было прыемна. Не тое, што на целаахоўнікаў нашых былых і сённяшніх лідэраў, чые адыёзныя, посныя фізіяноміі, манументальныя постаці, завучаныя павароты галавы, чорныя акуляры прымільгаліся ўжо на экранах тэлевізараў.

А тады на ліёнскім міжнародным кірмашы каля павільёна СССР амаль кожны дзень было неспакойна. Згадаем той час: імкліва пашыраліся баявыя дзеянні «абмежаванага кантынгента» савецкіх узброеных сіл у Афганістане, як вада ў чыгуне на вялікім агні бурліла Польшча. Даволі значныя па колькасці эмігранцкія калоніі, групоўкі афганцаў, палякаў, армян, прадстаўнікі яўрэйскага насельніцтва Ліёна выстаўлялі пікеты, праводзілі маніфестацыі, мітынгі пратэсту. На плакатах, транспарантах, якія маніфестанты трымалі ў руках, было напісана: «Выводзьце з Афганістана сваіх салдат-забойцаў!», «Рукі прэч ад Польшчы!» або намаляваны серп і молат, потым знак роўнасці і фашысцкая свастыка. Дарэчы, такія і іншыя надпісы і малюнкі бачылі мы не толькі на плакатах. Яны «ўпрыгожвалі» трактары «Беларусь», магілёўскія скрэперы, якія стаялі на адкрытай пляцоўцы каля павільёна, хапала іх і ў самім горадзе: на пралётах мастоў, на сценах будынкаў, проста на асфальце тратуараў. Паліцыя, як і належыць ахоўнікам парадку і спакою, стаpалася не дапусціць сутычак, фізічнай расправы над прадстаўнікамі замежнай дзяржавы, бо, часам, маніфестанты, распаленыя доўгім скандзіраваннем, спрабавалі прарвацца ў павільён. Аднак мажныя, унушальнага росту і складу паліцэйскія спакойна і разам з тым цвёрда стрымлівалі запал самых ваяўнічых. Калі наспявала надзвычайная сітуацыя, ставіўся нават трайны кардон. Я змог бачыць усё гэта, як кажуць, упрытык, ушчыльную, бо меў на лацкане пінжака вялізны блакітнага колеру жэтон з гербам горада Ліёна і надпісам: «Прэса». Журналістаў нават у непрадказальнай сітуацыі маніфестанты не чапалі, і мая цікаўнасць, жаданне пабыць у самым цэнтры падзей (прытым з фотаапаратам) не мелі непажаданай канцоўкі.

Паліцыя на працягу двух тыдняў дакладна і пільна несла сваю службу, і толькі аднойчы чалавек трыццаць пяць афганцаў, узброеных металічнымі стэкамі, прарвалі заслон і ўліліся раз'юшанаю лаваю ў павільён. Яны крышылі ўсё на сваім шляху: шкляныя вітрыны, паліцы, экспанаты, раскідвалі лістоўкі, а ў канцы свайго набегу запалілі дымавыя шашкі. Доўга пасля ў памяшканні плаваў ружовы атрутны туман. Узмоцненаму падраздзяленню паліцыі, якое прыехала на дапамогу калегам, удалося выцесніць афганцаў, але павільён да канца дня ўжо не мог прымаць наведвальнікаў.

Гэтыя акцыі насцярожвалі, змушалі задумацца, больш уважліва паглядзець на развіццё падзей у свеце. У той час няпроста было прабіцца праз туман фальшу, дэмагогіі і хлусні нашай афіцыйнай прапаганды. Канешне ж, маючы пэўныя звесткі пра венгерскую і чэхаславацкую акцыі, я негатыўна аднёсся да ўводу савецкага войска ў Афганістан, бо, наогул, якому народу можа падабацца, што на яго зямлі прысутнічаюць чужыя салдаты. Аднак хлуслівыя паведамленні, рэпартажы ў газетах, па радыё і тэлебачанні пра тое, што савецкія салдаты не вядуць баявых дзеянняў, а толькі дапамагаюць афганскаму народу (будуюць, праводзяць караваны з харчам і г. д.), закалыхвалі грамадскую думку. Гэтую закалыханасць не ўзбунтоўвала нават чарговая цынкавая труна, дастаўленая «чорным цюльпанам», бо і само пахаванне рабілася цішком, сакрэтна, без лішніх сведкаў. Страшнае гора клалася цяжкім каменем на сэрцы бацькоў і блізкіх забітага салдата або афіцэра, не выклікала ўсенароднага гнеўу і абурэння, магутнага пратэсту супраць неаб'яўленай вайны. Такія мы былі (за выключэннем асобных самаадданых барацьбітоў за правы чалавека, за праўду, якія рашуча выступілі супраць ваеннай авантуры ў Афганістане) і, як кажуць, з песні слова не выкінеш. Дай Бог нам, перажыўшы гэты жахлівы сваім гвалтам над элементарным жыццёвым сэнсам час, а ўрэшце і ўсе семдзесят канцлагерных гадоў, хоць бы сёння дакладна вызначаць: дзе хлусня, а дзе праўда. Бо ў тым ці іншым варыянце гвалт гэты паўтараецца і паўтараецца...

Аднак вось і будынак ліёнскай паліцыі. На ганку нас чакае малады сімпатычны мужчына. «Знаёмцеся, — кажа Катрын. — Гэта Жан Мішэль — журналіст, які займаецца сувяззю прэсы з паліцыяй. У гэтым будынку ён — свой чалавек». Жан Мішэль вядзе нас у вестыбюль, дзе за бар'ерам сядзіць сярэдняга веку, салідны ружовашчокі паліцэйскі — супрацоўнік службы прыёму наведвальнікаў. Ён па-сяброўску вітаецца з Жанам і, выслухаўшы ягоную просьбу прапусціць беларускіх журналістаў, здзіўлена падымае бровы, а затым прамаўляе: «Адну хвілінку!» і набірае нумар па ўнутраным тэлефоне. Дазвол атрыманы, і мы падымаемся на трэці паверх да інспектара дывізіёна Андрэ Ліард. Толькі павіталіся, пазнаёміліся, як у кабінет зайшоў камісар паліцыі. Ён агледзеў нас, насцярожана зірнуў на тэлекамеру Юры Лакаўца і павярнуўся да Андрэ: «Што гэта за людзі?» Пасля тлумачэння камісар дружалюбна пацiснуў кожнаму руку: «Рады вітаць. Жадаю з карысцю правесці час у нашай установе. Шкада, што магу ўдзяліць вам толькі хвілін пяць. Шмат клопатаў. Ды яшчэ нядаўна адбылося забойства». На запытанне Юры: «Што мне можна зняць?» камісар адказаў: «Калі ласка, здымайце будынак, унутраны інтэр'ер, але не работнікаў. Гэта нельга. Нашым людзям рэклама не патрэбна, ім лепей быць непрыкметнымі. Такая служба». Перамовіўшыся з Андрэ па пільных справах, камісар развітаўся і выйшаў. А інспектар пачаў расказваць:

— У нацыянальнай паліцыі Францыі звыш 100 тысяч супрацоўнікаў, сярод іх 15 тысяч інспектараў, 5 тысяч камісараў. У Ліёне ў паліцыі — 2700 чалавек. Нацыянальная паліцыя працуе ў гарадах, дзе жыве больш за 10 тысяч чалавек, а мясцовая жандармерыя абслугоўвае малыя гарады, пасёлкі і вёскі. Але мы дзейнічаем у кантакце, абменьваемся пастаянна інфармацыяй. Калі забойства адбылося ў нашым горадзе і злачынца змог яго пакінуць, то падключаем мясцовую жандармерыю.

Мы займаемся толькі сур'ёзнымі парушэннямі закона. Нейкія сацыяльныя праблемы, маніфестацыі, мітынгі і г. д. нас не тычацца.

У 1981 годзе з прыходам да ўлады левых у паліцыі адбылася дэцэнтралізацыя. Мы і сёння лічым, што паліцыя павінна быць як мага бліжэй да народа. Таму і адкрыты ўчасткі ва ўсіх раёнах, каб аператыўна рэагаваць на кожнае здарэнне.

Ведаючы праблемы нашай міліцыі, нас цікавіць многае: матэрыяльная база паліцыі, статус самога паліцэйскага, адносіны да яго людзей, сацыяльная абароненасць. Андрэ ўважліва слухае пытанні, робіць паметкі ў блакноціку, а затым грунтоўна і падрабязна тлумачыць:

— Наша прафесія, нягледзячы на тое, што яна небяспечная, вельмі прэстыжная і папулярная ў Францыі. Надзвычай добрыя ў нас адносіны з насельніцтвам. Працэнтаў восемдзесят французаў давяраюць паліцыі і паважаюць яе.

У Францыі шмат беспрацоўных, а мы жывём стабільна, маем неблагі жыццёвы ўзровень. Сярэдняя месячная зарплата ў краіне — 8 тысяч франкаў. Нашы работнікі згодна катэгорый С, В, А атрымліваюць: агент да 10, інспектар да 13, камісар да 20 тысяч франкаў. Але гэта максімум, звычайна сума крыху меншая.

Калі паліцэйскі захварэў або пры выкананні службовых абавязкаў атрымаў траўму, стаў інвалідам, то яму выплачваецца салідная пенсія. І ў дадатак яшчэ дзяржава кампенсуе многія выдаткі, звязаныя з хваробаю ці інваліднасцю. А, не дай Бог, паліцэйскі загінуў, адразу сям'я атрымлівае вельмі значную суму грошай і затым пенсію, пастаянную дапамогу на выхаванне дзяцей. Ёсць таксама фонд дапамогі, арганізаваны самімі работнікамі паліцыі, куды мы рэгулярна робім узносы. Механізм сацыяльнай абароненасці адпрацаваны дасканала. Дарэчы, напад на па-

Вуліца ў старым Ліёне

Працяг. Пачатак у нумарах 30—31.

Нас не палохае валютны лёд
У магазінах камерцыйных.

Мы ведаем што не пакрыўдзіць лёс;
Што нас агорне, не пакіне
Парнаскі снег, а першы наш мароз
Падорыць белыя вяргіні...

У школьны ранак мы дзяцей сваіх,
Пацалаваўшы, выпраўляем
І недаедзены сняданак іх
Мы даядаем, дапіваем.

І Блок-дзіця нам асвятляе твар,
І засмучаюць нас харыты,
Якім не падабаецца пясняр
Акіянічнай Кармэнсіты...

Ты ў горадзе, і мой раўнівы зрок
Эпохі блытае, няйначай —
Я не хачу, каб у трамваі Блок
Цябе, прыгожую, убачыў.

У рэўнасці маёй жыве сакрэт
З якім — не трэба славы большай.
Я не хачу, каб любы мой паэт
Табою павяліцы боль свой.

10 снежня 1991

●

Я ведаю цябе ад хрызантэм
І да радзімак, самых патаемных, —
Ад чыстых ненапісаных паэм
І да заўсёднай музыкі багемнай.

Ты — з глыбіні віёлавых садоў!
І снежань упрыгожыўшы сабою,
Не закрываешся ад халадоў
Ні хустачкай і ні маёй журбою.

Як хрызантэма, мокне галава...
Халодны дзень у кожную хвіліну
Цалуе і не кіне цалаваць
Твае пялёсткі, лісце і сцябліну.

Непаслухмяная, ты йдзеш туды,
Дзе нават мілаваннем не сагрэцца;
Дзе чысціня кастальскае вады
Бярэцца ў лёд і ў лёдзе застаецца.

Я ведаю, што хараству тваіму
Не падабае выгляд местачковы,
Ды каб лягчэй перацярпець зіму —
Хоць паўтары за мной такія словы:

Да хаты Майсюковай
Іду я па сняжку
У хустачцы пуховай,
У белым кажушку.

25 лістапада 1991

●

Мне шчасце дадзена магчымае
І з ім такое адкрыццё, —
Што толькі з гэтаю жанчынаю
Спазнаю поўнае жыццё;

Што толькі з ёю мне адкрыюцца
Глыбіні, цёмныя дасюль,
І думкі чысцінёю ўмыюцца,
І стане светла адусюль...

І толькі гэтак жыць мне хочацца —
З вясёлым страхам цераз край!
Няхай душа мая заходзіцца
І задыхаецца няхай;

Няхай пачуцці вінаватыя,
Сваёй збаяўшыся віны,
Папросяць радасці зладнае
У вечна юнай даўніны...

У даўніны — не крык анафемны,
А суцяшэнне для мяне:
«Няма ні грэшных і ні праведных,
А ёсць каханыя і не...

І што тут кепскага здараецца,
Калі пад знакам адкрыцця
Жанчына любая з'яўляецца
З чужога нейчага жыцця!!»

9 лістапада 1991

●

Паэт сказаў: «Стамляецца метал...
Святло стамляецца, і Апалон
стамляецца,
Арлы стамляюцца, вартуючы амфал,
А хараство ніколі не стамляецца».

Я ўсцешаны, бо гэта зразумець
Паспеў усё ж на трыццаць пятым годзе,
Калі душа стамілася старэць
І пачала паэзію знаходзіць.

Як у дзяцінстве, Божага Раства
Саподкі лёд пакладзены на губы.
Душа адчула холад хараства,
Што пад калядныя прыходзіў бубны.

Шкадуючы далёкае, люблю
Праседжваць ноч з суботы да нядзелі
І назіраць, як просяцца ў зямлю
Бяссмертнікі — сухія імартэлі.

Тады чужое робіцца сваім,
І цвет сухі, як толькі развіднее,
Ужо не ахвяруючы нічым,
Марозную сагрэе галілею...

З апоўначы мне ўспамінаць да дня,
П'янеючы ад акварэльнай скрухі, —
Як да мяне прыходзіць чысціня
І як яна мае цалуе рукі, —

І просіць расказаць пра хараство...
Я новых таямніц не адкрываю,
Нібыта свой чытаю гараскоп,
Калі сурдзінным шэптам прамаўляю

Вядомае: «Стамляецца метал...
Святло стамляецца, і Апалон
стамляецца,
Арлы стамляюцца, вартуючы амфал,
А хараство ніколі не стамляецца».

28 кастрычніка 1991.

ліцэйскага ў Францыі — ад шасці месяцаў да 20 гадоў зняволення.

Трапіць на службу ў паліцыю няпроста. Да тысячы работнікаў штогод прыходзяць з арміі. Але і адтуль мы бяром не кожнага. Прэтэндэнты праходзяць вельмі строгі, сур'ёзны конкурс. І затым ад пасады да пасады ідзе пастаянная праверка прафесійных і маральных якасцей работніка. Перад павышэннем па службе абавязкова здаём экзамены, праходзім прыдзірлівую атэстацыю. Дыпломы выдаюцца не агулам, а кожнаму ў залежнасці ад яго ведаў, вопыту, маральных якасцей. Ад таго, які дыплом ты атрымаў, залежыць і зарплата...

Гэтыя словы інспектара нагадалі мне выпадак, які здарыўся на тым жа Ліёнскім міжнародным кірмашы ў 1982 годзе. Унутры нашага павільёна нёсварту малады, смуглявы, з кучаравай шапкай чорных смаляных валасоў паліцэйскі-алжырац. Добразычлівы, вясёлы, ён з самых першых дзён спадабаўся нам, і кожны стараўся, хоць нечым выказаць прыхільнасць да яго: запрасіць у нашу сталоўку на кубачак кавы, падарыць нейкі сувенір або проста пачаставаць цыгарэтай. І раптам алжырац знік. Нашы роспыты не далі выніку. І толькі, калі кірмаш падыходзіў да фінішу, адзін з ягоных паплечнікаў пад строгім сакрэтам паведаміў, што наш любімец... пакваліўся на экспанаты. А было гэта так. Мінскія халадзільнікі, якія, дарэчы, спадабаліся многім французам, заўсёды стаялі на стэндах адключаныя, з адчыненымі дзверцамі, каб наведвальнікі маглі бачыць, як яны выглядаюць, як можна размясціць прадукты. Прадукты і кінуліся ў вочы алжырцу. Увечары ён прыхапіў батон вэнджанай каўбасы і дзве пляшкі «белавежскай» і хацеў іх вынесці. Але быў схоплены, як кажуць, на месцы злачынства. Пакаранне адбылося адразу: паліцэйскага звольнілі са службы, і, як паведаміў калега, ён будзе высланы на радзіму, у Алжыр.

Гэты эпізод, які раптоўна выплыў з тых даўніх дзён, здаўся мне нязначным і нават смешным асабліва сёння на фоне разгулу злачыннасці ў Беларусі, у якім, на вялікі жаль, удзельнічаюць ужо і самі супрацоўнікі міліцыі.

Намеснік начальніка гарадской паліцыі па агульных пытаннях Андрэ Дзёфэ, да якога мы завіталі пасля гаворкі з інспектарам, спачатку распытваў нас пра Беларусь, пра палітычнае, эканамічнае становішча ў рэспубліцы. Апавядаць пра сваю работу ён вырашыў з ранішняга здарэння:

— У Ліёне, як і ва ўсіх буйных гарадах, існуюць групы бадзяг, людзей без пэўнага занятку. Сёння ў 6 гадзін 15 хвілін раніцы адзін з гэтых бадзягаў забіты. Але нічога болей не магу вам сказаць, бо справа перададзена вышэй — у рэгіянальную паліцыю, якая размешчана тут жа, у другім блоку будынка. Яны змагаюцца з бандытызмам, наркамафіяй. А мы займаемся рабаўнікамі, злодзеямі, дробнымі спекулянтамі наркотыкамі.

Андрэ прыводзіць статыстыку. У Ліёне, дзе жыве больш чым адзін мільён чалавек, штогод адбываецца каля 13 тысяч крадзяжоў з узломам. Гэта самае распаўсюджанае злачынства. Затым ідзе рабаўніцтва з выкарыстаннем зброі — ад нажа, пісталета і да гранат. З трыццаці штодзённых злачынстваў на гэты від прыпадае 6—9 выпадкаў.

Шмат клопатаў прынеслі жыхары краін Усходняй Еўропы. Ім зараз лёгка атрымаць візу. Ставіцца толькі штамп у пашпарце і адзначаецца тэрмін. Аднак многія з іх не выконваюць патрабаванні пакінуць краіну пасля сканчэння тэрміну, застаюцца ў Францыі яшчэ на паўгода, на год. А сродкаў у такіх «гасцей» няма. У лепшым выпадку яны чысцяць, мыюць вокны, падмятаюць вуліцы, а ў горшым — становяцца злодзеямі, рабаўнікамі. Прасачыць за кожным цяжка. Сёння яны тут, заўтра ўжо ў Швейцарыі або Германіі. Кантакты з паліцыяй гэтых краін моцныя, асабліва па лініі Ліён — Жэнева, але затрымаць злачынцаў адразу не заўсёды ўдаецца.

Пачуўшы пытанне: «А ці ёсць сярод гэтых гастралёраў прадстаўнікі СССР?», Андрэ смяецца:

— Ды не, пакуль што такога выпадку не было. Вашы людзі, якія прыязджаюць па турысцкіх візах або стала жывуць у Ліёне, паводзяць сябе добра. Прэтэнзій няма. Ды і ўвогуле сярод злачынцаў замежных грамадзян няшмат, у асноўным гэта мясцовы люд.

А ў СССР я аднойчы быў. У 1990 годзе ў Маскве ўдзельнічаў у спартыўных спаборніцтвах: я — марафонец. Масквічы прымалі нас гасцінна. Памятаю, як разам мы спявалі «Марсельезу».

Андрэ весела глядзіць на нас: «Калі запросіце, то прыеду і да вас, у Беларусь. Вы так цікава расказвалі пра сваю зямлю, яе людзей».

Гутарка заканчваецца, і Андрэ, як гасцінны гаспадар, праводзіць гасцей. Ідучы па калідоры, ён заглядае ў асобныя кабінеты, прадстаўляе нас, на хаду вырашае нейкія свае пытанні. У адным пакоі нас дзівіць «лімонка», якая ляжыць на стале каля пісьмовага прыбора. Андрэ смяецца: «Не палохайцеся, яна разраджаная. Учора ўвечары хлопцы канфіскавалі ў адной кампаніі», а затым ужо сур'ёзна кажа гаспадару кабінета: «Здай на склад. Не шакіруй наведвальнікаў».

Убачылі мы і экіпіроўку супрацоўнікаў паліцыі — якраз двое выязджалі на заданне. Лёгкія падагнаныя бронежылеты, пісталет, маленькі аўтамат, мініяцюрная рацыя — усё гэта хаваецца пад звычайным світэрам, а яшчэ джынсы, мяккія красоўкі. Ніколі не скажаш, што гэта — паліцэйскія. І машыны, на якіх яны зараз выпраўляцца ў горад, нічым не адрозніваюцца ад цывільных аўтамабіляў: ні нумарам, ні знешнім выглядам. Але адно непрыкметнае адрозненне ёсць — яны высокахуткасныя.

Ліёнскай паліцыі надзейна дапамагае самая разнастайная сучасная тэхніка, апаратура, сродкі сувязі. Скажам, у крыміналенных месцах горада стаяць тэлекамеры.

Але галоўнае — гэта ўсё ж людзі, якія тут працуюць. Прафесійна падрыхтаваныя, добразычлівыя, культурныя, далікатныя, яны цвёрда стаяць на варце закона, гатовыя ў любы момант прыйсці на дапамогу кожнаму хто трапіў у бяду.

Такая ў іх служба...

Як дапамагчы слабейшым?

Пераходзіць на рынкавыя рэйкі Беларусі, якая ўсе гады савецкай улады была калоніяй імперскага цэнтра, у якой эканамічная сістэма будавалася на планавых, камандных, сацыялістычных прынцыпах, вынішчала з людскіх душаў пачуццё адказнасці, нармальную спаконвечную, працоўную мараль, няўхільна пасоўвала ўсю гаспадарку да развалу, надзвычай балюча і складана. Гэта можна параўнаць з адчуваннем чалавека, які рыхтуецца скочыць у ледзяную ваду. Пакуль што беларускае грамадства стаіць перад палонкаю, вагаючыся, пераступаючы з нагі на нагу. А скочыць усё ж давядзецца, хоць і неймаверна цяжка будзе выпрамляць гаспадарчыя структуры «развітога сацыялізму», інтэгравацца ў еўрапейскую і сусветную эканоміку, даганяць тых, хто не стаіць на месцы, хто імкліва развіваецца.

Але гэта задача глабальная, а цяпер трэба хоць бы не скаціцца ў прорву, дамагчыся пэўнай стабілізацыі прамысловасці, сельскай гаспадаркі, што зрабіць (пры абрыве многіх эканамічных сувязей з іншымі дзяржавамі былога СССР, пры адсутнасці патрэбнай колькасці сыравіны, паліва) не менш складана.

Пераход да рынку, калі пачынаць даводзіцца з пустых прылаўкаў і бясконцых чэргаў, калі няма псіхалагічнай падрыхтаванасці грамадзян, калі людзі прывыклі спадзявацца не на сябе, а на правадыроў, на «разумнае начальства», ды яшчэ ў нашым дзікім, нецывілізаваным варыянце, правакуе, нараджае мноства малых і вялікіх сацыяльных праблем і канфліктаў, а ў перспектыве не выключана, што і выбухаў. Незадаволенасць сацыяльнага характару ў народзе выспявае, можа быць, страшэнная «навальніца».

Улічваючы гэта, ва ўмовах пераходнага (і, як відаць, зацяжнога) перыяду важна і органам дзяржаўнай улады, і грамадскасці не сядзець, склаўшы рукі, а спрабаваць любымі сродкамі зменшыць цяжар, які абрынуўся на плечы непадрыхтаваных людзей. І ў першую чаргу трэба дапамагчы слабейшым: дзецям, інвалідам, адзінокім старым. Краіны Заходняй Еўропы, і ў прыватнасці Францыя, маюць вялікі вопыт па арганізацыі такой дапамогі. Магчыма, і тое, пра што я зараз раскажу, прыдасца нам, будзе перанята.

На працягу тыдня мне давялося гасцяваць у Арлет Кавіён, якая жыве ў горадзе Венісьё — спадарожніку Ліёна. Тут 60 тысяч насельнікаў, пераважна рабочыя, прытым сярод іх шмат выхадцаў з іншых краін. Гэта вызначае і аблічча горада, і яго ўнутранае жыццё. Сярэдняя сям'я — чатыры чалавекі, але ёсць і такія, у якіх маецца па шэсць-сем дзяцей. У горадзе — чатыры тысячы беспрацоўных, шмат адзінокіх старых людзей. Жыццёвы ўзровень параўнаўча невысокі, што, натуральна, цягне за сабою безліч сацыяльных праблем. Яны і сталі важнейшым клопатам мэрыі, муніцыпалітэта, дзе, дарэчы, большасць супрацоўнікаў — камуністы, і ўсёй грамадскасці. А ўсяго ў Вінісьё — дзве тысячы камуністаў, якія аб'яднаны ў пяцьдзесят пярвічных арганізацый. Скажу адразу, знаёмства з многімі камуністамі Венісьё навяло на такую думку: «Вось бы нашым партыйным функцыянерам, якія з стацыянарнаю ці завочнаю партшколаю за плячыма і з «Капіталам» Маркса пад пахаю вялі ачмураных суайчыннікаў у светлае царства камунізму, цішком хлебчучы на поўны рот з дзяржаўнага карыта, а цяпер з ласкі новай улады, дзе на камандных вышынях зноў жа яны, адкрыта «прыхватызуюць» народнае дабро, імклівымі тэмпамі куюць свой капітал у розных сумніцельных МП і СП, хоць бы трошкі якасцей гэтых адукаваных, прафесійна кампетэнтных, заклапочаных дабрабытам і культураю народа, надзвычай сціплых у быце людзей!»

Арлет Кавіён — таксама член Камуністычнай партыі Францыі. Яна ўзначальвае Цэнтр сацыяльнай дапамогі. Арлет вельмі хацелася, каб мы не абмінулі яе арганізацыю. І вось у сераду раніцою едзем з ёю ў Цэнтр. Пётр Андрэевіч Валковіч, Зінаіда Мікалаеўна Камароўская, Юры Лакавец і Ігар Раманаў дабіраюцца туды самастойна, бо ўсе мы жывём у розных месцах.

З'яўленне Арлет у Цэнтры выклікае ажыўленне сярод супрацоўнікаў, адразу бачна — тут яе і паважаюць, і любяць. Яна знаёміць калег са мною, гаворыць, што неўзабаве пад'едуць яшчэ госці з Беларусі, просіць не разыходзіцца, быць паблізу. А затым вядзе мяне паказаць свой кабінет. «Прабач, што ў нас такі бедлам, — кажа яна. — Рыхтуемся да рамонту. Завезлі фарбу, лак, шпалеры. Звычайна, каб сэканоміць сродкі, амаль усё робім сваімі рукамі». Кабінет у дырэктара невялікі, але светлы і ўтульны. Арлет просіць дапамагчы ёй рыхтавацца да гутаркі. Выкочваем у хол тэлевізар і відэамагнітафон, якія стаяць на зручнай падстаўцы з коламі, і ўладкоўваем іх у кутку. На сцяне развешваем рэкламную прадукцыю. Арлет правярае тэхніку, ставіць касету з мульцікам, а мяне запрашае сесці на канапу.

І раптам у хол з крыкам, смехам вылятае чарада малых, якіх, як відаць, збіраюцца вывесці на прагулку. Адны ўжо апранутыя, другія — валакуць аберуч свае палітончыкі, шапачкі, шарфікі. Яны, убачыўшы мульцік, садзяцца шчыльненька, як ластаўкі на дроце, на канапу, проста на падлогу, абступаюць Арлет. Самы смялейшы — смуглявы кучаравенькі алжырац — ускочваецца мне на калені, круціцца, ёрзае, а потым абхоплівае ручкамі за шыю і просіць: «Пацалуй мяне». Што рабіць, мушу выканаць ягоную просьбу. І тут жа ўсчалося: «І мяне... і мяне... і мяне...» З усіх бакоў цягнуцца мілыя белыя, жоўтыя, смуглявыя тварыкі. «Ах, вы, разбойнікі! — грозіць пальцам Арлет. — Замучаеце майго госця. Апранайцеся і марш на вуліцу!» Падыходзіць выхавацелька, якая стаяла і, усміхаючыся, назірала за гэтаю сцэнаю. Утрох мы дапамагаем малым апранацца, і яны выкочваюцца за дзверы.

Нарэшце, усе госці сабраліся, і Арлет пачала расказваць пра работу Цэнтра:

— Наша арганізацыя — не дзяржаўная структура. Жывём на сродкі, якія складаюцца з такіх паступленняў: з Парыжа дзяржаўная дапамога — 8, з дэпартамента Роны — 5, з муніцыпалітэта Венісьё — 30, узносы тых, хто карыстаецца

(Працяг на стар. 10—11).

Паміж Пятром ды Аляксеем

«Хрыстос і Антыхрыст» паводле Д. Мераржкоўскага ў Рускім тэатры Беларусі

У ВЕСЬ вялікі джэнтльменскі набор выяўленчых сродкаў, скіраваных на тое, каб гледачоў «рублёвай зоны» давесці да шоку, катарсісу, подзвігу і татальнага пакаяння, абрынуў на залу Барыс Луцэнка. Аграмадны іканастас; павіслыя цыбуліны бажаніц (у кульмінацыйных сцэнах яны гайдаюцца ўгору-долу, выяўляючы душэўнае ўзбуранне персанажаў); свечкі ў руках герояў; чырвоная фарба — звыклы заменнік крыві; істэрычны стан пратаганіста; аголенасць (дакладней, аголенасць напалову — так больш спакусліва) цудоўнага жаночага цела. Увесь пазнавальны арсенал «татальнага» тэатра 70-х гадоў, які колісь дзейнічаў беспамылкова, а цяпер стамляе: замест чэхаўскае стрэльбы на сцяну вешаюць буйнакаліберны хуткастрэльны кулямёт, які бабахае ўвесь спектакль, а глядач тым часам самотна прыгадвае афарызм Казьмы Пруткова: «Як маеш фантан, дык закаркуй яго. Дай адпачыць і фантану». Усё разам называецца: «Хрыстос і Антыхрыст» (Царэвіч Аляксей)». Трэцяя частка трылогіі Дзмітрыя Меражкоўскага інсцэніравана Б. Луцэнкам з дапамогай У. Рудава, аформлена сцэнографам З. Марголіным і пастаўлена ў рускіх драматычных тэатрах: спачатку Летувы, потым — у якасці «rimeike» — Беларусі.

Луцэнка ўступае на жасцерны шлях інсцэнізацыі прозы, хоць у Меражкоўскага была арыгінальная п'еса па матывах III тома «Хрыста і Антыхрыста»: «Царэвіч Аляксей». Нават пасля таго, як Меражкоўскі эміграваў з савецкай Расіі, яе іграў Петраградскі Вялікі драматычны тэатр (у ролі Аляксея выступаў знакаміты Манахаў). Усё, што адбывалася на сцэне, рыфмавалася з тым, што адбывалася навокала: эпоха пералому, скрутны час, усё сарвана з месцаў, наперадзе цьмяная высокая мэта, якой ахвяруюцца астранамічныя лічбы чалавечых асоб; на баку пераможцаў — самая свежая канцэпцыя таго, чым мусіць быць гістарычны працэс (ці правільная — гэта ўжо іншае пытанне), на баку пераможаных — штосьці хісткае, няўцямнае: ці то сумленне, ці то агіда нармальнага чалавека да жорсткіх зменаў-пераменаў, ці то інтуітыўнае эстэтычнае пачуццё... Нешта нейкае, што так проста адпрэчыць выспяткам — ці гасудäравага, ці камісаравага — бота.

Меражкоўскі — фігура ў гісторыі рускай славеснасці і грамадскай думкі трагічная. Не толькі біяграфічна. Тут ёсць і трагедыя мастака. Усё жыццё ён назіраў у сусветнай гісторыі змаганне двух пачаткаў: Хрыстова і Антыхрыстава, сутыкненне дзвюх безданяў. Яснейшаю ды дакладнейшаю рабілася думка і філосафа, але талент мастака мізарнеў... Першы раман трылогіі — «Юліян Адступнік» (1894—95) напісаны бліскуча, з выбітным, пластычным майстэрствам, спакваля страчаным рускай прозай; а потым пісьменнік робіцца ўсё больш шматслоўным, ідэалагічны бок справы замінае ўменню маляваць характары, (нібыта) натуралістычная гушчыня пісьма ў выяўленні дэталяў робіцца самамэтаю. Хвосткі, хоць і павярхоўны крытык Карней Чукоўскі ў 1912 годзе сваю рэцэнзію на прозу Меражкоўскага назваў «Міма чалавека»; рэчавыя рэаліі, на думку рэцэнзіста, выпхнулі з раманаў Меражкоўскага жывых людзей.

Драматург Меражкоўскі быў слабейшы за празаіка. Тым не менш і «Царэвіч Аляксей», і «Павел Першы» (першая ў былым СССР пастаноўка Меражкоўскага пасля 65-гадовага перапынку ў ЦТСА; рэжысёр Леанід Хейфец, у ролі Паўла Алег Барысаў) некалі былі досыць рэпертуарнымі п'есамі. Хваравітая, сугучная эпосе думка шыбала, лунала, пераважвала слабіны драматургіі.

...Адмаўленне ад арыгінальнай п'есы дзеля інсцэнізацыі прозы можа быць вытлумачана трыма прычынамі:

а) незадаволенасцю тым, што шырокая панарама рамана ў «Царэвічы Аляксеі» моцна звузілася, імкненнем пашырыць рамкі драмы;

б) асаблівымі дачыненнямі пэўнага тэатра з прозай (як, да прыкладу, у Таганкі);

в) простым рэжысёрскім «мне гэтак зручней».

Я, вядома, перапрашаю спадароў тэатральных дабрадзеяў, ды здаецца мне: у даным выпадку пераважвае трэцяя матывоўка.

Меражкоўскі вяртаецца на сцэну не таму, што мода цяпер гэткая (хоць мода на эмігранцкую — колісь недаступную — літаратуру, вядома, ёсць, правільней, была, ды рэч у іншым), а таму, што сам час вымагае яго. «Праклятыя пытанні» рускага «срэбнага веку» сёння набылі актуальнасць. Рускія сімвалісты жылі напярэдадні Апакаліпсіса, мы — таксама. (Баюся, ужо не напярэдадні).

Вытлумачыць усё, што адбываецца праз сацыялагічныя, эканамічныя ды іншыя падобныя паняцці, мы не ўмеем. Не спрацоўваюць гэтыя катэгорыі. Філасофію жыцця мы страцілі (альбо зусім не знайшлі). Яе замяніла філасофія тэатра. Дзякаваць Богу яшчэ, што мы намагаемся тлумачыць свет, зыходзячы з Меражкоўскага, а не з Шатрова...

Адвечнае змаганне Хрыста і Антыхрыста, паводле Меражкоўскага, абвастраецца ў ракавыя мінуты гісторыі. Менавіта Расіі (не мог жа Дзмітрый Сяргеевіч ведаць цяперашнія тэрміны «былы Саюз», «СНД» і «рублёвая зона») наканавана было стаць апошнім полем бітвы гэтых пачаткаў, а ў будучым — і месцам іхняга замірэння-сінтэзу. Трагізм быцця ў тым, што два пачаткі існуюць не адасоблена, а ў душы амаль кожнага чалавека, — яна, душа, і ёсць поле для бітвы. «Плюс» і «мінус» не проста ўзаемазвязаны: яны люстэркавыя. «Неба ўгары — неба долу». Неабходныя — абодва. Хрыстос — спакой, гармонія; Антыхрыст — рух. (Таму любая «перабудова» — Антыхрыстава дзеянне). Парадаксальнасць драмы ў тым, што «рэвалюцыянерам» выступае амаль 50-гадовы Пётр, а «кансерватарам» — 20-гадовы Аляксей. (З адваротнаю дакладнасцю рэалізуецца гістарычны афарызм: «Хто ў 20 гадоў не быў рэвалюцыянерам, у таго няма сэрца. Але хто да 50-ці не зрабіўся кансерватарам, у таго няма галавы»).

Я так падрабязна кажу пра гэта таму, што рэжысёр прыспешвае свой спектакль, мінуючы гэтыя праблемы.

Толькі з наіўнасці ці чытаючы надта ўжо павярхоўна, можна палічыць раман «Пётр і Аляксей» за гістарычнае сачыненне пра падзеі першай чвэрткі XVIII стагоддзя. Зманлівая падрабязнасць дэталяў можа прымусіць паверыць у гэта, але не надоўга. Луцэнка ўвасабляе менавіта гістарычны баявік пра вялікага рэфарматара (хоць і несалодкага нораву, ды ў каго ж з вялікіх ён салодкі?) Пятра і пра гаротнага, ублытанага ў дурноцце — амаль ідыёта —Аляксея. Не хавае таго, што эпоха была жорсткай, крывавай, але і не вельмі задумваецца над маральным коштам гэтае жорсткасці. Абвестка пра спектакль пазначана імем Меражкоўскага, але магла б — імем Аляксея Мікалаевіча Талстога. Светапогляд «срэбнага веку», у якім пераламляўся век XVIII, прыняты, заменены эфектнымі, ды вельмі ўжо знаёмымі рэжысёрскімі прыёмамі.

Між тым нейкае ўнутранае адчуванне, уласцівае Луцэнку, не зусім пакідае яго і ў гэтым спектаклі. Часам ён схоплівае сутнасць той карціны свету, якую малюе Меражкоўскі (ва ўсёй трылогіі, з кнігі ў кнігу), узаемапрасякнутасць — на ўзроўні рэчавым, матэрыяльным — Хрыстова і Антыхрыставага пачаткаў. (Тут, праўда, хутчэй прыгадваецца другая частка, «Леанарда да Вінчы», дый дзякуй за тое). Прынцэса Софія-Шарлота (В. Перавожкіна) і фрэйліна Арнгейм (А. Цяткова), узлезшы на бочкі, у паставах карыятыдаў спяваюць нейкую працяглую і пяшчотную

ЛІЁНСКІ ТЫДЗЕНЬ

(Пачатак на стар. 8—9).

нашымі паслугамі, — 12 працэнтаў, а рэшта, і, як бачыце, немалая, — гэта ўклады розных арганізацый, фондаў, мецэнатаў. У муніцыпалітэта ёсць і свае арганізацыі па сацыяльнай дапамозе, яны — на бюджэце. А мне даводзіцца траціць тры чвэрці свайго часу на пошук сродкаў. Арганізацыі, мецэнаты, якія дапамагаюць нам, часта мяняюцца, а гэта — новыя дамовы, кантакты, клопаты.

У Цэнтры працуе пастаянна 15 чалавек, столькі ж занята кожны дзень па дамоўленасці. Абслугоўваем да 800 чалавек. Не здзіўляйцеся, што лічба вялікая. Гэтыя людзі не прыходзяць сюды адначасова.

Чым жа мы займаемся? Стараемся перакласці частку жыццёвых клопатаў людзей на свае плечы. Для самых маленькіх дзяцей наладжана нешта падобнае на вашы яслі, садок. А старэйшыя прыходзяць сюды, каб рыхтаваць урокі пад наглядам і з дапамогаю вопытных выкладчыкаў, займацца спортам, фізкультураю, адпачываць. Ёсць у нас служба, якая працуе з цяжкімі падлеткамі. Вядзём барацьбу супраць наркаманіі, выпускаем спецыяльную газету.

Дарослыя людзі наведваюць розныя секцыі: плаванне, ёга і г. д. Ім даводзіцца плаціць за сезон (з верасня па чэрвень) ад 90 да 800 франкаў.

Ёсць і канікулярныя формы работы. Скажам, многія дзеці летам хочуць адпачываць не дома, а ў нейкім іншым месцы. Цэнтр аплачвае атэлі, кемпінгі. Разам з дзецьмі могуць быць і бацькі (ім таксама робіцца скідка).

Калі бацькам трэба некуды адлучыцца, то яны пакідаюць у нас дзяцей на два-чатыры дні.

Жыхары горада прыходзяць у Цэнтр і проста па нейкую параду. Мы выслухваем, а потым раім ім куды лепей звярнуцца, каб атрымаць дапамогу. Займаемся і ўладкаваннем на працу, на стажыроўку.

Вядзём і тэарэтычную, прапагандысцкую работу. У мінулым годзе, напрыклад, адбыўся калёквіум на тэму «Правы дзіцяці», у якім удзельнічалі лепшыя спецыялісты з усёй Францыі.

Наладжваем святы, балі. Стварылі савет бацькоў, які займаецца рэкламаю нашых мерапрыемстваў, бо хачу сказаць шчыра — французы цяжкаватыя на пад'ём, іх трэба яшчэ разварушыць. А цяпер давайце пройдзем па будынку і паглядзім: хто і чым займаецца?

Справа ад уваходу — памяшканні для маленькіх. Тут вельмі зручная мэбля, вясёлыя стракатыя шпалеры. Шмат цацак. Усюды стэрыльная чысціня і акуратнасць. Дзеці якраз абедаюць. Дзве выхавацелькі вучаць іх, як правільна трымаць лыжку, як карыстацца сурвэткамі.

Затым мы трапляем у старэйшую групу. Дзеці заняты маляваннем, ды яшчэ якім! На падлозе стаяць тазікі з разведзенаю фарбаю, паўсюль разасланы доўгія лісты паперы. Малыя залазяць у тазікі і потым малююць нагамі наколькі хапае фантазіі.

У левай палавіне будынка працуюць курсы крою і шыцця. Пытаю ў кіраўніцы: «Француженкі звычайна носяць гатовае адзенне альбо любяць шыць самі?» Яна, перасільваючы стракат трох швейных машынак, звяртаецца да жанчын: «Ну, што мы адкажам на гэтае пытанне?» Тыя ўсміхаюцца, выключаюць машынкі, але ў гаворку не ўступаюць. Кіраўніца кажа:

— Саромеюцца. А я адкажу так. У каго ёсць шмат грошай, той звычайна ідзе ў магазін, атэлье. А хто жыве больш сціпла, каб сэканоміць грошы, прыходзіць да нас, вучыцца шыць. Наведвае курсы да 150 жанчын. Плата невялікая — за тры гадзіны толькі 12 франкаў. За вучобу на працягу цэлага года — 400 франкаў.

Я кажу, што нашы жанчыны, і прыводжу ў прыклад сваю жонку, умеюць і любяць шыць, ды немагчыма купіць добрую, прыгожую тканіну, ніткі, гузікі, розную фурнітуру.

Жанчыны смяюцца: «Набыць гэта ўсё ў Францыі — не праблема. Галоўнае — навучыцца шыць».

А кіраўніца дадае: «Не трэба забывацца і на тое, што ёсць адзінокія людзі. Ім хочацца прыходзіць сюды, бо тут можна пагаварыць, параіцца, абмяняцца сваім умельствам, нейкім жыццёвым вопытам».

Арлет запрашае агледзець усё іхняе ўладанне. Сам будынак Цэнтра не такі ўжо вялікі — агульная плошча 500 квадратных метраў, а зямельны ўчастак ля яго — амаль гектар. Арлет паказвае пляцоўкі для гульняў, заняткаў спортам, сад. З гордасцю ў голасе гаворыць:

— У нас самы вялікі ўчастак у Венісьё. Але за зямлю мы не плацім, за будынак і яго эксплуатацыю — таксама. Гэта клопат муніцыпалітэта. А сродкі патрэбны вялікія. Напрыклад, толькі карыстанне вадою, газам, электраэнергіяй каштуе ў год 10 мільёнаў франкаў.

Да мая наступнага года думаем стварыць ферму, дзе будуць коні, каровы, авечкі, козы, свінні, трусы. Малыя любяць даглядаць жывёлу. Гэта ўплывае і на іхні характар, становяцца дабрэйшымі, больш спагадлівымі. У нас ужо была невялічкая ферма, дык тады тысячы дзяцей прыходзілі. Некаторыя хацелі застававацца і жыць тут нават некалькі дзён.

За сталом, падчас абеду, гаворка працягваецца. Супрацоўнікі Цэнтра падкрэсліваюць, што іхняя работа спецыфічная, бо даводзіцца абслугоўваць самых бедных людзей. У багатых гэтых праблем няма. А ўсяго такіх цэнтраў у Венісьё — чатыры, у ліёнскім рэгіёне — шэсцьдзесят. Іхняя дапамога людзям вельмі адчувальная.

Нас цікавіць, а як жа жывуць самі супрацоўнікі Цэнтра? Арлет тлумачыць:

— Я — служачая муніцыпалітэта. Месячная зарплата — 10 тысяч франкаў. Адпачынак у мяне 35 дзён. Але ці я на рабоце, ці ў адпачынку — аплата адна і тая ж. А ўвогуле за год атрымліваю 13 месячных акладаў. Зарплата супрацоўнікаў: ад 6 да 8 тысяч.

Як дырэктар, я рэгулярна раблю справаздачу перад мэрыяй і муніцыпалітэтам пра тое, куды ідуць выдзеленыя імі сродкі. А ў педагагічнай, выхаваўчай, арганізацыйнай працы — мы свабодныя, робім усё, што нам трэба, эксперыментуем.

Раней наша дзейнасць была скута камандамі зверху, а цяпер стараемся вывучаць больш уважліва патрэбы людзей, рашаць самыя розныя праблемы самастойна, развіваць ініцыятыву знізу...

Надзвычай шчыра, сардэчна прымалі мяне і ў «Асацыяцыі дапамогі народу», якая працуе ў цесным кантакце з Рухам за мір. Прэзідэнт асацыяцыі Разет Жанін сустракае на ганку, прывітальна ўсміхаецца. Я пазнаёміўся з ёю ў музеі Руху супраціўлення Ронскага дэпартамента, дзе дырэктарам — яе муж Шарль, былы вязень Дахау. І сям'і Разет у гады другой сусветнай вайны выпала пакутніцкая доля. Фашысты схапілі бацьку і брата і кінулі ў бухенвальдскі лагер смерці, маці забралі ў ліёнскую турму. Туды ж трынаццацігадоваю дзяўчынкаю трапіла і сама Разет. Гэтая энергічная, таварыская, абаяльная жанчына, якая прайшла не адзін круг фашысцкага пекла, ведае цану жыцця, радуецца кожнаму новаму дню. Яна бачыць, што ў многіх людзей і сёння жыццё нялёгкае. А таму хоча дапамагчы слабейшым бяднейшым. Яна дзеліцца сваім клопатам:

— Кожная сям'я, якая мае неблагі жыццёвы ўзровень, час ад часу абнаўляе сваю мэблю, бытавую тэхніку, посуд, словам, усё тое, што неабходна чалавеку. Вырастаюць дзеці — застаецца вопратка, абутак, якія яшчэ могуць паслужыць. А ў некаторых бедных сем'ях усяго гэтага не хапае. Вось мы і рашылі арганізаваць збор такіх рэчаў, каб перадаць тым, каму яны патрэбны. Асацыяцыя мае неблагое памяшканне. Вызначаны дні месяца, калі можна здаваць і атрымліваць рэчы. Здаецца, усё проста. Але работы хапае — трэба агледзець усё, вызначыць прыдатнасць, вопратку і абутак рассартаваць па відах і памерах Хоць людзі і стараюцца прыносіць прыстойныя рэчы, ды ўсё ж нешта здаецца ў хімчыстку, мыецца, прасуецца.

Ды вы і самі можаце гэта ўбачыць. Сёння якраз дзень прыёму. Пайшлі ў памяшканне.

У калідоры, яшчэ не асвоіўшыся пасля сонечнага святла, натыкаюся на вялізнае скуранае крэсла. На ім ляжыць паперка з нейкімі словамі. Перакладчыца Святлана чытае: «Шаноўныя! Калі ласка, забярыце хто-небудзь гэтае крэсла, бо яно замінае нам працаваць». Разет смяецца: «Вось вам і першая рэч. Раскошнае новае крэсла, а стаіць ужо другі ме-

мелодыю. (Верная нота: Рэнесанс злучаецца з патрыярхальнасцю!). Іншым разам, нават карыстаючыся цалкам адрознай мастацкай сістэмай, рэжысёр выходзіць на правільны шлях, бо эстэтычны свет Мераджкоўскага, дзякуючы велізарнай эрудыцыі аўтара, незамкнёны, дапускае ў сябе розныя элементы — тут ужо недалёка да характэрнай для нашага часу ўсёдазволенасці постмадэрнізму! Маю на ўвазе сцэну пакланення статуі Венеры. Пётр змушае сваіх паплечнікаў пацалаваць руку антычнай скульптуры і сказаць ёй камплімент. У рамане такая сцэна ёсць, але яна не першай важнасці. У спектаклі набывае вельмі глыбокі сэнсавы падтэкст. Прымушае ўспомніць пра народную драму «Цар Максімільян», у якой дзейнічаюць спакушаны паганствам цар, які прымушае ўсё царства сваё «пакланіцца дзёрзкай кумерскай багіні», і яго цвёрды ў хрысціянскай веры сын Адольф, які адмовіўся падпарадкавацца, за што і быў закатаваны — парафраз гісторыі Пятра і Аляксея, што зберагла народная свядомасць. Праўда, тэатральны Аляксей цалуе ручку багіні без асаблівых згрызотаў сумлення, і бліскучая цытата віснe ў паветры...

●

«Калі-нікалі здаецца, што ў ім зліліся супярэчнасці дзвюх родных яму стыхій — вады і агню — у істоту-дзіва, у чужаніцу — не ведаю, добрую ці злую, боскую ці д'ябальскую — але нечалавечую».

Гэта — пра Пятра. У рамане. На сцэне Пётр куды прасцейшы. (А калі прасцейшы Пётр, дык спрашчаецца і ягоны антаганіст Аляксей). Няхай даруюць мне пастаноўшчык Б. Луцэнка і акцёр Р. Янкоўскі, але я падазраю, што абранне на ролю першай асобы ў Расійскай дзяржаве першага акцёра ў Рускім тэатры Беларусі больш як спрэчнае. Р. Янкоўскі, вядома, выбітны акцёр (дагэтуль помню яго графа Лейстара ў «Марыі Сцюарт» і Макбета!), але... існуе мяжа натуры. Халерык Пётр ператвораны ў спектаклі ў рэзанёра. Д'ябальшчына, гнеў, прыродная схільнасць да эпілепсіі, распад асобы — вынік жудаснага перанапружання душэўных і фізічных сіл, вельмі ўжо прыкметныя ў гады, апісаныя ў «Пятры і Аляксеі» — на ўсё гэта амаль не зважаецца: спачатку ў інсцэніроўцы, потым у спектаклі...

Ёсць у ім адна сцэна, што выкрывае Пятра. Раз'ятраны, ён лачынае біць сына нагамі. Вядома, спінай да публікі. Дык вось, тварам да нас Янкоўскі перасмыкаўся, гневаўся, злаваў, але варта было павярнуцца тылам, як мы ўбачылі найспакайнейшую спіну акцёра, што выконваў звычайны тэхнічны прыём. Твар можа падмануць, спіна не схлусіць!

Вядома, не можа ў такога акцёра, як Р. Янкоўскі, уся роля ды не атрымацца. У дыялогах з Аляксеем у яго спакваля выспявае навязлівая ідэя пазбавіцца царэвіча. У замутнёным розуме Пятра яна ўкараняецца мімаволі — таму ў другім акце ўсе сцэны з сынам цягнуцца ў адной танальнасці: спачатку — спакойная, аддаленая ад пачуццяў гутарка, потым манія авалодае Пятром, і ён пасоўвае лёс царэвіча да прадвызначанай развязкі.

Ці выпадковыя гэтыя моманты ісціны? Не хацелася б думаць так. Але — мала іх у спектаклі, надта мала. Ды адкуль жа ім быць, калі рэжысёр стварае нешта цалкам супрацьлеглае празаічнаму арыгіналу: там складаная думка ўбіралася ў крыху груваcтую і нудную, але досыць празрыстую форму; тут — вельмі простая па думцы пастаноўка набывае ўскладнёнае аблічча, і гэта пераўскладнёнасць мусіць схаваць ад нас беднасць, амаль прымітыўнасць зместу. Замест супярэчлівасці характараў Пятра і Аляксея — фізічнае падваенне вобразаў, што проста на паверхні! У Пятра — Р. Янкоўскага ёсць малады двайнік (А. Суцкавер) — на радасць гледачу, вельмі падобны на парсуны гасударавы: акруглы кацiны твар, вусы, ускудлачаныя валасы, люлька. У Аляксея — А. Шадзько з'яўляецца двайнік — Аляксей у дзяцінстве (Ягор Фядотаў). Да чаго ўсё гэта? А так... проста! Маладому Пятру рэжысёр і месца пэўнага не знайшоў у спектаклі: падчас дыялогаў гасудара з царэвічам двайнік з партрэта прысутнічае за сталом, ці то каб нас пераканаць, маўляў, які пакутлівы шлях прайшоў цар за 20 гадоў, ці то каб быць арбітрам у спрэчцы бацькі з сынам — усё гэта даўно вядомы прыём, які і ў пастаноўку ўвайшоў на правах старога знаёмага. Хлопчык кранае (дзіця!), а калі ў свядомасці Пятра разыгрываецца сцэна Аўраамава ахвярапрынашэння, дык глядач і пашкадуе малога, які ў адных споднічках сядзіць на кажусе, папэцканым чырвонай фарбаю, дый страшна робіцца за дзіця... І калі яно знікае, а ў руках бацькі, як і трэба па Бібліі, застаецца муляж барана з перарэзаным горлам (і з яго, вядома, штосьці капае) — глядач з палёгкай уздыхае...

«Татальны тэатр» 70-х гадоў сёння — пройдзены этап. Зноў жа не па капрызе моды, а таму, што дурыць галаву гледачу шумам, грукатам, піратэхнічнымі эфектамі, ашаламляць спрытнымі мізансцэнамі і спешна цягнуць за руку скрозь прастору спектакля, не даючы апамятацца, ні нават падзівіцца з каскаду рэжысёрскіх метафар — сёння мала. Мы ўжо не задавальняемся відовішчным бокам спектакляў — нам патрэбны глыбіня, патрэбна нейкая невядомая раней (эстэтычная) інфармацыя пра тое, што адбываецца ў **свеце і ў нас.** (Раней дастаткова было таго, што адбываецца з **светам і з намі**). Тым больш (як сказана вышэй), філасофія тэатра замяняе нам філасофію жыцця.

Магчыма, у будучым «татальны тэатр» здолее спалучыць візуальную атракцыйнасць з глыбінёй. Пакуль жа ён блукае па ўласных слядах.

Калі браць тэатр Барыса Луцэнкі за сфармаваную і завершаную эстэтычную сістэму, то пастаянства прыёмаў выклікае нават павагу. Сцэнаграфічнае вырашэнне прымушае ўспомніць «Макбета». Адтуль жа і чары з вадою ў сцэне царэвіча Аляксея з дзеўкай Афроськай.

Ёсць і прыёмы пазычаныя. У тых сцэнах, дзе Аляксей, відавочна, ад пачуццяў, што яго перапоўнілі, не мог заставацца ў рамках драматычнай гаворкі і пераходзіў на спеў, я чамусьці ўспамінаў захараўскіх «Юнону і Авось». У любоўнай сцэне Аляксея і Афроські мне такоама ўвесь час замінаў успамін пра Канчыту і Разанава.

Крый Божа, я зусім не абвінавачваю нікога ў плагіяце. Проста ў пастаноўцы Б. Луцэнкі занадта шмат агульных месцаў пэўнага стылю рэжысуры... Бо і ў цэнтральнай для свайго спектакля лініі — царэвіча Аляксея — рэжысёр ніяк не можа вызваліцца ад абаяльнасці ўласнага «Гамлета» чатырохгадовай даўніны.

Як і той Гамлет, Аляксей у выкананні А. Шадзько — аўтсайдэр, слабак у свеце грубасці і культу фізічнай сілы. Больш за тое: у героя А. Шадзько ёсць падабенства з тым Гамлетам — асабліва ў эпізодзе, калі граф Пётр Талстой прыязджае ўгаворваць яго вярнуцца ў Расію. Паралель з флейтай Гамлета відавочная. Ёсць яшчэ адзін вобраз, пра які адразу згадваеш: князь Мышкін. Слабасць, надрыў, рэфлексія вытанчанай натуры, што знаходзіцца на грані душэўнага расстройства. У першым акце Аляксей — вар'ят; у другім, ужо на «эміграцыі», ён здаецца — спачатку — больш ураўнаважаным, больш упэўненым у сабе (паветра вольнага замежжа так на яго падзейнічала ці што?). Адным словам — у першым акце псіх, у другім — дысідэнт. (У нашай рэчаіснасці, прынамсі, усё бывала наадварот: спачатку ты быў дысідэнтам, потым цябе даводзілі да псіхушкі!).

Пры ўсім пры тым у Аляксеі ёсць тое, чаго так не стае ўсёй пастаноўцы: ірацыянальнасць, загадка, адчуванне таго, што на паверхні бачна толькі частка натуры яго героя, большая ж частка — схавана ў глыбіні. Астатнія персанажы, калі і робяць нешта нечаканае, дык гэта таму, што па сюжэце так трэба. Аляксей жа — бо гэта ў яго характары. Хоць дзейнічаць яму даводзіцца на фоне адназначнага акружэння: ад графа Даўна (Д. Мазура), які нагадвае абыякавага чыноўніка з АВІРа, да Румянцава (В. Бандарэнка), які дужа намагаецца пераканаць гледачоў у сваім садызме, ад узвінчанага Кікіна (В. Шэлестаў) да не менш узвінчанага Ларывона Дакукіна (В. Гудзіновіч), ад Шарлоты (В. Перавожкіна), што з першага свайго выхаду збіраецца памірaць, да спакуслівай Афроські (А. Маланкіна), якая па волі інсцэніроўшчыкаў ды рэжысёра то на манер дзеўкі з заводскага інтэрната ледзь не патрабуе, каб каварны спакуснік адразу ж ішоў з ёй у ЗАГС, то апануецца змірэннем і пакаяннем а ля Соня Мармеладава. Дарэчы, навошта рабіць у спектаклі Афроську здрайцам-выкрывальнікам, я так і не зразумеў. Прынамсі, у сцэне вочнай стаўкі ёй яўна няёмка, што царэвіч выварочваецца, спрабуе выратаваць сваё жыццё, затое калі ён ва ўсім прызнаецца, вочы Афроськіззяюць гонарам: вось, маўляў, ён які, мой сокале ясны, нічога не баіцца, (Калі я цябе прыдумала, стань такім, як я хачу!).

Яшчэ заўвага. Вось ужо і штамп выпрацаваўся для пастановак п'ес Мераджкоўскага. Для таго, каб паказаць казёншчыну, гвалт, бяздушша дзяржаўнай машыны, па сцэне пускаюць маршыраваць статыстаў у салдацкіх мундзірах: па перыметры і па дыяганалі. Так было ў Хейфеца ў «Паўле Першым», так ёсць і ў Луцэнкі ў «Хрысце і Антыхрысце».

Пры гэтым глядзець спектакль зусім не сумна. Шмат розных думак прыходзіць у галаву. Праўда, я так і не вырашыў для сябе: глядач, які не толькі не чытаў Мераджкоўскага (такіх шмат), але і ўвогуле не чуў пра тое, што адбылося паміж Пятром і Аляксеем (а вось такія калі і ёсць на свеце, дык у тэатр усё адно не ходзяць), зразумее, што адбываецца на сцэне, альбо не зразумее?

Барыс ТУХ.

г. Талін.

сяц. І сапраўды замінае, ды ніхто не хоча забіраць».

У памяшканні, якое нагадвае склад вялікага магазіна, завіхаецца паўтара дзесятка жанчын. Адны распакоўваюць папяровыя скрыні, цэлафанавыя мяхі і пакеты, другія раскладаюць, аглядаюць рэчы, трэція адносяць да стэлажоў, паліц, вешалак. Жанчыны featurednaga веку: пажылыя, сярэдніх гадоў, ёсць між іх і зусім маладзенькая —смуглявая і белазубая прыгажуня-туніска. Не абмінаю ўвагаю кожную, распытваю, дзякую за дабрыню, чуласць да людзей, бо яны працуюць тут бясплатна, многія пасля сваёй асноўнай работы. А туніска, як высветлілася, сама беспрацоўная, але пастаянна прыходзіць сюды, дапамагае іншым.

Дзіўлюся колькасці рэчаў: тэлевізары, магнітафоны, халадзільнік, пральныя машыны, кухонныя камбайны, прасы, дзіцячыя веласіпеды, самы розны абутак, адзенне. Жанчыны задаволена ўсміхаюцца: «Сабрана за адзін месяц». На кожнай рэчы, якая ўжо гатова да выдачы, заўважаю цэннікі і пытаюся: «Дык што, усё ж плаціць трэба?» Разет тлумачыць:

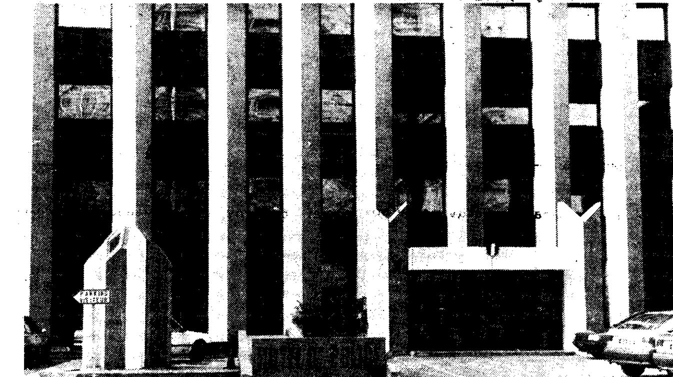
— А вы прыгледзьцеся. Якія на цэнніках лічбы? Ад пяці да васьмі франкаў. Цана проста сімвалічная (скажам, двухлітровая бутэлька пепсі каштуе дзевяць франкаў), але яна павінна быць. Кожная рэч мае свой кошт. Тое, што дастаецца задарма, гэтак і шануецца. А мы збіраем гэтыя сімвалічныя франкі, каб набыць за іх у магазінах новыя рэчы, якія тут будуць каштаваць зноў пяць франкаў. Дарэчы, улічваецца стан кожнай сям'і, самыя бедныя атрымліваюць дапамогу бясплатна.

Нічога не скажаш: мудры, талковы падыход.

Дзверы адчыняюцца, і да прылаўка, за якім стаяць прыёмшчыцы, падыходзіць мужчына з двума пакетамі. Ён вітаецца і просіць прабачэння, што ледзьве не спазніўся. Перадаючы пакеты, кажа: «Тут і новае адзенне — купіў некалькі дзіцячых світэраў, маечак, і цацкі, і курткі, якія маім дзецям сталі цеснаватыя». Мужчына — відаць, гаваркі чалавек — ахвотна адгукаецца на мой роспыт, расказвае, што працуе на будоўлі. Даведаўся пра асацыяцыю нядаўна. «Прабачце, калі нешта не так, як трэба, зрабіў, але і мне хочацца, хоць чымсьці, дапамагчы», — гаворыць ён напаследак.

Дзень прыёму скончыўся, і жанчыны запрашаюць мяне і перакладчыцу на каву з тортам і дамашнім печывам. За сталом даводзіцца ўжо гаварыць мне. Жанчыны цікавяцца: кім працую, акрамя грамадскай работы ў Беларускім камітэце абароны міру, якая сям'я, якая зарплата і, увогуле, як мы сёння ў Беларусі жывём? Даведаўшыся, што мая пасада — галоўны рэдактар «тоўстага» літаратурна-мастацкага і грамадска-палітычнага часопіса, жартуюць: «О, дык вы — багаты чалавек! У вас цёплае месцейка! Яно цягне ў нас на некалькі дзесяткаў тысяч франкаў». Трэба было бачыць іхняе здзіўленне, калі я адказаў, што ўвесь час атрымліваў 250, а зараз, пасля неаднаразовага павышэння цэнаў, аклад павысілі да 500 рублёў, што значна менш зарплаты рабочага. «А колькі гэта будзе, калі перавесці на долары?» — пытаецца Разет. Тлумачу, што па рынкавым курсе, — 4 долары. «Дык як жа жыць на такія грошы?» — разгублена кажуць жанчыны. Супакойваю іх тым, што мае і жончыны «драўляныя» рублі дазваляюць яшчэ неяк звесці канцы з канцамі. Праўда, ідуць яны, амаль цалкам, на аплату кватэры і на харч. А вось купіць абутак, адзенне, не кажучы пра тэлевізар, халадзільнік, мэблю, — стала невырашальнаю праблемаю. Ды і няма нічога ў дзяржаўных магазінах. Многае ў нашым жыцці француженкі не могуць зразумець, трэба доўга тлумачыць. Дзівіцца нават беспрацоўная туніска, якая атрымлівае дапамогу ад дзяржавы па сваёй вартасці ў некалькі разоў большую чымся зарплата беларускага галоўнага рэдактара часопіса.

Аднак я скіроўваю гаворку на тое, што кожны народ павінен забяспечыць свой дабрабыт сам. І беларусы — не выключэнне. Ніякія замежныя пасылкі ці нават транспарты з харчаваннем, нейкай вопраткай не ўратуюць. Гэта кропля ў моры. Мы — беларусы — умеем і можам някепска працаваць, пра што сведчыць агульны ўзровень развіцця рэспублікі. Нават у ціскахімперскага цэнтра Беларусь працавала амаль у паўтара раза эфектыўней, чымся іншыя рэспублікі былога СССР. Падкрэсліваю, што такія рысы нашага народа, як мужнасць, трывушчасць, цягавітасць, талерантнасць, добразычлівасць, даюць надзею, спадзяванне на лепшае жыццё.

Будынак ліёнскай паліцыі. Фота аўтара.

Але, на вялікі жаль, гэтую надзею азмрочваюць сёння дзве акалічнасці: татальны нігілізм нацыі ў дачыненні да роднай мовы, культуры і фізічнае яе знішчэнне Чарнобылем. Жанчыны, аглушаныя, ашаломленыя канкрэтнымі прыкладамі, фактамі, лічбамі, доўга сядзяць моўчкі, не хаваюць слёз. «Як жа вам дапамагчы?» — пытаюцца яны. Расказваю, што пэўны зрух у нацыянальнай свядомасці пачаўся, але не спяць у шапку і тыя, для каго Беларусь і сёння застаецца «северо-западным краем» і «Kresy Wschodnie». І тут беларусам ніхто не дапаможа, акрамя іх саміх. А ў дачыненні да чарнобыльскай трагедыі тлумачу, як рабіў гэта ў Германіі, Швейцарыі, Югаславіі, што зараз для нас самае важнае: любымі сродкамі ўратаваць дзяцей, зменшыць уздзеянне радыяцыі на дарослых. Жахі генетычнага выраджэння беларусаў яшчэ наперадзе, ды пра іх не хочацца і ўспамінаць. Трэба дапамагчы тым, хто жыве цяпер. А таму нам патрэбны ў першую чаргу не галеты, мука, маргарын, соль, і нават не шакалад, які дзеці даўно ўжо не бачаць, а лекі, лекі і яшчэ раз лекі — ад лейкеміі, лейкозу і іншых хвароб, а таксама медыцынскае абсталяванне. Паведамляю, што мы, як прадстаўнікі Беларускага камітэта абароны міру, у гэтыя дні будзем заключаць дамову з Ронскім камітэтам Руху за мір аб адкрыцці ў Ліёне спецыяльнага рахунку для пералічэння сродкаў у дапамогу ахвярам Чарнобыля.

Разет адразу запэўнівае: «Як толькі рахунак адкрыецца, наша асацыяцыя будзе вам дапамагаць».

Наша зацікаўленая, часам шчымлівая і сумная, але такая сардэчная гаворка непрыкметна паглынае дзве гадзіны. Вось ужо і Арлет прыехала па мяне, бо чакаюць у наступнай аўдыторыі, але жанчыны не хочуць развітвацца. Яны частуюць новую госцю, і зноў распытваюць, распытваюць. Нарэшце, мы выходзім з-за стала, і гаспадыні, зычачы ўсім беларусам міру, дабра і мужнасці, дораць мне надзвычай прыгожы, зроблены сапраўды па-мастацку, калядны вяночак. «Напярэдадні свята. Звычайна на каляды гэты вяночак вешаюць пры ўваходзе ў дом, бо ён прыносіць шчасце», — кажуць на развітанне жанчыны.

(Працяг будзе).

З ПАЭТЫЧНАЙ ПОШТЫ

Мікола ТРАФІМЧУК

Ляцім!

У пекла нас павадыры вялі.
Назвалі, фарысеі, пекла раем.
Авечкі, мы ішлі і давяралі
чыноўнікам хлусні, а не скрыжалям.
І вось... Прыйшлі!

Нішчым'е вёснаў, летаў, доўгіх зім.
Кукулле спее, буйна каласіцца.
Жыццё, як сон.
І нам такое сніцца!
У прорву на чырвонай калясніцы
мы ляцім.

Адразу не памрэм. Далёка дно.
(А, зрэшты, бездань дна зусім не мае).
Ляцім старчма!
Ляцім і паміраем!
Таму што пекла называлі раем.
І паратунку, Божа,
не відно.

Раб

У папярэдніх жыццях
быў я вольны.
І толькі ў гэтым — раб.
Дрымотны раб.
Прыкаяны да прагі неспатольнай:
памерці каб.

Няўжо ў жыцці наступным
мне з'явіцца
наканавана зноў з кляймом раба!
Я — раб.
Але душа ў мяне, як быццам,
не, не раба.

Дык вось яно адкуль,
непрымірэнне!
І да свабоды прага вось адкуль!
Я вольны быў
у жыццях папярэдніх.
І будучыні не хачу.
Пакуль.

Беларускі лес

Асіны ды бярозы,
елкі зрэдзь,
дубы-асілкі,
баравыя хвоі...
У большасці сваёй
вам зелянець!
Ды вашы раны
час так доўга гоіць.

То тут, то там
надсечкі ці надрэз,
карчыстыя і пністыя паляны...
О, шматпакутны беларускі лес,
ты, як народ, надломна-незламаны!

Прайсціся цераз лес —
як перажыць
усё-усё, што прашчурам пражыта.
І толькі падсілкуе на мяжы
цябе хіба што хлебным духам жыта.

За небакрай ніколі не ўцячы
асінам гэтым, хвоям і бярозам...
Аб чым шуміць! Ды больш пра што
маўчыць
наш Дух зямны і наш Сусветны Розум!

г. Іванава.

Святлана КАРОБКІНА

●

Гуляе позняя мяцеліца
І вецер вые за вакном.
А у душы надзея спеліцца,
Што мы да лета дажывём...
Шчэ паспытаем ягад лекавых,
У лесе зёлак набяром,
І кпінаў мо пазбегнем здзеклівых—
Што не як іншыя жывём.
Не як яны, што век прывыклі
Камандаваць і цараваць
І спрабаваць усё на іклы —
Жывых у сцены муроваць.

●

Пацеркі, ноч, ты мае не парвала —
Хай растрывожыла ўсё у душы:
Спаць не давала, нервы знішчала,
У сэрца кідала надзей недзяшы...
Ранне настала, зноў я жывая
З тымі ж пачуццямі, з тою ж душой.
Дзень хай да працы мяне далучае —
Не да размовы аб шчасці — пустой...
Не да надзеі, што век безнадзейна,
У сэрцы сядзіць... Кроў няпраўда пячэ!
Не да таго, што наскрозь безыдэйна,
Што чорнаю нафтай у рэчку цячэ...

●

Гамоніць кожны аб сваім,
І я вось — гаманю.
Глытаю палыновы дым,
Ды Богу не маню!
Жыву, здаецца, і жыву —
Няхай не так, як вы...
Хай не шаную галаву,
Але у час Савы
Спрыяе нешта мне ўсё ж
І ведае зямля—
Я не прадам душу за грош,
Каб знішчыць салаўя.

г. Мінск.

Леў МАРОЗ

●

Усе з табой запанібрата,
Маўляў, не шар ты, толькі шарык...
А на табе — ўвесь век дваццаты,
Вякоў мінулых боль і мары,
Манблан дабра, Памір нягоды
І лютай злосці Кардыльеры,
І ў эру шчасця і свабоды
Чатыры акіяны веры.

●

Ні чыстых захадаў, ні ўсходаў —
Усё прыцьміла тэхнасфера...
Мо пачапася для народаў
Святла пазбаўленая эра!

І не падорыць луг і поле
Нікому яркія букеты,
І ў непрывабны шэры колер
Пярэйдуць колеры планеты!

І ў небе зоркі не засвецяць,
Скрозь морак месяц не праб'ецца!..
Скажы ж ты мне, скажы, мой свеце,
Што гэта толькі мне здаецца.

г. Мінск.

Мікола МІНЧАНКА

Хлебароб

Стагі пад месяцам, нібы званы:
У іх прыхаваны звон палетка,
Ты працаваў, як хлебароб, не сведка.
Стагі пад месяцам, нібы званы.

Ты цэлы век заняты быў адным,
Каб налілося чыстым сокам поле,
Каб голад да дзяцей не поўз ніколі.
Ты цэлы век заняты быў адным.

Як сонца, чысты бохан на стале,
Ён шчасцем новы дзень асвеціць
І госця ў доме кожны раз прывеціць,
Як сонца, чысты бохан на стале.

Час запаветны

Як сонца прысніцца,
То дзень будзе светлы.
Каму пакланіцца
У свой час запаветны!

Ці богу, што ў хаце,
Як трэба, на куце!
Ці коніку ў пуце!
А можа, ўсё ж маці!

Яна нарадзіла.
Яна гадавала.
Як гора чадзіла,
Тады гаравала.

Калі ж весялосцю
Запоўніцца сэрца,
Дзяцей маладосцю
Мой смех адгукнецца.

Дадому

Усе сцяжыначкі запомню —
Яны дадому прывядуць.
Мне дзень шчаслівы аддадуць—
І ў ноч цямнейшую — мне поўню.

Як срэбра, кожная расінка
На ўсіх лістках заззіхаціць.
І гора ўсё перабаліць,
І ўсмешкай — кожная былінка.

А потым раніца пунсова,
Нібы надзея на жыццё.
І новы дзень, як адкрыццё,
Паўторыць радасці нанова.

І боль аціхне назаўсёды.
І адляціць навек журба.
А недзе юная вярба
Смяяцца будзе з непагоды.

І я таксама усміхнуся.
І кожнай сцежачцы скажу:
Табой, як праўдай, даражу, —
Бо толькі так дамоў вярнуся.

г. Клімавічы.

КРЫТЫЧНАЯ СІТУАЦЫЯ— РАДЫКАЛЬНЫЯ МЕРЫ

(Пачатак на стар. 5).

ныя для арганізаванага пераходу) работы ў падрыхтоўчы перыяд, які павінен быць кароткім — адзін-два гады. У падрыхтоўчы перыяд неабходна правесці ў першую чаргу наступныя мерапрыемствы: стварыць сетку спецыяльных бюро па перакладу з рускай на беларускую мову і шэраг курсаў па вывучэнні беларускай мовы; тыражаваць у дастатковых аб'ёмах беларускамоўныя падручнікі, спыніўшы выданні навучальнай літаратуры на рускай мове; ажыццявіць пераклад (дубліраванне) замежных кіна- і тэлефільмаў на беларускую мову, стварыць серыю вучэбных, дакументальных і мастацкіх фільмаў на беларускай мове з адлюстраваннем у іх важнейшых падзей з беларускай гісторыі, а таксама з жыцця выдатных дзеячаў беларускай зямлі; падрыхтаваць у тэатрах спектаклі і канцэртныя праграмы на беларускай мове; падрыхтаваць скульптурныя і архітэктурныя праекты для замены помнікаў, якія не маюць адносін да беларускай гісторыі і культуры і не ўяўляюць мастацкай каштоўнасці (такіх нямала); правесці неабходныя арганізацыйныя мерапрыемствы па выданні і перавыданні твораў беларускіх пісьменнікаў, у тым ліку сучасных, якія жывуць на Беларусі і за яе межамі; правесці перамовы з замежнымі рэдакцыямі беларускіх перыядычных выданняў (газет, часопісаў) для іх выдання на Беларусі і для сумеснага выпуску газет і часопісаў, а таксама шэраг іншых падрыхтоўчых мерапрыемстваў.

У «асаблівы» перыяд неабходна, каб беларуская творчая інтэлігенцыя і студэнцтва прыклалі максімум намаганняў, выкарыстоўваючы ўсе сродкі масавай інфармацыі для ўзняцця энтузіязму, дзелавой актыўнасці, патрыятызму і бескарыслівасці ў справе беларусізацыі насельніцтва. Трэба прыцягваць на дапамогу таксама пенсіянераў, многія з якіх помняць родную мову.

Для забеспячэння паспяховага правядзення мерапрыемстваў «асаблівага» перыяду нас не павінны бянтэжыць дзеянні дыскрымінацыйнага характару ў адносінах да руска- і польскамоўных сродкаў масавай інфармацыі. У гэты перыяд дзяржаўная паліграфічная база, папера, фарбы, фота і іншыя матэрыялы павінны быць прадастаўлены беларускамоўным выданням. Неабходна ўвесці павышаныя падаткі на ўсе руска- і польскамоўныя выданні і зняць падаткі з беларускамоўных выданняў (зразумела, калі яны не займаюцца антыбеларускай прапагандай на беларускай мове).

У дзяржаўных навучальных установах, арганізацыях трэба ўсяляк заахвочваць спецыялістаў, якія актыўна садзейнічаюць укараненню беларускай мовы. Заахвочванні могуць быць праз матэрыяльнае і маральнае стымуляванне.

Пытанне з беларусізацыяй царквы ўяўляецца больш складаным, аднак і тут найбольш ільготныя ўмовы павінны быць прадастаўлены беларускамоўным цэрквам і касцёлам. Правамерным, гістарычна лагічным, духоўна апраўданым будзе, калі побач з беларускай мовай царква будзе выкарыстоўваць стараславянскую, а касцёл лацінскую мову. Польская і руская мовы павінны пакінуць храмы Беларусі.

Не выключана, што будуць мець месца выпадкі, калі ўказы, палажэнні «асаблівага» перыяду будуць парушацца, не выконвацца. Верагодней за ўсё гэтага трэба чакаць у выдавецкай дзейнасці. Неабходна распрацаваць юрыдычна абгрунтаваныя меры ўздзеяння на парушальнікаў з дапамогай сістэмы розных штрафаў. Прычым праводзіць гэтыя меры рашуча і жорстка, стварыўшы папярэдне грамадскія інспекцыі. Народ павінен зразумець гэтыя меры правільна, бо без такіх рашучых мер справа з адраджэннем беларускай мовы і культуры будзе знаходзіцца ў стане тлеючай галавешкі, якая не гарыць і не тухне.

Відавочна, што гэтыя не папулярныя для рускамоўнага насельніцтва меры выклічуць (сярод іх пэўнай часткі) незадавальненне. З'явяцца апаненты, што будуць крытыкаваць ідэю правядзення «асаблівага» перыяду. Прадбачу, што асноўным іх доказам будзе матэрыяльны бок гэтага мерапрыемства, што ў цяперашні час галоўным для краіны з'яўляецца рашэнне эканамічных праблем. У гэтай сувязі вельмі важна правесці эканамічныя разлікі і зрабіць іх здабыткам грамадскасці. Само па сабе гэта культурнае мерапрыемства мала закранае эканамічныя праблемы, акрамя хіба што сваім інфармацыйным бокам, бо ў першы час трэба чакаць узнікнення інфармацыйнага голаду для рускамоўнага насельніцтва ў выніку скарачэння рускамоўных выданняў, выкліканага жорсткай падаткавай сістэмай. Для дзелавых людзей можна стварыць рускамоўную спецыяльную тэлевізійную праграму.

Калі мы будзем чакаць, пакуль стане стабільнай эканоміка, разгубляем астаткі яшчэ жывой у нас беларускасці. Нас ніхто не ў праве асудзіць, абвінаваціць у нацыяналізме. Нас зразумеюць, калі мы загадзя паставім у вядомасць, растлумачым нашай і сусветнай грамадскасці неабходнасць гэтых мер, выкліканых трагічным становішчам беларускай культуры і мовы, да якога прывёў дзесяцігоддзямі ажыццяўляемы над беларускай нацыяй фізічны і духоўны генацыд. Па сутнасці, гаворка ідзе аб выратаванні беларускай нацыі.

У час дзеяння палажэнняў «асаблівага» перыяду мы не павінны ўяўляць сабой закрытае грамадства. Наадварот, неабходна садзейнічаць наведванню краіны замежнымі гасцямі. Падрыхтаваць на замежных мовах літаратуру, якая тлумачыла б сутнасць нашай палітыкі. Па сутнасці, «асаблівы» перыяд з'яўляецца культурнай рэвалюцыяй, накіраванай сваім вастрыём супраць руска- і польскамоўнай агрэсіі, дзеля адраджэння (выратавання) роднай мовы. Галоўная мэта гэтай рэвалюцыі — нармалізацыя культурнага жыцця нацыі, стварэнне ўмоў для дастойнага духоўнага яе развіцця. Як у «асаблівы» перыяд, так і ў наступны час не павінна быць ніякага ўціску этнічных супольнасцей у выкарыстанні імі ўнутры сябе нацыянальнай мовы, у стварэнні сваіх прыватных школ і розных спецыяльных навучальных устаноў, а таксама ў захаванні імі сваіх звычаяў, традыцый, рэлігійных веравызнанняў.

Сёння стала відавочным, што ніякія ўгаворы, на якія беларускія патрыёты патрацілі столькі сіл і часу на працягу многіх гадоў, не зрушаць гэтую праблему з мёртвай кропкі. Толькі такія рашучыя меры здольны гэта зрабіць. У гэтай сувязі ёсць падставы спадзявацца, што беларуская перадавая грамадскасць, перш за ўсё палітычныя партыі, падтрымаюць прапанову і выйдуць у Вярхоўны Савет з праектам яго правядзення для зацвярджэння ў заканадаўчым парадку. Адкладваць недапушчальна. Давайце будзем паважаць саміх сябе, не забываць пра нашых продкаў і быць адказнымі перад будучымі пакаленнямі. У рэшце рэшт павінен жа быць у нас нацыянальны гонар! Неабходна ўсвядоміць пагібельнасць нашай цяперашняй бяззубай палітыкі празмернай талерантнасці ва ўрон нацыянальнай духоўнасці. Сама па сабе такая рашучая актывізацыя культурнага руху будзе садзейнічаць узняццю духу нацыі, нацыянальнай самасвядомасці, энтузіязму і ініцыятыўнасці, а гэта, у сваю чаргу, будзе садзейнічаць павышэнню прадукцыйнасці працы і дзелавой актыўнасці ва ўсіх сферах дзейнасці. Мы павінны імкнуцца да таго, каб наша краіна ў бліжэйшы час наблізілася да ўзроўню развітых заходнееўрапейскіх дзяржаў і потым увайшла ў сузор'е краін Еўрапейскай садружнасці. У нашай нацыі ёсць для гэтага ўсе неабходныя дадзеныя.

г. Масква.

ТЭАТР

Пуцявінамі Галубка

Сцэна са спектакля «Навошта мурашцы крылы».

«Скрыжалі-92» — так назвалі сваё падарожжа па рэспубліцы ўзорныя тэатры Міншчыны: «Летуценнікі» Сароцкага палаца культуры Любанскага раёна (кіраўнік В. Каткавец), «Вітамін Т» Салігорскага Палаца дзіцячай творчасці (кіраўнік І. Андронава), «Усмешка» Уздзенскага раённага Дома культуры (кіраўнік Л. Цвірко). Прысвяціўшы яго 110-годдзю з дня нараджэння Уладзіслава Галубка, яны па сутнасці паўтарылі маршрут «галубянят».

У Слуцку наведалі краязнаўчы музей, дзе даведаліся, што ў дваццатыя гады У. Галубок стварыў тут своеасаблівы філіял тэатра пад назвай «Папараць-кветка», у якім ажыццявіў пастаноўкі п'ес «Бязвінная кроў» і «Душагубы», аказваў падтрымку як мастак, тэатральны крытык і проста дарадчык. Пасля адбыліся выступленні ў вёсках Касынічы і Вясея, у якіх калісь былі «галубяняты».

Далейшы маршрут пралёг на Уздзеншчыну, Стаўбцоўшчыну і Капыльшчыну. Былі паказаны спектаклі «Навошта мурашцы крылы» З. Дудзюк («Летуценнік»), «Як Лыска Ваўком быў» А. Мінкіна («Усмешка»), «Падарожжа ў краіну казак» і «Арфка» К. Чукоўскага (тэатр «Вітамін Т»).

«Скрыжалі-92» адбыліся дзякуючы Міністэрству культуры і Мінскаму абласному аддзелу народнай адукацыі. Мяркуецца прадоўжыць падарожжа ў наступным годзе.

В. КАТКАВЕЦ.

МУЗЫКА

У Грэцыі ўсё ёсць...

Ці адпавядае сапраўднасці гэтая прымаўка вядомага літаратурнага персанажа, пераканаліся артысты ДАВТа Беларусі, якія акурат з Грэцыі і менавіта сёння вяртаюцца дамоў. Як там наконт «усё ёсць» — мы з часам даведаемся. А вось тое, што ёсць там сапраўдная цікавасць да мастацтва, можна сказаць ужо зараз. Бо ездзіла група салістаў оперы, артысты аркестра, дырыжор М. Калядка ды рэжысёр С. Штэйн па запрашэнні грэчаскіх калег на фестываль мастацтваў Патры — невялікага гарадка на ўзбярэжжы Іянічнага мора. 4 жніўня, паводле кантрактных умоў, пятнаццаць нашых музыкантаў разам з тамтэйшым камерным аркестрам прадстаўлялі пад кіраўніцтвам грэчаскага дырыжора Д. Бацініса сімфанічную праграму з твораў Л. Бетховена (1-е аддзяленне вечара). А пасля антракта калектыў ДАВТа паказваў камерную аднаактовую оперу Дж. Меноці «Медыум» пад кіраўніцтвам М. Калядкі ў пастаноўцы С. Штэйна і дэкарацыях Я. Ждана (праўда, у вандроўку давялося ўзяць мінімум афармлення). Гастролі такога кшталту — першыя ў гісторыі опернай трупы нашага ДАВТа. Сам жа фестываль — штогадовы, і фінансуецца ён муніцыпалітэтам.

С. Б.

Нашы госці з Марый Эл

9 жніўня пачынаюцца гастролі ў Мінску Дзяржаўнага музычнага тэатра Рэспублікі Марый Эл. Са свайго разнапланавага рэпертуару гэты малады калектыў выбраў для знаёмства з намі аперэту. Папулярная класіка прадстаўлена не толькі тымі творамі, што ёсць і на афішы нашага тэатра музычнай камедыі. Маем магчымасць паглядзець - паслухаць «Цыганскага барона» ды «Караля вальса» І. Штрауса, «Графа Люксембурга» Ф. Легара. Прываблівае і сучасная назва «Цётка Чарлея, або Прывітанне, я ваша цётка!» А. Фельцмана. Гасцяваць тэатр з Марый Эл будзе аж да 28 жніўня, так што ёсць магчымасць пазнаёміцца, зацікавіцца, а мо і захапіцца. Чаму б і не? Марыйскія артысты ўжо тройчы па месяцы гастралявалі ў Магілёве ды Гродне. Можа, і ў Мінску іх чакае поспех?

С. Б.

Лепей разам заспяваць

Работнікам дзіцячых садкоў і настаўнікам музыкі агульнаадукацыйных школ адрасуецца зборнік «Вясёлы ранішнік», выпушчаны выдавецтвам «Беларусь». У ім сабраны песні, напісаныя паэтам В. Жуковічам і кампазітарам Э. Казачком. Ёсць у зборніку і некалькі твораў, аўтар якіх Э. Казачкоў выступае ў адной асобе — і паэта, і стваральніка музыкі.

ЛІТКУР'ЕР

Вандроўкі за «Вандроўкамі...» Сыракомлі

Нягледзячы на выдавецкія і іншыя цяжкасці бібліятэчка «Літаратурныя помнікі Беларусі» пакрысе папаўняецца. Пакуль «Мастацкая літаратура» рыхтуе кніжкі гэтай серыі, выдавецтва «Полымя» дае ім зялёную вуліцу. Услед за леташнім першынцам — зборнікам М. Федароўскага «Люд беларускі. Вяселле» — «Літаратурныя помнікі Беларусі» папоўніліся «Вандроўкамі па маіх былых ваколіцах» Уладзіслава Сыракомлі (пераклад з польскай мовы, прадмова і каментарыі Кастуся Цвіркі).

Выданне гэтае прыйдзецца даспадобы ўсім, хто хоча паболей ведаць пра мінуўшчыну роднага краю. Як вядома, у гэтых сваіх падарожных нарысах У. Сыракомля расказвае пра Нясвіж, Стоўбцы, Койданава, Мір і іншыя населеныя пункты, дарагія і блізкія яму. Прыгадвае ён і многіх знакамітых людзей, хто нарадзіўся, ці тварыў на беларускай зямлі — С. Буднага, С. Маймана, Ю. Гескага, А. Плуга...

Шкада, што многіх чакаюць не «Вандроўкі...» У. Сыракомлі, а вандроўкі па кнігарнях у пошуках выдання. Хоць у тэматычным плане і значыўся тыраж 20 тысяч асобнікаў, на самай справе выдадзена 3 тысячы...

Якім быў старажытны Менск

Магчыма, сваёй назвай — «Драўляныя збудаванні Менска XIII — XVII стст.» — кніга П. Русава, якая пабачыла свет у выдавецтве «Навука і тэхніка», і не вельмі кінецца ў вочы чытачу. І ўсё ж хацелася б, каб ён не абмінуў яе сваёй увагай. Аўтар, выкарыстоўваючы матэрыялы раскопак, праведзеных Інстытутам гісторыі Акадэміі навук Беларусі ў 1981—1982 гадах, а таксама пазней, у прыватнасці, падчас будаўніцтва станцыі метро «Няміга», дае магчымасць зазірнуць ва ўчарашні дзень горада, праисціся яго вуліцамі, пазнаёміцца з асобнымі збудаваннямі. Як прызнаецца П. Русаў ва ўступе, ён «лічыць неабходным ужываць... беспадстаўна змененую ў 30-ыя гады назву горада, які на працягу многіх стагоддзяў упамінаўся часцей за ўсё як Менск». Пахвальнае жаданне. Каб жа яшчэ і сама гаворка вялася па-беларуску (мова ж кнігі, на жаль, «інтэрнацыянальная»).

Знаёмцеся: Астафей Валовіч

Сярод маладых беларускіх вучоных апошнім часам прыцягнуў увагу публікацыямі пра дзяржаўных дзеячаў Вялікага княства Літоўскага Іван Саверчанка. Не так даўно ў выдавецтве «Навука і тэхніка» (серыя «Нашы славутыя землякі») выйшла яго кніга «Канцлер Вялікага княства», прысвечаная Льву Сапегу. Цяпер жа ў «Бібліятэцы «Голаса Радзімы» пабачыла свет новая кніга даследчыка «Астафей Валовіч». Сам загаловак гаворыць аб змесце выдання. І. Саверчанка ўзнаўляе воблік яшчэ аднаго нястомнага патрыёта Бацькаўшчыны. Астафей Валовіч меў дачыненне да стварэння другога Статута Вялікага княства 1566 года, падпісання Люблінскай уніі, іншых тагачасных падзей. На жаль, пра А. Валовіча да нядаўняга часу пісалі мала, амаль абыходзілі яго імя і энцыклапедычныя выданні.

ВЫСТАЎКІ

Дню незалежнасці

Упершыню Дзень Незалежнасці святкаваўся на Беларусі як галоўнае дзяржаўнае свята. Была афіцыйная частка з ускладаннем вянкоў да помнікаў, выступленне па тэлевізіі Старшыні Вярхоўнага Савета, святочны канцэрт, феерверк, перадавіцы ў газетах. Нават была спроба надаць нацыянальны характар праграме беларускага ТБ у гэты дзень. Была і мастацкая выстаўка ў Палацы мастацтваў. Яна працуе і зараз. Выстаўка мае ад большага рэтраспектыўны характар. Тут сабраны творы, прысвечаныя слаўным постацям беларускай гісторыі, помнікам мінуўшчыны і беларускім рэаліям сённяшняга дня, у якіх часта прачытваецца сімвалічны сэнс.

В. БОГУШ.

А. МАРАЧКІН. «Кірыла Тураўскі».

В. ЦВІРКА. «Подых вясны».

Быў час, была эпоха...

У выніку перамен, што адбыліся і адбываюцца ў беларускім грамадстве ды на ўсёй прасторы, што калісьці называлася «СССР», стала непазбежнай пераацэнка мастацка-ідэйных каштоўнасцяў камуністычнай мінуўшчыны. Сёння мастак можа і пакрыўдзіцца, калі сказаць на яговыя творы — «сацыялістычны рэалізм». А між тым, гэта знак часу, аблічча эпохі. Быў час, была эпоха... Пра гэта мне падумалася на выставе жывапісцаў У. Міхайлоўскага і В. Кубарава.

П. ВАСІЛЕЎСКІ.

У. МІХАЙЛОЎСКІ. «Перамога».

КІНО

Упэўненасці няма... Але будзем спадзявацца...

Сцэнарны план кінастудыі «Беларусьфільм» на 1992—1994 гады складаецца з васьмі фільмаў. Сярод іх — «Чорны бусел», пра людзей, што жывуць у Чарнобыльскай зоне і якія, нягледзячы на цяжкасці і выпрабаванні лёсу, захоўваюць чалавечнасць, шчырасць і мудрасць.

На сцэнарных матэрыялах Уладзіміра Караткевіча заснавана карціна «Легенда пра пасланца» — пра бессмяротны дух, які па загаду Сатаны адправіўся на Белую Русь, каб тварыць тут гора і бяду. На дзяцей і падлеткаў разлічаны сцэнарыі Р. Шмырова «Святло далёкіх вогнішчаў» — гістарычная драма пра барацьбу полацкіх князёў з тэўтонамі, і «Сын качкі» М. Шэлехава — пра качанё, якое ператварылася ў хлопчыка, каб абараняць прыроду ад злых людзей.

Яшчэ адным сцэнарыем на гістарычную тэматыку з'яўляецца работа У. Галаванава «Старажытная гравюра», якая расказвае пра лёс таленавітай актрысы тэатра графа Зорыча ў Шклове ў часы Кацярыны II. Акрамя гэтых сцэнарыяў, якія ўжо напісаны, ў сцэнарным партфелі ляжыць п'еса Алега Ждана «Зманілі папу, зманілі».

Да працы прынята «Споведзь» Ларысы Геніюш. Серыял з чатырох фільмаў (кожную серыю будуць здымаць розныя рэжысёры) плануецца зрабіць на аснове зборніка апавяданняў «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях» Яна Баршчэўскага.

Планы, як бачым, неблагія, але ні ў кога на студыі няма ўпэўненасці, што хоць бы палавіна запланаванага будзе рэалізавана. Галоўны рэдактар «Беларусьфільма» Віктар Казько сказаў у гутарцы, што тых трыццаці двух мільёнаў рублёў, якія выдаткаваны Міністэрствам культуры, зараз можа хапіць толькі на тры фільмы. Дый тое пры ўмове, што не адбудзецца новага скачка цэнаў. А хто можа забяспечыць такія ўмовы?

Пакуль жа праца ідзе над адным «Чорным буслам». Двухмесячны перыяд напісання рэжысёрскага сцэнарыя скончаны, рэжысёр Віктар Тураў прыступіў да кінапроб. Астатнія карціны чакаюць свайго часу...

Ягор КОНЕЎ.

ДРУК

Ачуньваем разам

Прыемна, што працэсы нацыянальнага Адраджэння з кожным днём усё болей зацікаўліваюць самыя розныя выданні. Не адмяжоўваўся ад іх і штомесячны грамадска-палітычны і літаратурна-мастацкі часопіс «Зрок», які выпускае Беларускае таварыства інвалідаў па зроку. Цяпер жа, пачынаючы з чацвёртага сёлетняга нумара, у гэтай важнай справе зроблены больш канкрэтны накірунак. «Зрок» пачынае знаёміць сваіх чытачоў з раздзеламі кнігі Уладзіміра Арлова «Таямніцы полацкай гісторыі», што падрыхтавана да друку ў выдавецтве «Беларусь». Першае падарожжа ў часы, калі княжыў Усяслаў Брачыслававіч — «Час Чарадзея». Важна, што публікацыя (як і ўся кніга) разлічана на тых, хто ўпершыню далучаецца да багатай, шматвекавой гісторыі Бацькаўшчыны. Адсюль — даходлівасць выкладання матэрыялу, яго фактычная насычанасць.

«Пралеска», № 6

Значная частка матэрыялаў прысвечана 110-годдзю з дня нараджэння Я. Купалы: рэпартажы з рэспубліканскага фестывалю мастацкай самадзейнасці, прымеркаванага да знамянальнай даты, «...Выступае артыстка Хруша!» і з музея песняра «Дом над Свіслаччу-ракой», развагі І. Абламскай пра творчасць паэта «Навучыўся я слоў беларускіх ад маці» і апавяданні з яго жыцця «Нараджэнне паэта», напісаныя В. Віткам; прэзентацыя кнігі Л. Пракопчыка «Дрэмле памятка дзён...»

Уладзімір Арлоў прапануе чарговыя апавяданні па гісторыі Беларусі: «Бацька гарадоў беларускіх», «Наша першая дзяржава», «Крывавае вяселле», «Вяртанне на радзіму», «Новая вера». Свет маленства — і радасны, і супярэчлівы — паўстае са старонак дзённіка У. Ліпскага «Бацькі і дзеці».

У «Гасцёўні «Пралескі» — адна з вядучых «Калыханкі» Л. Рыжкова. Прапануецца чарговы выпуск «Маладзічка-гадавічка», гутарка А. Сачанкі з намеснікам міністра адукацыі Рэспублікі Беларусі Г. Бутрымам «Закону аб правах дзіцяці — быць!», песня А. Бадака і З. Яўтуховіча «Чараўнік», іншыя матэрыялы.

Планы «Юнацтва»

«Юнацтва», канечне, як і іншыя выдавецтвы, перажывае далёка не лепшыя часы. І хоць са 149 пазіцый тэматычнага плана выпуску літаратуры на 1993 год, трэць займаюць выданні, перанесеныя з сёлетняга, а то і 1991 года, — відавочна, што калектыў робіць усё магчымае (і нават звышмагчымае!), каб юныя чытачы атрымалі так патрэбныя ім кнігі. Тамамі «Згукі Бацькаўшчыны» (творы ад Е. Полацкай і К. Тураўскага да пачатку XX стагоддзя), «Музыка-чарадзей» (чароўныя казкі), «Не сілай, а розумам» (бытавыя казкі і казкі пра жывёл) прыйдзе да дзяцей «Бібліятэка беларускай дзіцячай літаратуры», якая будзе складацца з дзесяці тамоў.

На беларускай мове выпускаецца і «Бібліятэка замежнай літаратуры», усяго трыццаць тамоў. Яна папоўніцца кнігамі Я. Корчака «Кароль Мацюсь Першы. Кароль Мацюсь на бязлюдным востраве», «Легенды і міфы старажытнай Грэцыі», «Хрустальны калодзеж» (казкі народаў Еўропы).

Факсімільным выданнем выходзіць «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Я. Коласа. Зборнік Я. Купалы «Алеся» адрасуецца самым маленькім.

Багата прадстаўлена сучасная літаратура — зборнік Р. Барадуліна «Грышка, Мішка і Шчыпай ехалі на чоўне», раман Г. Далідовіча «Заходнікі», аповесці В. Трыхманенкі «Двое і адна», новы зборнік М. Танка «Лемантар», вершы і казкі В. Лукшы «Батлейка», аповесць У. Машкова «Наследны прынц Андруша», апавяданні Г. Каржанеўскай «Дзе ты, Боця?», вершы С. Шушкевіча «Непаседлівыя ваверкі», раман Л. Дайнекі «Жалезныя жалуды», зборнікі М. Лужаніна, А. Бадака, В. Шніпа, М. Чарняўскага, Р. Баравіковай, А. Фомчанкі, М. Корзуна, М. Пазнякова, Д. Бічэль-Загнетавай, П. Васючэнкі, Н. Галіноўскай, П. Місько, В. Жуковіча, В. Мысліўца, П. Сушко...

Папоўняцца новымі выданнямі серыі «Школьная бібліятэка» (кнігі В. Адамчыка, У. Арлова, А. Васілевіч, Ц. Гартнага, А. Гаруна, А. Мрыя, А. Жука, І. Навуменкі і іншых), «Бібліятэка прыгод і фантастыкі», «Залаты ключык»...

Віншуем!

5 жніўня споўнілася 75 гадоў вядомаму крытыку і літаратуразнаўцу Антону Семяновічу. «ЛіМ» віншуе юбіляра і зычыць усяго добрага. Семдзесят пяць—узрост, як кажуць, паважаны, самы час азірнуцца на пройдзены шлях, прайсціся ў думках дарогамі, якімі выпала ступаць у гады дзяцінства і юнацтва. А дарогі гэтыя ў Антона Аляксандравіча, як сведчаць і старонкі ўспамінаў, былі цяжкія, нават трагічныя.

Антон СЕМЯНОВІЧ

ПАЎНОЧНАЯ АДЫСЕЯ

ЗІМА 1930 года. Бурліць беларуская вёска, як і тысячы вёсак неабсяжнай савецкай імперыі. Галоўнае, што хвалюе сялян, — калектывізацыя. Селянін ніяк не мог даўмецца, чаму гэта ён павінен набытую сваім мазалём гаспадарку аддаць у калгас, працаваць там на кагосьці і чакаць, пакуль хтосьці злітуецца і дасць кавалак хлеба. Але партыйныя эмісары зноў і зноў збіраюць сходы, на якіх агітуюць людзей за калгас, за новыя формы гаспадарання. Калі ж угаворы не дзейнічаюць, пачынаюць запалохваць сялян, асабліва серадпякоў. Вельмі трапна падмеціў гэта Кандрат Крапіва ў паэме «Хвядос — Чырвоны нос»:

Тут у Цімкавічах, помню,
Ў год вялікі, пераломны
Быў адзін галавацяп,
Запісаць як больш хацяб,
Лозунг кінуў ён такі:
«Ці калгас, ці Салаўкі».
І пайшлі, прасіцца сталі
Усе з мястэчка да душы:
«Дзядзя, мілы, запішы!»

Такім метадам арганізоўваўся калгас і ў Шабунеўшчыне і навакольных вёсках (цяпер Дзяржынскі раён). Кулакоў жа ў калгас не прымалі, хаця ўсе яны падавалі адпаведныя заявы. Такую заяву падавала і наша сям'я, але вынік быў адмоўны. Значыць, нам наканавана зусім іншае — высылка. І хаця ўсе чакалі такога зыходу, аднак афіцыйнае паведамленне ашаламіла нас. Здарылася гэта першага сакавіка 1930 года, у суботу. Бяда прыйшла позна вечарам. Маці паклікалі да Пётры Галенчыка, нашага суседа, які быў членам сельсавета. Ён аб'явіў, што па рашэнні дэпутатаў сельсавета наша гаспадарка падпадае пад раскулачванне, а сям'я — на высылку. Сабрацца трэба да раніцы, бо раніцай прыбудуць падводы, якія павязуць нас на чыгуначную станцыю Фаніпаль. Прыйшла маці ад Галенчыка і сказала: «Усё, дзеткі, нас высылаюць. На зборы далі адну ноч. Раніцай павязуць у Фаніпаль». Я здзівіўся, як маці даволі спакойным голасам, без крыку, енку, плачу сказала гэтыя кароткія тры фразы. І калі сястра Настасся заплакала, загаласіла, маці даволі сурова абарвала яе: «Перастань! Плачам гору не паможаш. Не мы адны такія. Нешта ж будзе. Можа, дасць Бог, не загінем... Перастань плакаць і разам з Маняй сабірайце і пакуйце адзенне. Аркадзя і Іван, ідзіце ў хлеў і закаліце самага большага і гладкага парсюка. Ежы, сказалі, можна браць колькі хочаш, адзення таксама, усё гэта пойдзе багажом». Я сядзеў на лаве і сачыў за маці, за тым, як яна аддавала распараджэнні, што каму рабіць, усё больш і больш здзіўляючыся яе вытрымцы, самавалоданню. А яна ж хварэла сэрцам, часцяком піла валяр'янку, мучылася галаўнымі болямі. Бедная мама! Яна сабрала ўсе свае сілы, фізічныя і маральныя, нібы зацiснула ў кулак сваё хворае сэрца, таму што адчула вялікую адказнасць перад сваёю сям'ёю, бо бацькі ж не было. Яна разумела, што ёй нельга расслабляцца, трэба быць стойкай і не даваць прычыны другім для роспачы. Схіляю нізка галаву перад табой, дарагая матуля, перад тваёй мужнасцю, перад тваёй самаахвярнасцю ў імя выратавання сям'і. Да апошніх дзён маіх не знікне з маёй памяці твой мілы і дарагі вобраз, вобраз маці-заступніцы, вобраз Маці з вялікай літары. Няхай жа вечным пухам будзе твайму праху суровая паўночная зямля, якая прыняла цябе ў сваё лона ў 1934 годзе, калі табе толькі што споўнілася пяцьдзесят гадоў. І няхай вечны праклён будзе тым нелюдзям, па віне якіх ты і мільёны такіх, як ты, дачасна скончылі сваё жыццё ў далёкай ад роднага кутка зямлі.

Усю ноч мы сабіралі і пакавалі хатнія рэчы. Адзеннем напакавалі мяхі. Мяхі з мукою, аржаной і пшанічнай, зашывалі моцнымі суровымі ніткамі. Пад сала і мяса заколатага парсюка спецыяльна змайстравалі з тоўстых дошак скрыню. На ўсіх мяхах і скрыні напісалі свае прозвішча і хатні адрас. Да раніцы ўсё было спакавана і гатова да адпраўкі на чыгуначную станцыю. Аднак ні раніцай, ні ўдзень ніякіх падвод не было, яны прыбылі толькі назаўтра, у панядзелак. Такім чынам, яшчэ адзін дзень нам дазволілі пабыць у родным куце. Увесь гэты час — дзень і ноч — нас пільнавалі спецыяльна вылучаныя сельсаветам людзі, сельскія актывісты, каб, не дай Бог, мы не звезлі кудынебудзь частку свайго дабра альбо не патруцілі скаціну. У панядзелак некалькі саней прыехалі на наш двор, і мы пачалі складваць свой пажытак на сані-развалкі. У апошнюю хвіліну маці зняла з покуці абраз Божай Мацеры, загарнула яго ў кавал белага палатна, перахрысцілася і выйшла з хаты, каб ужо ніколі ў яе не вярнуцца. Не помню, ці праводзіў нас хто-небудзь з вяскоўцаў, суседзяў.

Выехаўшы з Шабунеўшчыны, абоз накіраваўся ў Балканы, на хутар шляхціца Банькоўскага, сям'ю якога таксама высылалі і сяліба якога стала зборным пунктам для высыльных сялян навакольных паселішчаў. На хутар прыбывалі ўсё новыя і новыя сані з высыльнымі, і праз некаторы час доўгі іх ланцуг накіраваўся ў бок станцыі Фаніпаль. Наперадзе гэтай журботнай калоны ехала мясцовае начальства ў шыкоўным, рэквізаваным у заможнага селяніна (кулака) вазку, запрэжаным прыгожым, стройным гнядым канём. Сярод начальства быў і толькі што абраны старшыня нядаўна створанага калгаса «Камінтэрн» (куды ўвайшла і Шабунеўшчына) Залман Мерын, камуніст, сын каваля, які нічога не разумеў у сельскай гаспадарцы, жыў у Койданаве, займаў там нейкую службовую пасаду. (Дарэчы, калгас і цяпер называецца «Камінтэрн»). Праз паўтары-дзве гадзіны былі ў Фаніпалі. Там было ўжо процьма народу, усе рыхтаваліся да пасадкі ў вагоны. Тут жа ў Фаніпалі мы сустрэліся з сям'ёй Валодзі і сям'ёй Серафімы, якіх таксама высылалі. У Валодзі было двое дзяцей: сямігадовы хлопчык Ваня і чатырохгадовая дзяўчынка Валя. У Серафімы таксама двое дзяцей: чатырохгадовая дзяўчынка Вера і двухгадовы хлопчык, імя якога не помню. Муж Серафімы Юшкевіч Аляксандр таксама быў тут, хаця яго як прымака, родам з беднай сям'і вёскі Лапцевічы, не высылалі. Аднак ён не захацеў кідаць жонку і дзяцей і вырашыў ехаць разам з імі на высылку. Развітацца з намі прыйшла на станцыю з Вязані наша стрыечная сястра Марыя Язэпаўна Навіцкая. Вагоны, таварныя, ці, як называлі іх, цялятнікі, падалі толькі пад вечар. Даволі хутка пагрузіліся і пад канвоем ваенных адправіліся ў невядомы шлях. Гэта было першае ў маім жыцці падарожжа цягніком, толькі, на жаль, не ў камфартабельным пасажырскім вагоне, а ў цялятніку. Як толькі ад'ехалі ад Фаніпаля, пачало псавацца надвор'е, пайшоў даволі спорны дождж, буйныя кроплі якога моцна барабанілі па жалезным даху вагона. У вагоне панаваў прыцемак, бо акон не было, былі толькі пад столлю дзве фрамугі, аднак яны не маглі даць належнага святла. Дзверы ж вагона адчыняліся толькі на станцыях. Калі вочы крыху прызвычаіліся да змроку, пачалі вырысоўвацца асобныя дэталі нашага часовага жытла на калёсах. У невялікім таварным вагоне змясцілі чатыры сям'і. Наша сям'я, якая налічвала сем чалавек, размясцілася на першым «паверсе» — на падлозе, налева ад вагонных дзвярэй; над намі, на нарах, атабарылася другая сям'я, здаецца, з шасці чалавек. Такім жа парадкам уладкаваліся яшчэ дзве сям'і направа ад дзвярэй. Сем'і Валодзі і Серафімы былі ў другім вагоне. Пасярод вагона знаходзілася чыгунная печка, дымавая труба якой выходзіла праз дах вагона на двор.

Першым прыпынкам нашым быў Менск. А пасля былі Віцебск, Вялікія Лукі, Цвер, Рыбінск, Вятка і, нарэшце, канцавая чыгуначная станцыя — горад Котлас Архангельскай вобласці. За Вяткаю маразы даходзілі ўжо да трыццаці градусаў. У вагоне ўвесь час палілася чыгунная печка, аднак яна не вельмі саграваля людзей: ля печкі было цёпла, нават горача, а сцены і столь вагона былі халодныя, пакрываліся інеем, асабліва шмат інею было ў кутках вагона. Падарожжа закончылася на шостыя ці сёмы дзень. Часовае жыллё было падрыхтавана на ўскраіне Котласа, на беразе Паўночнай Дзвіны, у вялізных халодных будынінах, у якіх да гэтага часу захоўвалася нарыхтаванае для арміі спрасаванае ў цюкі сена. У сярэдзіне былі змайстраваны шасціпавярховыя нары, на іх і пачалі размяшчацца «спецперасяленцы». У кожнай будыніне, а іх было, здаецца, тры ці чатыры, пасялілі па тры тысячы чалавек. Нашай сям'і дасталіся месцы на самых верхніх нарах, прыблізна пасярэдзіне будыніны; гэта якраз было і нядрэнна, бо ўверсе значна цяплей, а маразы былі яшчэ моцныя. Вось толькі лазіць на шостыя нары было цяжкавата і нязручна, асабліва пажылым людзям.

Дзесьці ў дваццатых чыслах сакавіка значную колькасць спецперасяленцаў пачалі вывозіць у горад Вялікі Усцюг, што недалёка ад Котласа. Помню, што нас прывезлі вечарам, калі добра сцямнела. Пачалі выгружацца каля царквы, што мяне крыху здзівіла: не маліцца ж мы сюды прыехалі. Аказваецца, царква гэта стала нашым новым прыстанішчам.

Назаўтра я выйшаў з царквы, каб крыху пазнаёміцца з новым месцам. Першае, што ўразіла, — гэта вялікая колькасць цэркваў у такім малым гарадку, прычым усе яны размешчаны недалёка адна ад адной на беразе ракі Суханы. Усе гэтыя цэрквы былі заселены спецперасяленцамі. Цэрквы былі двухпавярховыя: на першым паверсе маліліся жанчыны, на другім — мужчыны. Мы атабарыліся на другім паверсе, над намі ўзвышаўся царкоўны купал, а паветра тут было значна больш, чым на першым паверсе.

У Вялікім Усцюзе мы атрымалі і наш багаж: муку і сала. Стала нібыта крыху весялей. А да гэтага думалася ўсякае: ці багаж надоўга затрымаўся, ці зусім прапаў. Харчовыя прыпасы, якія ўзялі ў дарогу, ужо кончыліся, а паёк, што выдавалі нам кожныя тры дні, быў разлічаны толькі на тое, каб не памерці з голаду.

Праз некалькі дзён усіх дарослых мужчын, ад 18 да 45 год, адправілі пешшу на лесараспрацоўкі. У іх ліку апынуўся і наш Аркадзя. Валодзю не ўзялі па той прычыне, што ён выконваў абавязкі фельчара, а хворых было шмат. Прафесію гэтую ён набыў у час Першай сусветнай вайны, калі яму давялося служыць у царскай арміі. З пісьма Аркадзі стала вядома, што ішлі яны пешшу чатырыста кіламетраў і ўсё па лясных дарогах. На канечным пункце ім сказалі, што вось тут, у гэтым лясным масіве, яны павінны ў вельмі кароткі тэрмін пабудаваць баракі, у якіх і будуць жыць разам са сваімі сем'ямі.

А між тым жыццё ў царкве працягвалася. Прыбыўшы харч падмацаваў нашы сілы. Маці ўся была ў клопатах пра сям'ю, пра тое, каб мы, яе дзеці, былі накормлены. Кожны дзень яна варыла з аржаной мукі зацірку, пякла праснакі, часам з пшанічнай мукі гатавала мачанку. Хутка бяда абрынулася на Валодзеву сям'ю: захварэла яго чатырохгадовая дачушка Валя. Яна, мабыць, прастудзілася, бо ў яе было запаленне мазгавой абалонкі. Праз некалькі дзён яна памерла. Памерлі і двое дзетак Серафімы. Дарэчы, кожны дзень з нашай царквы выносілі труны дзяцей, таксама як і з другіх цэркваў. Колькі іх, бедных дзетак, нявінных ахвяр сталінскага эксперыменту, засталося ў суровых краях Поўначы, Сібіры, Далёкага Усходу! Колькі слёз праліта мацяркамі над іх магілкамі! Колькі не далічылася наша шматпакутная беларуская зямля сваіх сыноў і дачок!

Каб нейкім чынам змякчыць сваё злачынства ў вачах галоўным чынам сусветнай грамадскай думкі, тагачасныя ўлады вырашылі адпускаць дзяцей да дзесяці год дадому, толькі для гэтага патрэбен прыезд чалавека і яго пісьмовая згода ўзяць тое ці іншае дзіця на сваё ўтрыманне. Валодзя адразу ж напісаў у Шабунеўшчыну пісьмо нашаму суседу Лішаю Паўлу — мужу роднай сястры Валодзевай жонкі Надзеі з просьбай прыехаць сюды і забраць мяне і маю сястру Лёню, каб потым аддаць нас родзічам у Стаўбуновічы і Крупіцу. Пасведчанняў аб нараджэнні дзяцей у большасці высыльных не было, а ў каго і быў такі дакумент, то калі хлопчыку ці дзяўчынцы было крыху больш за дзесяць гадоў, дык яго не паказвалі начальству. Напрыклад, у мяне было такое пасведчанне, я ўзяў яго ў раённым ЗАГСе для паступлення ў Койданаўскую сямігодку. Мясцовыя вялікаўсцюжскія ўлады вырашылі ўтварыць пры райвыканкоме спецыяльную камісію, якая б па знешнім выглядзе дзіцяці вызначыла яго ўзрост. Вельмі добра помню той дзень, калі маці павяла мяне і Лёню на гэтую камісію. Калі мы прыйшлі ў будынак райвыканкома, там ужо было шмат дзяцей са сваімі бацькамі. Мы занялі чаргу і сталі чакаць. Гадзіны, мабыць, праз дзве апынуліся ў пакоі, дзе засядала камісія з трох чалавек. Старшынёй камісіі была жанчына гадоў трыццаці, яна, мусіць, займала нейкую пасаду ў райвыканкоме. Калі жанчына спытала ў мяне: «Сколько тебе лет, мальчик?», я адказаў: «Дзесяць». Яна нічога больш не пытала, толькі, звярнуўшыся да членаў камісіі, запытальна-сцвярджальна сказала: «Согласимся?». Жанчына прамовіла некалькі слоў да сакратаркі, што сядзела за асобным столікам побач з камісіяй, з якіх я зразумеў, што яна дае загад аформіць на мяне адпаведны дакумент. Потым яна выйшла з-за стала (мусіць, ёй абрыдзела ўжо сядзець), падышла да мяне, уважліва паглядзела мне ў твар, у вочы сваімі, як мне падалося, светла-блакітнымі добрымі вачамі, сказала, як бы звяртаючыся да ўсіх прысутных: «А из этого мальчика может вырасти достойный человек, настоящий коммунист. Пусть едет на свою родину». Словы гэтай чалавечнай жанчыны я запомніў на ўсё жыццё. Думаю, што ад яе залежала, ехаць мне на радзіму ці не, бо па знешнім выглядзе мне можна было даць больш (у сапраўднасці мне было тады дванаццаць год і дзевяць месяцаў). Я часта з глыбокай удзячнасцю ўспамінаю гэтую добрую рускую жанчыну, бо каб не яна, то я застаўся б там, на Поўначы, і лёс мой склаўся б, напэўна, зусім інакш. Не стаў я членам камуністычнай партыі, аб чым зусім не шкадую, аднак дастойным чалавекам сябе лічу. Даволі хутка прайшла камісію і сястра Лёня.

У канцы красавіка нарэшце атрымалі пісьмо з Шабунеўшчыны ад Паўла Язэпавіча Лішая, які паведамляў, што дзесьці пасля дзесятага мая ён прыедзе па мяне і Лёню. З нецярпеннем чакалі яго прыезду. І вось нарэшце ён паявіўся, гэты былы «амерыканец», які ездзіў на заробкі ў ЗША яшчэ ў часы царызму і якога выправадзілі адтуль, калі пачалася рэвалюцыя ў Расіі. Даволі хутка аформілі праз Вялікаўсцюжскі раённы аддзел НКУС неабходныя дакументы на выезд.

Ідучы па трапу на параход, я ўсё аглядваўся, каб яшчэ і яшчэ раз убачыць мілыя абрысы самага дарагога на свеце чалавека — роднай маці. Калі ўзышоў на параход, то крышку затрымаўся ля параходных поручняў з надзеяй апошні раз убачыць маці, і на нейкі момант я ўбачыў яе. Сэрца маё сціснулася ад жалю, на вачах выступілі слёзы.

У Волагдзе Павел Язэпавіч даволі хутка набыў білеты да Масквы. Якое ж было маё здзіўленне, калі падагналі такі ж самы цягнік з таварных вагонаў-цялятнікаў, якім мы ехалі да Котласа. Калі пагрузіліся ў вагон, пачалася праверка дакументаў. Яна не задоўжылася, і цягнік неўзабаве зрушыў з месца. Колькі часу ехалі да Масквы, не помню. На Беларускі вакзал дабіраліся трамваем, на якім таксама ехаў першы раз у жыцці. А пасля была дарога ў Мінск. Пераначаваўшы ў сваякоў, назаўтра раніцай пайшлі на вакзал і даволі хутка апынуліся ў вагоне цягніка Масква—Негарэлае. Прыблізна праз паўгадзіны мы ўжо былі на станцыі Фаніпаль, на той самай, адкуль пачыналася наша паўночная адысея. Са сваімі клункамі накіраваліся ў саўгас «Вязань», што быў побач з Фаніпалем, да Марыі Язэпаўны Навіцкай, маёй стрыечнай сястры. Са слязамі на вачах сустрэла яна нас яшчэ на двары і, войкаючы і божкаючы, павяла ў сваю кватэру, якая знаходзілася ў доўгім бараку.

У Навіцкіх я пражыў нядоўга. У гэтай сям'і я падружыўся з двума сынамі Марыі Язэпаўны — Ванем, якому было дванаццаць год, і дзевяцігадовым Косцікам. З імі я амаль кожны дзень хадзіў на рэчку лавіць вудачкамі рыбу; часам былі нядрэнныя ўловы плотак, галаўнёў, акунёў, а аднойчы нават злавілі на шнур шчупака, які заважыў ажно два фунты. Рыба з'яўлялася добрай падмогай у небагатай сям'і Навіцкіх, якая налічвала шэсць чалавек, а працавалі ў саўгасе толькі два — Юзік і Серафіма (Федзя ў гэты час служыў у арміі). Дзён праз пяць, у нядзелю, за намі прыехаў крупіцкі дзядзька Янка. Папалуднаваўшы, мы развіталіся з усімі Навіцкімі (якраз усе былі дома, бо была нядзеля, і Юзік з Серафімай мелі дзень адпачынку), селі на воз, і дзядзька Янка павёз нас на новае месца. Ехалі паволі (дзядзька шкадаваў каня), пагэтаму да Крупіцы дабраліся толькі к вечару. Першым сустрэў нас дзед Піліп, з добрых вачэй якога закапалі слёзы, калі ён абнімаў нас і цалаваў у галовы, а мы цалавалі яму руку. Выйшла з хаты і цётка Надзея Кірылаўна, якая, вітаючы нас, сказала некалькі цёплых спачувальных слоў, а мы таксама цалавалі ёй руку. За вячэрай і пасля вячэры мяне распытвалі аб тым, як нам жылося там, на высылцы, ці, як гаварыў дзед Піліп, «на гэтых праклятых Салаўках». Як мог, я расказаў пра тое, як жылі ў царкве, як паміралі дзеці, як адно за адным памерлі дачушка Валодзі, сынок і дачушка Серафімы. Слухалі мяне ўважліва, час ад часу перапытваючы пра тое ці іншае здарэнне, пра тую ці іншую дэталь. Праз два дні па мяне прыйшоў з Стаўбуновіч муж маёй стрыечнай сястры Гэлькі Міхаіл Сілка, і мы пайшлі пешшу ў гэту вёску, да якой было не больш кіламетра і ў якой мне давялося жыць два гады і чатыры месяцы. Лёня засталася ў Крупіцы. Тут, у Стаўбуновічах, у хаце сястры, зноў пачаліся роспыты пра нашу вандроўку на Поўнач, пра жыццё ў Котласе і Вялікім Усцюзе. У канцы майго расказа Міхаіл сказаў, што ў іх вёсцы пайшла такая пагаворка: кулакі ў Катласе, а дурні ў калгасе. Вечарам, палёгшы спаць, я доўга не мог заснуць, усё думаў пра тое, як мне будзе паводзіцца на новым месцы, як я прыжывуся ў сям'і Сілкаў, што будзе з маёй далейшай вучобай. Успамінаў усіх сваіх, якія засталіся там, у суровым паўночным краі, успамінаў іх дарагія аблічча, асабліва мілы воблік маці. Я адчуваў, што для мяне ўжо кончылася дзяцінства, наступіў у маім жыцці новы, падлеткавы, перыяд.

Пачатак публікацыі ў №№ 29 і 31.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА: ЖЫВЫЯ ГАЛАСЫ

Янка ЗОЛАК (Антон Даніловіч):

«У СВОЙ КРАЙ НЕПАХІСНАЯ ВЕРА...»

Вялікаю неспадзяванкаю для мяне з'явіўся Ваш ліст, пісаны да мяне 15 лістапада 1989 г., але атрыманы мною толькі 12 снежня, праз два тыдні пасля ягонае высылкі з Менску. У сваім лісце Вы просіце маё інтэрв'ю. Выконваю Вашу просьбу, бо лічу справу, за якую Вы ўзяліся, і патрэбнай, і своечасовай.

Прашу прыняць пад увагу, што мая мова будзе трохі розніцца ад Вашай як правапісам, так і слоўнікавым складам, і прашу за гэта прабачэння.

Раскажыце пра свой творчы лёс, назавіце Вашы асноўныя творы.

Перш чым адказваць на гэта пытанне, мне хочацца расказаць пра тыя прадумовы, якія спрыялі майму далучэнню да сям'і беларускіх літаратараў.

У 1922-23 навучальным годзе, калі я вучыўся ў 2-ой клясе, у сямігодцы нашае вёскі пачалося навучанне па-беларуску, бо ўводзілася беларусізацыя. Загадчыкам нашае сямігодкі тады быў выпускнік Лёсікаўскіх курсаў беларусаведы Рыгор Андрэевіч Пяцэвіч, якога ўсе вучні звалі «Дзядзька Пяцэвіч». Тады я ўжо ўмеў добра чытаць, бо (між іншым) яшчэ да паступлення ў школу, дзве зімы вучыўся ў вясковага «дарэктара» па-царкоўнаславянску, а ў 1-ай клясе — па-расійску.

Атрымаўшы беларускую чытанку для 2-ое клясы «Роднае слова» С. Некрашэвіча, я з прагнасцю пачаў яе чытаць і прачытаў раней, чым трэба было па праграме. Тое ж самае адбывалася і з чытанкамі для наступных клясаў, а таксама і з чытанкаю «Наша крыніца», складзенаю Язэпам Лёсікам. Наогул, мяне як магнітам цягнула да кнігі, я чытаў усё, што пападала пад руку, што было ў школьнай бібліятэцы. З асаблівай прыемнасцю я чытаў у часапісах «Полымя», «Маладняк», «Узвышша» ды іншых вершы Якуба Коласа, Янкі Купалы, Цішкі Гартнага, Міхася Чарота й іншых паэтаў. Многія з прачытаных вершаў я перапісваў сабе ў асобныя сшыткі. Гэта і выклікала ў мяне ахвоту самому паспрабаваць пісаць вершы.

У час мае вучобы ў сямігодцы (1921—1928 гг.) у нашай школе ўва ўсіх старэйшых клясах выдаваліся рукапісныя насценныя газеты, а вучні 6 і 7 клясаў выдавалі і рукапісны літаратурны часопіс «Прамень». Свае пісьменніцкія здольнасці я спрабаваў спачатку пішучы допісы і вершы ў насценгазеты, а пазней і ў часопіс.

Акрамя таго, я і мой стрыечны брат і аднагодак Янка С. супольна выдавалі з сваіх твораў рукапісную бібліятэчку «Адгук», на ўзор тагачаснай бібліятэчкі «Огонёк». Але гэта было, можна сказаць, дзіцячымі ці юнацкімі забавамі. Больш удумліва да свае творчасці я пачаў адносіцца пасля сканчэння сямігодкі.

Друкавацца ж я пачаў з 1930 г. Першы мой друкаваны верш «На былым балоце» з'явіўся пад псеўданімам Антось Вірок у сакавіковым нумары час. «Вясна» — літаратурным дадатку да Бабруйскай газ. «Камуніст». У гэтым часопісе ў той час друкаваліся і мае землякі, случчакі Васіль Вітка (тады ён падпісваў свае вершы або псеўданімам Цімох Зрэбны, або сапраўдным прозвішчам — Цімох Крысько) і Яўхім Кохан. З Цімохам Крыськом я некаторы час працаваў у рэдакцыі названае газеты. Пазней, пачынаючы з 30-х гадоў і да вайны 1941 г., надрукаваў яшчэ некалькі вершаў пад сваім сапраўдным прозвішчам у газетах «Камуніст» і Магілёўскай абласной «Камунар Магілёўшчыны».

Нямецкая акупацыя Беларусі ў 1941 г. прымусіла мяне спаліць усё раней напісанае, акрамя таго, што было надрукавана і што спаліць я не меў магчымасці. Але Муза мая не жадала маўчаць, а жаданне працаваць, як і раней, настаўнікам вярнула мяне з Бабруйшчыны на Случчыну, у радзімую вёску: там трапілася магчымасць адчыніць сямігодку. Тут, працуючы ў школе разам з Лявонам Случчанінам (ён — дырэктарам, а я — завучам), выдавалі рукапісны часопіс «Васілёк» (выйшла 2 нумары), які мы пазней паказалі сябрам у Слуцку і які навёў на думку выдаваць у Слуцку газету. Гэтая задума ажыццявілася ў выданні «Газэты Случчыны». У ёй я, Лявон Случчанін, Уладзімер Клішэвіч, Арыстарх Крот, Леанід Гай і інш. друкавалі свае творы, выдаючы нават «Літаратурныя старонкі», з якіх пазней атрымаўся зборнік «Песьняры Случчыны», выдадзены ў 1943 г. у Слуцку.

У тым жа 1943 г. Слуцкі драматычны тэатр (існаваў і такі) задумаў паказаць гледачам п'есу Лопэ дэ Вэга «Сабака на сене». Кіраўнік тэатра меў пераклад гэтай п'есы на расійскую мову і звярнуўся да нас (вышэйназваных паэтаў) з просьбаю перакласці яе па-беларуску. Зрабіць гэта выпала на маю долю, і ўзімку 1943—44 гг. я здаў перакладзеную вершам на беларускую мову п'есу кіраўніку тэатра і атрымаў за гэта 300 акупацыйных нямецкіх марак. (Не ведаю, ці захаваўся дзе-небудзь гэты пераклад, бо, ад'язджаючы ў эміграцыю, копіі яго з сабою на ўзяў).

Акрамя «Газэты Случчыны», дзе я некаторы час працаваў і стала друкаваўся, мае творы друкаваліся яшчэ і ў «Баранавіцкай газэце» (пазней «Пагоня»), «Беларускай газэце», «Голасе вёскі», «Новым шляху», «Новай дарозе».

Апынуўшыся на эміграцыі ў Нямеччыне, друкаваўся час ад часу ў газэтах «Беларускі работнік» і «Раніца» (абедзве ў Берліне), а пасля капітуляцыі Нямеччыны, жывучы ў лагерах ДП, у часопісах «Божым шляху», «Зьвіняць званы Сьвятой Сафіі», «Напагатове», «Шыпшына», газеце «Беларускае слова».

Пераехаўшы ўвосень 1951 года на сталы побыт у ЗША, друкаваўся ў часопісах «Аб'еднанне», «Баявая ўскалось», «Беларуская думка», «Беларус у Амерыцы», «Прыйсьце», «Царкоўны сьветач», газэтах «Незалежная Беларусь», «Беларус», «Беларускае слова».

Усё надрукаванае ў вышэйпададзеных крыніцах — вынік не сталай магчымасці займацца працаю пісьменніка, а прадукт часу, адарванага ад адпачынку пасля заробкавай працы на пражыццё. Карыстаючыся гэтым жа, прызначаным на адпачынак часам, я некаторы час рэдагаваў часопіс «Беларуская думка», часопіс «Прыйсьце» і дапамагаў у рэдагаванні часопіса «Царкоўны сьветач». Да ўсяго гэтага трэба дадаць: выдаў друкам зборнічкі «За чужы грэх» (гумарэскі) у 1958 г., «Падкашнічак» (з нататак пра мову) у 1985 г., а таксама два тамы сваіх вершаў (том І — у 1979 г., том 2 — у 1981 г.).

На другую ж частку Вашага пытання (назваць свае асноўныя творы) я наўрад ці змагу адказаць, каб Вас задаволіць, бо для мяне — кожны мой твор, які б ён ні быў — як для кожнае маткі ейныя дзеці.

Як Вы ацэньваеце феномен беларускамоўнага замежжа і яго месца ў беларускай культуры?

Беларускамоўнае замежжа — сапраўдны феномен і яго я ацэньваю як вынік не толькі ваенных падзеяў 1941—45 гадоў на тэрыторыі Беларусі, але, у большай ступені, як вынік даваеннай сітуацыі. І як такі, ён (феномен) зойме (павінен заняць!) адпаведнае, якое і належыць яму, месца — «свой пачэсны пасад» — не толькі ў беларускай культуры як зберагальнік чысціні роднае мовы, але і ў цэлай гісторыі Беларусі.

Творы якіх пісьменнікаў беларускай эміграцыі, на Вашу думку, сталі з'явай у беларускай і сусветнай літаратуры?

Мне здаецца, на гэта пытанне трэба адказваць як на два пытанні.

Перш за ўсё: што значыць «сталі з'явай у беларускай літаратуры»? На маю думку, усе творы пісьменнікаў беларускай эміграцыі, якія з'явіліся ў друку, ужо сталі з'явай у беларускай літаратуры. Калі ж выраз «сталі з'явай» лічыць як пэўны ўклад, ці колькасць выдадзеных кніжак, дык да гэтай катэгорыі трэба залічыць амаль усіх пісьменнікаў-эмігрантаў, бо за выключэннем лічаных адзінак, кожны з іх мае большую ці меншую колькасць выданых зборнікаў сваіх твораў.

Каторыя ж іх «сталі з'явай у сусветнай літаратуры»? Калі да гэтай катэгорыі залічаць тых, чые творы ёсць на іншых, акрамя беларускай, мовах, дык да такіх трэба аднесці: Кастуся Акулу, які напісаў па-ангельску раман «Тумороў іс естэрдэй»; нябожчыка Юрку Віцьбіча, які выдаў па-расійску зборнік сваіх нарысаў «Мы дойдём!»; Масея Сяднёва, выбраныя вершы якога з ягоных трох зборнікаў: «Патушаныя зоры», «Ачышчэньне агнём» і «А часу больш, чым вечнасьць» на расійскую мову пераклаў Вадзім Крэйд і выдаў зборнікам пад назваю «Очищение огнем»; а таксама — амаль нязнанага на Бацькаўшчыне Юрыя Жывіцу, аповесць якога «Сьвеціць у тумане» і некалькі апавяданняў у перакладзе на нямецкую мову Фердынанда Нойрайтэра і Тамары Палескай Інстытут беларусаведы ў Ляймэне (Зах. Нямеччына) выдаў кнігаю пад загалоўкам «Zisht im Nebel».

А як гэтыя творы папулярныя і чытаюцца ў асяроддзі англамоўнай, расійскамоўнай і нямецкамоўнай публікі? На гэтае пытанне адказу не маю.

Ваша думка пра сучасную савецкую беларускую літаратуру? У чым яе адрозненне ад літаратуры эміграцыйнай? У чым падабенства?

ЭЛіМБ піша: «Беларуская літаратура, адна з найважнейшых галін духоўнай культуры беларускага народа, люстра яго жыцця, дум, імкненняў, перажыванняў і гуманістычных ідэалаў, магутны сродак нацыянальнага самавыяўлення і самасцвярджэння». З гэткай характарыстыкай савецкай беларускай літаратуры я не магу згадзіцца. Такой, як яе характарызуе ЭЛіМБ, савецкая беларуская літаратура павінна быць, але яна не ёсць такой. Фактычна, многія творы беларускай савецкай літаратуры паслякастрычніцкага перыяду, асабліва пачынаючы з другой паловы 20-х гг., з'яўляюцца крывым люстрам жыцця беларускага народа, бо адбіваюць думы й імкненні не народа, а служаць ідэалам кіруючай касты. Называць гэтыя творы няма патрэбы.

Толькі пасля Другой сусветнай вайны змест савецкай беларускай літаратуры пачаў да некаторай ступені набліжацца да паказу жыцця беларускага народу з больш праўдзівага боку, павярнуўся да адлюстравання ягонага гістарычнага лёсу і нацыянальнага характару.

Адрозненне сучаснай савецкай беларускай літаратуры ад літаратуры беларускага зарубежжа я бачу ў тым, што першая яшчэ не вызвалілася цалкам ад цэнзуры, а другая — вольная ад гэтага.

Падабенства іхняе — у нацыянальнай форме, інакш кажучы, у мове.

Чым з'яўляецца для Вас Беларусь? Як і чаму ў далечыні ад радзімы Вы зберaглі родную мову?

Чым з'яўляецца для мяне Беларусь, хай адкажа мой верш «Мая Беларусь»:

Беларусь для мяне —
мая родная маці,
што ў залочаны
восені цьвет
у сялянскай
з лучынаю хаце
нарадзіла мяне
на сьвет.
...Беларусь для мяне — гэта
сьпеўная лера
і крынічка,
што з лесу бяжыць;
у свой край
непахісная вера,
што ён жыў, і жыве
й будзе жыць!

Як і чаму ў далечыні ад радзімы я збярог родную мову? На гэтае пытанне можна было б адказаць коратка: таму, што я люблю яе. Але не менш важным у гэтай справе з'яўляецца і тое, што гэтую мову я знаў яшчэ ад калыскі, слухаючы маміны калыханкі і казкі бабкі, а таксама і слухаючы гутаркі аднавяскоўцаў. І пачаткі гэтай мовы не маглі быць выціснены з мае памяці царкоўнаславяншчынай, якой я навучаўся дзве зімы (аб гэтым я гаварыў раней), ні расійскай моваю, вучыцца якой я пачаў, пайшоўшы ў 1-шую клясу школы. А пачынаючы з 2-ое клясы я ўвесь час вучыўся па-беларуску (побач з расійскаю моваю). І як настаўнік, я ўвесь час вучыў па-беларуску. Апынуўшыся ж на эміграцыі, увесь час жыў сярод беларусаў і, як паэт, супрацоўнічаў з беларускамоўнымі эміграцыйнымі выданнямі, а некаторыя з іх, як я зазначаў вышэй, і рэдагаваў; іншым жа дапамагаў літаратурнаю апрацоўкаю матэрыялаў.

Над чым працуеце зараз?

Асноўная мая праца зараз над аповесцю «Ціхі Стаў», якая часткамі друкуецца ў часопісе «Беларуская думка».

Акрамя таго, чакае свайго заканчэння фантастычная аповесць «Віталія» (націск на складзе «лі»).

27 студзеня 1990 г.

Публікацыя Леаніда ГІРАНЧАКА.

Калектыў Дзяржаўнага музея гісторыі беларускай літаратуры выказвае глыбокае спачуванне Ждановіч Валерыі Валянцінаўне з прычыны напаткаўшага яе гора — заўчаснай смерці БАЦЬКІ.

Белдзяржмузей народнай архітэктуры і побыту выказвае глыбокае спачуванне намесніку дырэктара па навуцы спадару Аляксандру Іванавічу Лакотку з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці БАЦЬКІ.

ХТО АБАРОНІЦЬ ЛІТАРАТУРНАЕ КРАЯЗНАЎСТВА?

Ва ўмовах уніфікацыі і стандартызацыі, страты рэспублікай міжнароднага статуса і самастойнасці, ператварэння ўсёй Беларусі ў правінцыю ў гады сталінізму, валюнтарызму і застою краязнаўства развівалася слаба. Цяпер мы бачым, як патрэбна вяртанне да жыватворных традыцый 20-х гадоў, калі яно выступала самай дэмакратычнай сферай гістарычнай навукі. У наш час ужо зроблены захады, каб аднавіць ранейшы статус і ролю краязнаўства ў развіцці гуманітарнай адукацыі. Так, у студзені 1990 года адбылася трохдзённая навукова-практычная канферэнцыя, што аб'явіла сябе ўстаноўчым з'ездам, які на базе краязнаўчай камісіі пры Беларускім фондзе культуры утварыў Беларускае краязнаўчае таварыства, прыняў яго статут.

Праз некаторы час старшыня БКТ Г. Каханоўскі ў інтэрв'ю пад назвай «Ніва нашага патрыятызму» («ЛіМ», 1990, 19 кастрычніка) больш падрабязна расказаў аб праблемах таварыства ў рэспубліцы. І аб гісторыі, геалогіі, геаграфіі, нумізматыцы, геральдыцы, аб радаводзе, што ўваходзяць як састаўныя часткі ў краязнаўства, вывучаюцца паасобку, у гэтых матэрыялах гаварылася шмат.

Аб праблемах жа літаратурнага краязнаўства, на жаль, на канферэнцыі нават і размовы не заходзіла. У сувязі з гэтым вельмі шкадую, што не трапіў на тую канферэнцыю, што не змог засярodзіць увагу на тым, які размах павінна прыняць краязнаўчая работа, чаму назіраецца відавочны спад літаратурнага краязнаўства ў рэспубліцы, змяншаецца колькасць энтузіястаў гэтай справы, захоўваецца няўвага да яе з боку вучэбных устаноў, грамадскасці і ўлады.

Даўно шукаю нагоды выказаць тое, што назапасілася на працягу больш чым дзесяцігадовай практыкі па кіраўніцтве праблемнай навукова-даследчай міжкафедральнай студэнцкай лабараторыяй па літаратурным краязнаўстве, якая існуе на базе кафедры літаратуры ў Мінскім інстытуце культуры. Лабараторыя была створана па ініцыятыве кафедры літаратуры, навуковае кіраўніцтва ёю работай ажыццяўляў прафесар М. Грынчык, у мае абавязкі ўваходзіла навуковае кансультаванне студэнтаў.

Не затраціўшы ніводнага рубля грошай і ніводнай гадзіны вучэбнага часу, мы здолелі за папярэднія гады ахапіць каля 1200 студэнтаў, якія выканалі каля 800 тэм, правялі вялікую збіральніцкую і пошукавую работу па вывучэнні родных мясцін беларускіх пісьменнікаў, «літаратурных гнёздаў», узаемасувязей беларускай і іншых літаратур свету, па апісанні літаратурных мясцін рэспублікі, па складанні маршрутаў падарожжаў на яе літаратурнай карце ў раённым, абласным і рэспубліканскім маштабе. Цяпер патрабуе далейшай апрацоўкі і асэнсавання назапашаны вялікі архіў на тэму «Беларусь на літаратурнай планеце (Літаратурныя мясціны на тэрыторыі рэспублікі, звязаныя з лёсамі беларускіх пісьменнікаў і фалькларыстаў і пісьменнікаў свету)».

Рэальным з'яўляецца стварэнне на базе кафедры літаратуры інстытута культуры аўтарскага калектыву і рэдакцыйнай калегіі па падрыхтоўцы да выдання ілюстраваных кніг літаратурна-краязнаўчых нарысаў, а потым—аб'ёмнай работы «Беларусь літаратурная», якія давалі б экскурсійна-турыстычнае апісанне літаратурнай карты кожнай вобласці і рэспублікі. У нас назапашаны матэрыял для выдання 5-томнай анталогіі мастацкіх твораў сусветнай літаратуры (ці фрагментаў з іх), якія прысвечаны лёсу беларускага народа пад умоўнай назвай «Беларусь у сусветнай літаратуры» з жанравым падзелам тамоў па паэзіі, прозе, драматургіі і публіцыстыцы.

Аднак стварыць такое унікальнае даведачна-інфармацыйнае выданне можна толькі агульнымі намаганнямі творчых арганізацый, навукова-педагагічных і даследчых устаноў, разнастайных перыядычных выданняў і выдавецтваў. Такі вопыт ужо ёсць. Пры ўдзеле членаў літаратурна-краязнаўчай лабараторыі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» да 45-годдзя перамогі над фашысцкай Германіяй выйшла кніга выбранай паэзіі «І ўспомнім былыя паходы» (Мн., 1990), дзе прадстаўлена творчасць 125 паэтаў розных нацыянальнасцей—франтавікоў, партызан і падпольшчыкаў перыяду Вялікай Айчыннай вайны, якія змагаліся на тэрыторыі Беларусі ў 1941—1945 гг., вызвалялі нашу рэспубліку ад фашысцкіх захопнікаў, прысвяцілі ёй свае творы.

У нас сабраны матэрыял, неабходны для выдання трохтомніка творчасці пісьменнікаў, якія ваявалі на тэрыторыі Беларусі з нямецка-фашысцкімі захопнікамі. Прадаўжаем распрацоўваць тэму, звязаную з далейшым адшуканнем літаратурных мясцін на тэрыторыі Беларусі, якія ўзніклі ў час Вялікай Айчыннай вайны. А колькі літаратурных мясцін на тэрыторыі Беларусі можна адшукаць у сувязі з прыездамі шматлікіх пісьменнікаў з розных куткоў краіны ў пасляваенны перыяд?! Студэнтамі распачата падрыхтоўка да стварэння серыі бібліяграфічных даведнікаў аб беларускіх пісьменніках і пісьменніках свету, якія звязаны сваім лёсам і творчасцю з нашай рэспублікай.

Я даўно, але безвынікова б'ю трывогу, што вельмі слаба ўкараняецца літаратурна-краязнаўчая тэматыка ў вучэбным працэсе інстытута, што на ўсіх факультэтах, у тым ліку і завочным, яна не знаходзіць месца ў планах кантрольных, курсавых, дыпломных і конкурсных работ.

Ненармальна, што незабяспечаны неабходны ўзровень выкладання літаратурнага краязнаўства ў ВНУ, больш таго, вучэбныя планы наогул не прадугледжваюць такога курса, адсутнічае, зразумела, і праграма яго выкладання. А ці не варта зрабіць курс па літаратурным краязнаўстве нарматыўным, увесці яго як стабільную дысцыпліну? Увесці здачу экзамена ці заліка? У крайнім выпадку могуць быць спецкурсы і факультатыўныя курсы, якія звярталі б увагу студэнтаў на пытанні методыкі літаратурна-краязнаўчага даследавання, фарміравання навыкаў работы з крыніцамі.

Аналагічная сітуацыя склалася і ў падрыхтоўцы падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў. Зноў жа прапаноўваю прадставіць праграмы і прыступіць да напісання дапаможніка «Літаратурнае краязнаўства Беларусі».

Гэта важна зрабіць яшчэ і таму, што вялікі сэнс краязнаўчая работа мае не толькі ў гуманітарных ВНУ, на факультэтах філалагічных ВНУ ці ВНУ культуры і мастацтва, музыкі. Ёсць патрэба зрабіць яго ў кантэксце агульнага літаратуразнаўства нарматыўным і ў ВНУ вытворча-тэхналагічнага і народна-гаспадарчага профілю.

Шкада, але пакуль што няма ні кандыдацкіх, ні доктарскіх дысертацый па літаратурным краязнаўстве, а гэта ўскладняе падрыхтоўку адпаведных высокакваліфікаваных спецыялістаў. Кафедрамі не прадугледжваюцца канкрэтныя меры па распрацоўцы асноў навуковай работы, пытанняў тэорыі і практыкі літаратурнага краязнаўства, навукова-метадычнага забеспячэння масавага літаратурна-краязнаўчага руху. Наспела патрэба аднавіць навукова-папулярны літаратурна-краязнаўчы часопіс «Наш край», які выходзіў у 1925—1930-х гадах у Мінску. Вывучэнне літаратуры немагчыма зараз без асваення мясцовага гісторыка-краязнаўчага і літаратурна-краязнаўчага матэрыялу, які садзейнічае выхаванню сапраўднага філолага, чытача-патрыёта. Зараз у сувязі з рэформай агульнаадукацыйнай школы асабліва востра паўстае неабходнасць увесці ў праграмы сярэдняй школы выкладанне літаратурнага краязнаўства з асновамі экалогіі і аховы помнікаў культуры, шырэй ствараць гурткі па гісторыі і прыродзе свайго раёна, вёскі, вобласці, рэспублікі, па вывучэнні літаратурнай карты мясцовасці. І вельмі шкада, што на рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі «Шляхі ўдасканалення літаратурнай адукацыі», якая адбылася ў Мінску 12—13 лістапада 1991 года і дзе абмяркоўвалася новая «Канцэпцыя літаратурнай адукацыі ў сярэдняй школе», гэты аспект не ўлічаны.

Мы ў стане падрыхтаваць «Літаратурную карту Рэспублікі Беларусь». Чаму мы надаём ёй такое вялікае значэнне? Неабходнасць у яе стварэнні паўстае ў тым плане, што яна павінна даць першапачатковае элементарнае ўяўленне аб рэгіянальнай дыслакацыі агульнарэспубліканскага мастакоўскага працэсу. У яе будуць уключаны літаратурныя карты этнаграфічных і геаграфічных зон рэспублікі, абласцей і раёнаў. Будзе сказана аб тэрытарыяльным размеркаванні месц, адкуль паходзяць таленты. Трэба апісаць родныя мясціны пісьменнікаў, прааналізаваць вытокі іх творчасці, іх удзел у сталічных арганізацыях, прадстаўніцтва ў СП Беларусі. Пара стварыць такія ж рэпрэзентатыўныя «Атласы па беларускай літаратуры і фальклоры», якія потым увойдуць як састаўныя часткі ў літаратурны атлас Еўропы.

Сёння літаратурнае краязнаўства набывае вялікае значэнне ў рамках адраджэння культурнай самабытнасці нашых уласных правінцый—абласцей, гарадоў, раёнаў, вёсак. Таму патрэбна зрабіць усё для таго, каб ажывіць літаратурна-краязнаўчую работу ў рэспубліцы.

Літаратурна-краязнаўчы аспект усё больш настойліва просіцца ў нашу дзейнасць. Тут трэба праявіць надзвычайную вынаходлівасць, настойлівасць, працавітасць і прадпрымальніцтва. Мы ў стане ўзяць на сябе абавязкі каардынацыйнага цэнтра рэспублікі ў галіне літаратурна-краязнаўчай работы ВНУ, навукова-даследчых устаноў, якія займаюцца агульным, гістарычным краязнаўствам. Лічу мэтазгодным неадкладна адкрыць літаратурна-краязнаўчую секцыю ў рамках Беларускага краязнаўчага таварыства і прашу залічыць нашу лабараторыю ў свой актыў і надаць нашай рабоце большы разгон.

Міхась НЯХАЙ,
дацэнт кафедры літаратуры Мінскага інстытута культуры, навуковы кансультант Праблемнай навукова-даследчай студэнцкай міжкафедральнай лабараторыі па літаратурным краязнаўстве.

Марцін КОЎЗКІ

ДОЛЯ ПРАЎДЫ

Як выяўляецца, «Белаз» і «Беларусь» не прадстаўлялі цалкам Беларусь, стаяла марка «Мейд ін Беларусь» на зброі і на нейкім іншым гнусе.

●

Іду па вуліцы Урыцкага ўздоўж засценка бальшавіцкага. Невыпадкова на Апанскага турма са славаю паганскаю. Як гімн ЧК ад кліру мінскага, гучыць назоў «праспект Дзяржынскага». (Калі б не змянілівая слава, была б і вуліца Цанавы, ды зжор павук адзін другога — двум паўкам адна дарога). Не хачу жыць на вуліцы Урыцкага, не хачу жыць на вуліцы Апанскага, не хачу на тым праспекце жыць! Можна неяк прыхаваць краты, але як забыць Курапаты, ды ці толькі ў іх стогн ахвяр не сціх?

●

Часам яшчэ ваяводы спявалі, што выйшлі з народа, памалу напеў сціх — народ адвярнуўся ад іх. Вісіць, праўда, над магазінамі «Народ і партыя адзіныя», ды то не без дай прычыны, спусцілі ўжо магазіны.

●

Я слоўнікі, мабыць, гартаю дарма: «нахімавец» ёсць, «нахімічыць» няма. Ці чуў мовавед заўзяты пра слова такое «нітраты»? Ці хоць бы прыпеўку пра хімію, ад якое ўсё нешта сіняе? Дакладна сказаць цяжкавата — няма і слова «нітраты», няма адкуль запазычыць, хіба адно «нахімічыць».

●

Ад музыкі абараняю верш, бо вершу цішыня патрэбная найперш. Абараняю верш ад спевака —ямy для песенькі хапае радка. Я з публікай за верш гатовы ваяваць — ёй трэба верш пад рэп, пад рытм, каб паскакаць. Сам верш — мелодыя, нашто яе шукаць, падумай добра верш, раней, чым песняй стаць.

●

Заснавальнікі фондаў і акадэмій, аўтары новых скрыжаляў, утворым Міжнародныя Брэжнеўскія прэміі за кнігі, што вы не пісалі. Абумовім адно выключэнне: лаўрэаты Брэжнеўскіх прэмій не прэтэндуюць на прэміі імя Леніна.

●

Нам патрэбны свае перадачы пра багатых, якія плачуць, пра далёкія пальмы і лаўры, дзе трываюць рабыні Ізаўры, пра семнаццаць славутых імгненняў у жыцці разведчыкаў-геніяў. Хай бы у кожным з тых серыялаў сэрца ёкала і замірала. Забываюцца нашы нястачы, як такія глядзіш перадачы.

●

— На рынку,— гаварыў мне дзед Няфёд,— нярэдка блытаюць прыкметы, але чамусь, як даражэюць кветы, то даражэе й штучны мёд.

●

Калі ведаеш, як мусяць хадзіць фігуры, шахматы ўжо не такая мудрагелістая гульня. Ды ці толькі шахматы.

●

Выстаўка сабак і кошак — гордасці людзей. А няма сабак і кошак, забірай дзяцей у кошык — выставім дзяцей. «Куды вы — скажуць,— дзівачкі, без кошачкі ці сабачкі?» А мы ім скажам: «Вар'яты, у нас шчэ лепшыя экспанаты».

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ
І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах
Друкарня «Беларускі Дом друку».

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара — 33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ — 33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ — 33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ — 33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ — 33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА — 33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жана ЛАШКЕВІЧ — 33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС — 33-19-65, Юрась ЗАЛОСКА — 33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ — 33-44-04; фотакарэспандэнт Уладзімір ПАНАДА — 33-24-62; бухгалтэрыя — 26-86-40.

Пры перадруку просьба спасылацца на «ЛіМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцэнзуе. Пазіцыя рэдакцыі можа не супадаць з думкамі і меркаваннямі аўтараў публікацый.

Нумар падпісаны ў друк 6.08.92 у 18.10.

Галоўны рэдактар Мікола ГІЛЬ.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСІПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Анатоль ВЯРЦІНСКІ, Андрэй ГАНЧАРОЎ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАЎ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНЕЎСКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕЎ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Рычард СМОЛЬСКІ, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Віктар ТУРАЎ.

Адказны сакратар Барыс ПЯТРОВІЧ.

Індэкс 63856
Тыраж 18068

П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12